

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

PIERRE RUFFİN'İN KIRIM GÜNLÜĞÜ IŞIĞINDA MAKSUD GİRAY HAN DÖNEMİ
(1767-1768)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Onur BİRİNCİ

MAYIS - 2024

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

PIERRE RUFFİN'İN KIRIM GÜNLÜĞÜ IŞIĞINDA MAKSUD GİRAY HAN DÖNEMİ
(1767-1768)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Onur BİRİNCİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Derya DERİN PAŞAOĞLU

MAYIS - 2024

TRABZON

ONAY

Onur BİRİNCİ tarafından hazırlanan “Pierre Ruffin’in Kırım Günlüğü Işığında Maksud Giray Han Dönemi (1767-1768)” adlı bu çalışma 28.05.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Doç. Dr. Derya DERİN PAŞAOĞLU	Danışman	☐	☐	
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ALTUNBAY	Başkan	☐	☐	
Doç. Dr. Mesut KARAKULAK	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Tülay İLHAN NAS
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Onur BİRİNCİ
06.05.2024

ÖNSÖZ

Fransız diplomat ve tercüman Pierre Ruffin'in Kırım'da Baron de Tott'un tercümanı olarak bulunduğu sırada kaleme aldığı günlüğünün ikinci cildinden yola çıkarak Maksud Giray Dönemi'nin sosyal, siyasal, dinî ve kültürel manzarasını Kırım Tarihi, Türk-Rus İlişkileri ve Avrupa Diplomasisi açısından incelediğimiz bu çalışmada; Osmanlı Devleti'ni 1768-1774 Türk-Rus Harbi'ne, Lehistan'ı parçalanmaya ve Kırım Hanlığı'nı ise önce bağımsızlığa daha sonra Rus ilhakına götüren sürecin aydınlatılmasının yanı sıra söz konusu günlüğün ikinci cildinin transkribe edilip Kırım Hanlığı'nın yerel kaynakları arasına yeni bir ana kaynak eklenmesi amaçlanmıştır.

Pierre Ruffin'in Kırım görevi sırasında kaleme aldığı günlüğü gerek kendisinin gerekse Baron de Tott'un devlet ricali ile görüşmelerinden edindiği bilgileri içermektedir. Bahsedildiği üzere esas alınan ikinci cilt, 1 Temmuz 1768 ile 16 Ağustos 1768 tarihleri aralığını kapsamaktadır. Söz konusu günlük hakkında hiçbir çalışma yapılmadığının anlaşılması ve oldukça az bilgi sahibi olduğumuz Maksud Giray Han Dönemi'nde kaleme alınmış olması eser üzerine odaklanmamızın başlıca sebeplerindendir. Eser, 1768-1774 Türk-Rus Savaşı arefesinde meydana gelen olayların Kırım Sarayı'na yansımalarını içermektedir. Rusların Lehistan'daki faaliyetleri, Bar Konfederasyonu üyelerinin Rus baskılarından kaçarak Osmanlı topraklarına sığınması, Rus birliklerinin Kazaklarla bir olup Türk sınırlarına saldırıları ve Nogay isyanları gibi olayları gün gün kaydeden Ruffin, siyasi olayların yanında Kırım Sarayı içerisinde idari teşkilata, işleyişe, devlet adamlarına ve devlet yönetimine dair bilgiler vermektedir. Söz konusu el yazması eser transkribe edilerek günümüz Türkçesi ile neşri ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışmama ilgi gösteren, değerli vakitlerini ayıran, maddi ve manevi hiçbir desteğini esirgemeyen kıymetli danışmanım Sayın Doç. Dr. Derya DERİN PAŞAOĞLU'na ve katkılarından dolayı yardımlarından faydalandığım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ALTUNBAY'a teşekkürlerimi sunarım.

Mayıs, 2024

Onur BİRİNCİ

Bu çalışma Karadeniz Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: 10629

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
GİRİŞ	1-3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1. KIRIM HANLIĞI'NA DAİR BİLGİLER	4-8
1.1. Kırım Coğrafyası.....	4
1.2. Kırım Hanlığı	5
1.3. Kırım Hanlığı'nda Fransız Misyonu ve Kuruluşu.....	6
İKİNCİ BÖLÜM	9
2. PIERRE RUFFİN'İN KIRIM GÜNLÜĞÜ'NE DAİR BİLGİLER.....	9-13
2.1. Müellif Hakkında	9
2.2. Eser Hakkında	12
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	14
3. DEĞERLENDİRME.....	14-63
3.1. Lehistan'daki Kral Seçimi ve Etkileri (1764-1767)	14
3.2. Maksud Giray Dönemi (1767-1768)	18
3.2.1. Baron de Tott ve Pierre Ruffin'in Kırım'a Gelişi	19
3.2.2. Makowitski'nin Kırım Sefareti	24
3.2.3. Bar Konfederasyonu ve Leh İç Savaşı	27
3.2.4. Balta Hadisesi ve Etkileri.....	29
3.2.5. Leh Boyarları'nın Yardım Talepleri	40
3.2.6. Yedisian Nogayları'nın Ayaklanması	41

3.2.7. Maksud Giray’ın Azli ve Savaş İlanı	43
3.3. Baron de Tott ve Pierre Ruffin’in Kırım’daki Diğer Faaliyetleri	46
3.3.1. Kırım’da Ticaret ve Fransız Girişimleri.....	46
3.3.2. Dinî Faaliyetler	50
3.3.3. Devlet Görevlileriyle Münasebetler.....	52
3.3.4. Hediyeleşmeler	54
3.3.5. Fransa Kralı XV. Louis’e Yazılacak Mektup Meselesi	57
3.4. Eserde Bulunan İsim ve Terimler	58
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	64
KAYNAKÇA	68
EKLER.....	74
ÖZGEÇMİŞ.....	121

ÖZET

1768-1774 Türk-Rus Harbi'ne giden süreçte Rusların Lehistan politikasına karşı Babiâli'yi harekete geçirmeye çalışan Avrupa Devletleri, Osmanlı Devleti'ne gönderdiği diplomatlarla II. Katerina öncülüğündeki Rusya'yı dizginlemek istemiştir.

Osmanlı Devleti'nin kuzey siyaseti Kırım Hanlığı üzerinden şekillendiği için Lehistan ve Rusya arasındaki meselelerin Kırım'a, dolayısıyla Osmanlı topraklarına taşmaması imkânsız hale gelmiştir. Rus baskısından kaçan Lehliler Osmanlı sınırındaki kale ve kasabalara sığınmış, peşlerinden gelen Rus askerleri Kırım Hanlığı sınırlarına saldırmıştır. Lehliler Kırım Hanı ve Osmanlı Padişahı'ndan yardım isterken, Rus zulmünden endişe eden Yedisian Nogayları'nın ayaklanması Kırım Hanı'nı güç duruma sokmuştur. Savaşın yaklaşmasıyla önce Osmanlı Sadrazamı değiştirilmiş, ardından Kırım Hanı azledilmiş, yeni Han'ın Ukrayna'ya yaptığı akınla savaş resmen başlatılmıştır. Zikrolunan süreçte Bahçesaray'da bulunan Fransız Başkonsolos Baron de Tott, yukarıda bahsedilen olaylar üzerine devlet ricali ile günlük görüşmeler yapmış, tercümanı Pierre Ruffin ise görüşmelerden elde ettiği bilgileri günlük halinde kaleme almıştır. Söz konusu günlüğün ikinci cildi üzerinde çalışılmış olup, Maksud Giray Dönemi'nde Kırım Hanlığı içerisinde süregelen sosyal, siyasi, ticarî, diplomatik, dinî ve kültürel ilişkiler saray içerisinde bir Fransız diplomatın gözünden aktarılmıştır. Müellif, yalnızca Kırım Tarihi ile sınırlı kalmamış, Rusya İmparatoriçesi II. Katerina'nın genişleme siyaseti, Avrupa'nın ve Osmanlı Devleti'nin Lehistan Meselesi'ne bakış açıları ve Fransızların Karadeniz ticaretindeki ilk adımlarına dair bilgiler vermiştir.

Söz konusu eserin ilgili cildi transkribe edilerek, devrin çağdaş kaynaklarıyla karşılaştırılmış ve değerlendirilmiştir. Ortaya koyduğumuz eser ile Maksud Giray Han Dönemi her yönüyle aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Lehistan, Rusya, Konsolos, Baron de Tott

ABSTRACT

In the period leading up to the Russo-Turkish War of 1768-1774, the European States, which were trying to mobilise the Porte against Russia's policy towards Poland, tried to restrain Russia led by Catherine II by sending diplomats to the Ottoman Empire.

Since the northern policy of the Ottoman Empire was shaped through the Crimean Khanate, it became impossible for the issues between Poland and Russia not to spill over to the Crimea and thus to the Ottoman lands. Fleeing from the Russian oppression, the Poles took refuge in the castles and towns on the Ottoman border, and the Russian soldiers following them attacked the borders of the Crimean Khanate. While the Poles asked for help from the Crimean Khan and the Ottoman Sultan, the uprising of the Yedisian Nogais, who were worried about Russian oppression, put the Crimean Khan in a difficult situation. With the approach of the war, first the Ottoman Grand Vizier was changed, then the Crimean Khan was dismissed, and the war was officially started with the new Khan's raid to Ukraine. The French Consul General Baron de Tott, who was in Bahçesaray during the aforementioned period, held daily meetings with the state officials on the events mentioned above, and his interpreter Pierre Ruffin wrote down the information he obtained from the meetings in a diary. The second volume of the diary in question has been studied and the social, political, commercial, diplomatic, religious and cultural relations within the Crimean Khanate during the reign of Maksud Giray are narrated through the eyes of a French diplomat from the palace. The author is not limited to the history of Crimea, but also provides information on the expansion policy of Empress Catherine II of Russia, the perspectives of Europe and the Ottoman Empire on the Polish Question, and the first steps of the French in the Black Sea trade.

The relevant volume of this work has been transcribed, compared with contemporary sources of the period and evaluated. With the work we have put forward, the period of Maksud Giray Khan has been tried to be enlightened in every aspect.

Keywords: Crimea, Poland, Russia, Consul, Baron de Tott

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
gös. yer	: Gösterilen yer
Haz.	: Hazırlayan
nr.	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TSMA	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TSMA.E	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
Yay. Haz.	: Yayına hazırlayan

GİRİŞ

Tarihi olayları geçmişin tozlu raflarından çıkarıp her yönüyle incelemek ve topluma açıklamak tarihçilerinin aslî vazifesidir. Tarihçiler bu vazifeyi yerine getirirken doğal veya insan yapımı, yazılı veya sözlü her türlü kaynaktan faydalanmaktadır. Asırlar önce dünyanın herhangi bir ücra köşesinde yaşanan bir olay kaynakların incelenmesi ile kolaylıkla aydınlatılmakta veya hakkında çıkarım yapılabilmektedir. Ancak herhangi bir konu hakkındaki kaynak yetersizliği, en yakın tarihlerde yaşanmış olayları aydınlatmada dahî türlü sorunlar doğurmaktadır.

Dünya çapında Osmanlı Tarihi üzerine yapılmış binlerce çalışma bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin altı yüz yıl boyunca biriktirmiş olduğu muazzam arşivi başta olmak üzere, devrin tarihçilerinin, devlet adamlarının, askerlerinin, diplomatlarının, tüccarlarının, seyyahlarının hatta sıradan insanların dahî kaleme aldığı eserler söz konusu çalışmaların zengin kaynaklarını oluşturmuştur. Kırım Tarihi açısından bakıldığında ise Rus işgallerinden sonra Kırım'daki kütüphane ve arşivlerin yakıldığı, tarihi eserlerin yok edildiği bilinmektedir. Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti idaresine girişiyle tutulmaya başlanan ve günlük hayata dair en detaylı bilgileri içeren kadı sicilleri de öteki tarihî eserlerle aynı kaderi paylaşmıştır. Kadı sicillerinden bazıları korunup saklanmış ve günümüze kadar ulaşabilmiştir. Prof. Bekir Çobanzâde'nin St. Petersburg'daki *Etnoğrafya Müzesi*'nin Türk-Tatar bölümünde rastladığı ve Kırım Hanlığı'nın kadı sicilleri olduğunu not ettiği belgelerin de en azından XX. yüzyıla ulaşabildiği bilinmektedir. Ayrıca 1944 Kırım Sürgünü'nden önce *Yalta Şark Müzesi*'ndeki *Kırım Araştırma Enstitüsü*'nde saklanan bazı kadı defterleri, sürgünden sonra Ruslar tarafından Kırım Devlet Arşivi'ne getirilmiş, 1992 yılına kadar burada kutularda saklanmıştır.

1992 yılında *Gaspıralı İsmail Bey Kütüphanesi*'ne nakledilen defterleri inceleyen Halil İnalcık, kayıtların 1618-1750 yılları arasında tutulduğunu ifade etmiştir.¹ 1756-1758 yılları arasında Bucak Seraskeri olan Said Giray'ın kaleme aldığı *Tarih-i Said Giray* Kırım'da yazılmış son ana kaynaktır.² Eser, Yedisán ve Bucak Nogaylarına ait bilgiler içermektedir.³ 1758 yılından itibaren Kırım'da herhangi bir eserin ortaya çıkarılamaması, tarihçileri Kırım Tarihi'ndeki eksikliği Osmanlı Tarihi kaynaklarıyla gidermeye sevk etmiştir. Ancak Osmanlı Arşivi dışında söz konusu dönemi ele alan

¹ Halil İnalcık, "Kırım Kadı Sicilleri Bulundu", *Belleten*, 60/227, 1996, s. 165-167

² Alper Başer ve Kemâl Gurulkan, "Anonim Bir Kırım Hanlığı Tarihi (1475-1774)", *MUTAD*, VIII (2), 2021, s. 405 Eserin orijinal nüshası için bkz: Said Giray, *Tarih-i Said Giray*, Berlin Staatsbibliothek, Hs. Or. Oct. 923.

³ Derya Derin Paşaoğlu, "Tarih-i Said Giray'a Göre 18. Yüzyıl Kırım Hanlığı'nda Nogay Uleması", *Kırım'da İslâmî Eğitim: Tarihi Geçmiş ve Gelişim Yolları Konferansı*, (Ed. A. İsmailov vd.), Yalta: Ekim 2015, s. 99-100

Osmanlı tarihçilerinin eserlerinde Kırım Tarihi adına detaylı bilgiye rastlamak oldukça güçtür. Dolayısıyla Kırım Hanlığı'nın son on yılında ciddi bir kayıt ve kaynak eksikliği olduğu bir gerçektir. Takdir edilir ki tarih yazımında bir kaynak tarihsel karaktere veya olaya ne kadar yakınsa, içerdiği bilgiler de o derecede değerlidir.

Üzerinde çalıştığımız eser⁴ Osmanlı hakimiyetindeki Kırım Hanlığı'nın son günlerinde Bahçesaray'da kaleme alınmış olması hasebiyle oldukça değerlidir. Eserin müellifi gerek resmi görüşmelerde gerekse bireysel olarak Kırım Hanı, devlet ricali ve saray görevlileri ile görüşme fırsatı bulabilmiş, eserini Kırım Tarihi'nin bir dönemini aydınlatacak nitelikte hazırlamıştır. Eser, 1 Temmuz 1768 ile 16 Ağustos 1768 tarihleri arasında gerçekleşen olayların Kırım sarayına yansımalarını ve devlet ricalinin görüşlerini içermektedir. Eser okunduktan sonra elde edilen bilgiler devrin çağdaş kaynaklarıyla karşılaştırılarak kıyaslamalı değerlendirilmesine başlanmıştır. Müellif, Fransa'nın Kırım Başkonsolosluğu'na görevlendirdiği Baron de Tott'un tercümanlığını yapmakta olduğu için, öncelikle zikrolunan başkonsolosun hatıralarını kaleme aldığı ve Reşat Uzmen tarafından tercüme edilerek yayınlanan *Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar*⁵ eserinin Kırım'daki günlerini anlattığı ikinci kısmı incelenmiştir. Ardından Baron de Tott'u Kırım'a gönderen ve Kral'ın emirlerini belirli aralıklarla kendisine ileten Fransa Dışişleri Bakanı Choiseul⁶ ile ilgili dönemde yapmış olduğu yazışmalar incelenmiştir. Söz konusu yazışmalar 2014 yılında Ferenc Toth tarafından *La Correspondance Consulaire de Crimee du Baron de Tott (1767-1770)*⁷ adıyla yayınlanmıştır. Pierre Ruffin'in biyografisi niteliğinde yazılmış olan Henri Deherain'in *La Vie de Pierre Ruffin Orientaliste et Diplomate 1742-1824* eseri ile Thomas-Xavier Bianchi'nin, *Notice Historique sur M. Ruffin* eseri müellifin hayatı hakkında bilgiler vermektedir. Osmanlı kroniklerinden Ahmet Resmî Efendi'nin 1768-1774 Türk-Rus Harbi'ne dair eseri *Hülasatü'l- İtibar*, Şemdanizâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin eseri *Mür'i't-Tevârih*, Ahmet Vasıf Efendi'nin eseri *Mehasinü'l-Asar ve Haka'iku'l-Ahbar*, değerlendirme kısmında yararlandığımız ana kaynaklar arasındadır.

Çalışmamızın ilk bölümünde Kırım Hanlığı'na dair genel bilgiler; kurulmuş olduğu coğrafya, hakimiyet sahası, idari, siyasi ve sosyal teşkilatının mahiyeti yanında çalışmamızın odak noktalarından biri olan Fransız misyonunun Kırım'daki serüveni hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölüm Pierre Ruffin'in hayatı ve eserleri ile Kırım'daki görevi sırasında kaleme aldığı günlüğü hakkında bilgiler içermektedir. Üçüncü bölüm ise söz konusu günlüğün değerlendirme kısmı olarak

⁴ Pierre Ruffin, **Ruznâme-i Konsol Faransa dar Kırım**, (Paris: Bibliotheque nationale de France, Archives et manuscrits de la Bibliotheque universitaire des Langues et Civilisations, Manuscrits Turc, MS. TURC 189).

⁵ Baron de Tott, **18. Yüzyılda Türkler**, (Çev. M. Reşat Uzmen), (İstanbul: Tercüman Yayınları, 1979)

⁶ François de Choiseul, 1766-1770 yılları arasında Fransa Krallığı'nın Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır (Deherain, 1929: 12).

⁷ Ferenc Toth, **La Correspondance Consulaire de Crimee du Baron de Tott (1767-1770)**, (İstanbul: Les Edition İsis, 2014)

hazırlanmıştır. Değerlendirme kısmında öncelikle 1764 Lehistan Seçimleri’nden başlayarak 1767 yılına kadar süregelen Lehistan Meselesi ana hatlarıyla ele alınmıştır. Ardından sırasıyla Maksud Giray Han’ın 1767 yılında tahta çıkışı, Baron de Tott ile Pierre Ruffin’in Kırım’a gelişi, Bar Konfederasyonu’nun kuruluşu, Lehistanlıların Osmanlı ve Kırım topraklarına sığınmaları, sınırlarda yaşanan çatışmalar, Nogay isyanı ve Maksud Giray Han’ın azledilişi aktarılmıştır. Çalışmamızda siyasi tarihin yanı sıra kültürel tarih de ele alınmış, Kırım’da ticaret, devlet ricali arasındaki münasebetler, hediyeleşmeler, dinî ve diplomatik faaliyetler de değerlendirilmiştir.

Pierre Ruffin’in el yazısıyla kaleme aldığı günlüğü transkribe edilmiş, eserdeki önemli isim ve terimler indeks halinde hazırlanmıştır. Ayrıca eserin transkribe edilmiş hali çalışmamızın ekinde verilmiştir. Böylece Kırım Tarihi’ne yerel anlamda yeni bir ana kaynak kazandırılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KIRIM HANLIĞI'NA DAİR BİLGİLER

1.1. Kırım Coğrafyası

Kırım, Deşt-i Kıpçak'ın⁸ güneyinde bulunan, batı ve güneyi Karadeniz, doğu ve kuzeyi Azak Denizi ile çevrelenmiş 26.140 km² genişliğinde bir kara parçasıdır. Kuzeybatı yönünde bulunan 9 km genişliğinde ve 20 kilometre uzunluğundaki Orkapı (Prekop) adlı berzah vasıtasıyla anakaraya bağlantısı Kırım'a yarımada hüviyeti kazandırmaktadır. Girintili çıkıntılı kıyı kesimleri, yaklaşık bin kilometre uzunluğunda olup, gemilerin yanaşmasına elverişli doğal limanlar oluşturmaktadır. Güney sahilleri diğer bölgelere nazaran daha işlektir. Kefe ile Akyar (Sivastopol) arasında ticaretin yoğun olarak sürdürüldüğü Suğdak, Aluşta, Yalta ve Alupka gibi liman şehirleri bulunmaktadır. Yarımada'nın doğusundaki Yenikale ile kuzeybatısındaki Orkapı arası dar bir şekilde uzanan sığ sularla kaplıdır. Sıvaş Denizi olarak adlandırılan bölge Kırım'ı Azak Denizi'nden ayırmaktadır.⁹

Dağlar güneybatıdan kuzeydoğuya ve batıdan doğuya doğru uzanmakta olup en yüksek 1523 metre ile Çatır Tav (Çadır Dağ) Yalta'nın kuzeyinde bulunmaktadır. Yarımada'nın güneyinde dağlar denize dik inmektedir. Dağların zirvelerinde yaylalar, yaylaların ardında ise düzlük bozkırlar bulunmaktadır. Su kaynakları bakımından oldukça zengin olan dağlar kuzeybatı ve kuzey yönüne dökülen birçok ırmağın kaynağını oluşturur.¹⁰ Bahçesaray, Akmesicid, Karasubazar gibi şehirler söz konusu ırmakların havzalarında kurulmuştur.¹¹

⁸ Farsça bir terim olan *Deşt-i Kıpçak*, Kıpçakların yoğun olarak yaşadığı Karadeniz'in kuzey bozkırlarını ifade etmek için kullanılmıştır. Bölgenin ismi konusunda hemfikir olan kaynaklar coğrafi sınırları konusunda farklılıklar göstermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Elif Uzun, **XV. ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarih Yazıcılarına Göre Deşt-i Kıpçak ve Altın Orda**, (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017). Kırım tarihçilerinden Kefeli İbrahim Efendi'ye ait olduğu ileri sürülen (Söz konusu eserin Humbaracı Ahmet Paşa'nın 1736-1739 Türk-Rus Harbi başlarında Osmanlı devlet adamlarını bilgilendirmek için kaleme aldığı raporlardan oluştuğu anlaşılmıştır (Demir, 2014: 27).) *Tevârih-i Tatar Han ve Dağıstan ve Moskov ve Deşt-i Kıpçak Ülkelerinin* adlı eserde *Deşt-i Kıpçak*, Büyük Moğol İmparatoru Cengiz Han'ın oğlu Cuçi'ye bıraktığı ve üzerinde Altın Orda Devleti'nin kurulduğu topraklar olarak belirtilmiştir. Zikrolunan toprakların doğuda Obi Nehri, Kartal (yahut Ornak) Dağları ve Kara Deniz, batıda Aksu, Özi, Tuna ve Turla nehirleri, kuzeyde Buz Denizi, güneyde Hazar Denizi, Kara Deniz, Kaysun Nehri, Dağıstan, Alan ve Gürcistan Dağları ile sınırlı olduğunu ifade etmiştir. Kefeli İbrahim Efendi ayrıca söz konusu coğrafyayı Kıpçak Ovası, burada hüküm süren Altın Orda ve Kırım hanlarını da Kıpçak Ovası Padişahı olarak tanımlamıştır (Kefeli İbrahim Efendi, 2005: 11). Bir başka Kırım tarihçisi Abdullah İbn Rıdvan ise *Tevârih-i Deşt-i Kıpçak* adlı eserinde *Deşt-i Kıpçak*'ı Kırım Yarımadası ile Hazar Denizi'nin kuzeyi arasında kalan bölge olarak tanımlamıştır (İbn Rıdvan, 2011: 10).

⁹ DİA, "Kırım", **TDV İslam Ansiklopedisi**, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/447

¹⁰ Müstecip Ülküsal, **Kırım Türk-Tatarları Dünyu Bugünü Yarını**, (İstanbul: Baha Matbaası, 1980), s. 20

¹¹ DİA, "Kırım", 25/447-448

Kırım Yarımadası, coğrafi konumu itibariyle doğu ile batı ve kuzey ile güneyin kesişim noktasında bulunmuş, tarih boyunca çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Yarımada, milattan önce VIII. yüzyıllarda göçebe Taur ve İskit halklarının yaşam alan olmuştur. Kırım'ın ticarete elverişli sahil kesimleri MÖ. I. yüzyıldan MS. IV. yüzyıla kadar Roma idaresinde bulunmuştur. Bölgede bulunan Sarmat ve Got topluluklarının bir kısmı IV. yüzyılda Hunlar'ın Avrupa akınlarına (Kavimler Göçü) katılmış, bir kısmı ise Hun idaresindeki dağlık alanlarda XIII. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Hun hakimiyeti ortadan kalkınca Bulgar, Hazar ve Peçenek toplulukları bölgeye yerleşmiş, ardından Kıpçaklar ile Moğol hakimiyeti başlamıştır.¹² Önce Altın Orda Devleti, ardından Kırım Hanlığı sınırları içerisinde dahil olan Kırım, 1783'te Rusya tarafından ilhak edilmiştir. Kırım Hanlığı döneminde bölgenin nüfusunun büyük oranda Türk-Tatarlardan oluştuğu bilinmekle birlikte ve az miktarda Rum, Ermeni, İtalyan, Yahudi ve Yunan Kırım'da yaşamıştır.¹³

1.2. Kırım Hanlığı

XIII. yüzyılın başlarında Türkistan'da kurulan, ardından Çin'den Avrupa içlerine kadar uzanan Moğol İmparatorluğu, Cengiz Han'ın ölümü sonrasında oğulları arasında taksim edilmiştir. İmparatorluğun batısında bulunan Deşt-i Kıpçak coğrafyası büyük oğul Cuçi ulusuna bırakılmıştır. Cuçi'nin oğlu Batu Han'ın 1241 yılında kurduğu Altın Orda Devleti, XIV. yüzyılda altın çağını yaşamış, ardından Timur'un baskısıyla zayıflamıştır. Altın Orda Devleti'nin güç kaybetmesiyle Kırım, Kazan, Astarhan ve Sibir Hanlıkları ile Nogay Ulosu ortaya çıkmıştır.¹⁴

Kırım Hanlığı, 1441 yılında Cengizogullarından Cuçi'nin küçük oğlu Tokay Timur neslinden gelen Giray Hanedanı tarafından Kırım Yarımadası'nda kurulmuştur.¹⁵ Hanlığın hakimiyet sahası batıda Tuna Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü havzadan başlayarak, doğuda Azak Denizi çevrelerine, kuzeyde ise Turla Nehri'nden (Dniester), Orta Özü (Dnieper) ve Aşağı Ten (Don) sınırlarına kadar uzanmıştır. Kuzeye doğru etki sahası genişleyen Kırım Hanlığı üç asır boyunca Deşt-i Kıpçak'ın engin bozkırlarına hâkim olmuştur.¹⁶ Hanlığın temelini beyler aristokrasisi oluşturmuştur. Toplumun çoğunluğunu oluşturan kabileler (Şirinler, Mansuroğulları, Barin ve Secut), seçtikleri yaşlı ve bilge beyler tarafından Kırım Divanı'nda temsil edilmiştir. *Dört Karaçi* adı verilen aristokrat beyler hanlığın yönetimine bizzat katılmış, seferlerde kendi kabilesinden toplanan

¹² DİA, "Kırım", 25/448

¹³ Ülküsal, a.g.e., s. 25

¹⁴ Oktay Aslanapa, "Kırım Türk Eserleri", **Sanatı Tarihi Edebiyatı ve Musikisiyle Kırım**, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2003), s. 13

¹⁵ Ömer Bıyık, **Osmanlı Yönetiminde Kırım (1600-1744)**, İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007), s. 28-29

¹⁶ Akdes Nimet Kurat, **IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, (Ankara: TTK Basımevi, 1972), s. 203

birliklerin başında Kırım ordusu ile birleşmiş, kendi kabilesinin sancağı altında çarpışmıştır.¹⁷ Kırım hanları zikrolunan beylerin desteğiyle tahta çıkmış ve hakimiyetini sağlayabilmiştir. Nitekim beylerden en rütbelisi olan *baş karaçi* kurultay toplama ve Han'ı tahtan alabilme gücüne sahip olmuştur.¹⁸

Fatih Sultan Mehmet'in 1475 yılında Kefe'yi fethiyle Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti'nin himayesi altına girmiştir. Kırım'ın iç bölgeleri Han'a tabi olmakla birlikte güney sahilleri Kerç Boğazı'ndan Balıklava'ya kadar Kefe vilayeti adı altında Osmanlı Devleti'ne bağlanmış, Hanlar dışişlerinde Osmanlı'ya bağımlı iken içişlerinde müstakil kalmışlardır. Devlet yönetiminde *hanlık* yanında *kalgaylık* ve *nureddinlik*¹⁹ makamları da kullanılmıştır. Dolayısıyla hanların vefatıyla boşalan tahta kalgayların, kalgaylardan boşalan makama da nureddinlerin getirilmesi gelenekleştirilmiş, olası taht kavgalarının önü kesilmiştir.²⁰ Giray Hanedanı Kırım'da üç asrı aşkın süre varlığını sürdürmüştür. 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'nin sonucunda Osmanlı hakimiyetinin sona ermesiyle Kırım Hanlığı müstakil olmuş ancak 1783 yılında Rus Çarlığı tarafından ilhak edilmiştir.²¹

1.3. Kırım Hanlığı'nda Fransız Misyonu ve Kuruluşu

Kırım Hanlığı'ndaki Fransız misyonunun kökleri XVI. yüzyılın sonlarına kadar dayanmaktadır. Yarımada'daki misyonerlik faaliyetleri, özellikle Kırım Hanlığı'nın iktisadî bir gerçeği olan köle ticareti meselesi üzerine inşa edilmiştir. Yağma, akın veya savaşlarda elde edilen kölelerin misyonerler tarafından sahiplerinden veya köle pazarlarından satın alınıp özgürleştirildiği bilinmektedir. Başlangıçta İstanbul'dan gelen Cizvit ve Dominiken misyonerlerin gayriresmî olarak yürüttüğü faaliyetler, zamanla Babıâli tarafından kabul görmüş meşru bir Katolik misyona

¹⁷ Derya Derin Paşaoğlu, "Altın Orda ve Kırım Sahasında Bozkır Aristokrasisinin Güçlü Temsilcileri: Emir Rektemür ve Şirin Mirzalar", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 33/56, 2014, s. 166-167

¹⁸ Maria İvanics, "Bozkırda Bir Kabilenin Yükselişi: Şirinler", (Çev. Mustafa Işık), **Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım**, (Ed. Yücel Öztürk), içinde, (İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2015), s. 55

¹⁹ Kırım Hanlığı'nda kalgaylık müessesesi, 1475 yılında Kırım Hanı Mengli Giray'ın büyük oğlu Mehmet Giray'ı veliaht ilan edip kalgay unvanı vermesiyle resmîleşmiştir. Tahta çıkan Han'ın en büyük kardeşine veya oğluna kalgaylık unvanı vermesi gelenek haline getirilmiş, hatta Cengiz yasalarına dayandırılarak söz konusu geleneğe kutsallık atfedilmeye çalışılmıştır. Nureddinlik makamının ortaya çıkışı ise II. Mehmed Giray Han dönemine dayanmaktadır. II. Mehmed Giray Han (1577-1584) devrinde İran seferine katılan kalgay Adil Giray sefer sırasında ölünce Han, oğlu Saadet Giray'ı kalgaylık görevine getirmek istemiştir. Ancak Han'ın ağabeyi Alp Giray, geleneğe göre kalgaylık makamının kendisine verilmesi gerektiğini belirterek itiraz edince Han abisini kalgay olarak atamıştır. Bunun üzerine Han, oğlu için de *nureddin* unvanı adı altında ikinci veliahtlık müessesesi kurmuştur. Han'ın yerini kalgay, kalgayın yerini de nureddinin doldurduğu veliahtlık sistemi taht kavgalarını engellemiş, kabile aristokrasisinin etkisini azaltmıştır (Derin Paşaoğlu, 2014: 166).

²⁰ Derin Paşaoğlu, a.g.m., s. 165-166. Bazı kalgaylar İstanbul'da rehin kalmış, tahtın meşru varisi olarak yetiştirilmiş ve yönetim tecrübesi kazanmıştır. Kendi sarayı, divanı, vezir ve memurları bulunan kalgaylar, bazan farklı idari merkezlere yönetici olarak atanmış, Han'ın yokluğunda serasker olmuş, adına vergi toplamış ve komşu devletlerle ilişkiler kurmuşlardır (Derin Paşaoğlu, 2014: 166; Kavak, 2008: 41-42; Özdem, 2010: 17).

²¹ DİA, "Kırım", 25/449-450

dönüşmüştür. Bu süreçte Katolik din adamları, yalnızca köleleri azad etmemiş, Kırım ve çevresindeki cemaatlerini güçlendirerek, Fransa'nın amaçlarına tahsis etmiştir.²²

1702'den itibaren Kırım Hanı Hacı Selim Giray'ın başhekimliğini yapan Ferrand²³ burada Hristiyan esirlerle ilgilenmiş, ayrıca Kırım'a bir Cizvit misyonu da davet etmiştir.²⁴ İstanbul'a yaptığı ziyaret esnasında burada Peder Claude Duban ile görüşmüş, Kırım'da bulunan kölelerden bahsetmiştir. Ardından dönemin İstanbul Büyükelçisi Ferriol, Kırım'da yaşayan Katolik cemaatin sorunlarının giderilmesi ve esirlerin fidye yoluyla özgürleştirilmelerini sağlaması için Peder Duban'ı Kırım'a göndermiştir.²⁵ Misyonerlerin çalışmaları Fransa'nın ilerleyen yıllarda Bahçesaray'da kuracağı konsolosluk için zemin hazırlamıştır. Büyükelçi Ferriol, 10 Ağustos 1711 tarihli raporunda Rahip Ban adında bir din görevlisinin Bahçesaray'da yerleştiğini, Guslo²⁶ (muhtemelen Gözleve), Kefe ve Karasu şehirlerinde seyyar misyonlar kurduğunu aktarmıştır. Rahip ayrıca Kırım hanları ile görüşerek misyonerleri himaye etmelerini sağlamış, hatta küçük bir kilise inşası için II. Devlet Giray'dan izin almıştır.²⁷

Nihayet 1719'da yapılan ilk atama ile Kırım Konsolosluğu resmen kurulmuş, dinî misyon diplomatik bir hüviyet kazanmıştır.²⁸ Kırım'daki ilk Fransa konsolosu 1719 yılında resmî olarak görevlendirilen Ferrand²⁹ olmuş, ardından sırasıyla Xaverio Glavany (1722-1734), Venture de Paradis (1739-1745), Jean Victor Choquet (1745-1748), Pierre Texier de Lancey (1748-1754), Claude Charles de Peyssonnel (1754-1758), Pierre-Luc Fornetti (1758-1768), Baron François de Tott (1768-1769) ve Jean Marie Pierre Ruffin (1769) konsolosluk görevinde bulunmuştur.³⁰ Yarımada'ya gönderilecek konsoloslar özenle seçilmiş, özellikle hekim olanlar Han'a ve halka daha

²² Dilek Tıglioğlu Kapıcı, **Fransız Kaynaklarına Göre Kırım Hanlığı (1700- 1768)**, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2022), s. 21-25

²³ Kapıcı, a.g.t., s. 2

²⁴ Marki de Bonnac, **İstanbul'da Fransız Elçiliği Marki de Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri**, (Çev. Ali Şevket BİZER), (Haz. Mustafa DAŞ), (Ankara: TTK Yayınları, 2017), s. 16

²⁵ Kapıcı, a.g.t., s. 26,27

²⁶ Gözleve isminin etimolojik kökeni *gözlü ev, güzel ev, güsli ev, güsil ev, gözlev, kezlev, kevele, gezleve*, kelimelerine dayanmaktadır (Sarı, 2022: 11).

²⁷ Bonnac, a.g.e., s. 162-164

²⁸ Dilek Tıglioğlu Kapıcı, "Küçük Tataristan'da Cizvitler: Kırım Hanlığı'nda Fransız Cizvit Misyonu'nun Kuruluşu (1706)" **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2020 Güz / (33), s. 250

²⁹ Kapıcı, a.g.t., s. 89

³⁰ Kapıcı, a.g.t., s.90-91 Baron de Tott Ekim 1767'de Kırım'a geldiğinde Fornetti emekliliğe sevk edilmiş, ancak 1768'e kadar Kırım'da kalmıştır. Fornetti, ailesinin meydana gelen bir yangında perişan olduğunu belirterek İstanbul'a gitmek için izin istemiş, Tott'un izniyle Kırım'dan ayrılmıştır. Dolayısıyla Fornetti'nin görev süresi 1767 son aylarında sonlanmıştır (Toth, 2014: 73).

yakın olabileceği için göreve getirilmiştir.³¹ Kırım'a konsolos atama yetkisi çoğunlukla İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği'nin tasarrufunda bulunmuştur.³²

1755 yılında Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi olarak görevlendirilen Vergennes'e bir talimatname verilerek özellikle din, ticaret ve politika konusunda özenle çalışması istenmiştir. Talimatnameye göre Vergennes'den Osmanlı topraklarında yaşayan Latin, Ermeni ve Rum gayrimüslimlerin hukukî, dinî, ticarî vb. sorunlarıyla ilgilenmesi, İran, Gürcistan ve Kırım'daki misyonerler hakkında bilgi toplayarak, Kral'a sunması istenmiştir.³³

³¹ Kapıcı, a.g.t., s. 20

³² Ensar Köse, "Kırım'ın Sonbaharında Ticaret ve Diplomasi (1768-1769)", **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, 12/2, 2023, s.189

³³ Doğan, a.g.t., s. 69-70

İKİNCİ BÖLÜM

2. PIERRE RUFFİN'İN KIRIM GÜNLÜĞÜ'NE DAİR BİLGİLER

2.1. Müellif Hakkında

Jean Marie Pierre Ruffin, 17 Ağustos 1742'de Selanik'te dünyaya gelmiştir. Beş çocuklu ailenin dördüncü evladı olan Ruffin, 19 Ağustos'ta Saint-Louis Konsolosluk şapelinde vaftiz edilmiştir.³⁴ Aslen Fransız olan babası Thomas-Antoine Ruffin, doğu dilleri öğrencisi olarak 1712 yılında Levant'a³⁵ gelmiş, Selanik Konsolosluğu'nda tercümanlık yaptığı sırada bir yeniçeri ile girdiği kavgada hayatını kaybetmiştir.³⁶

1750 yılında Marsilya'daki bir yatılı okula gönderilen Ruffin, bir yıl sonra babasının üstün hizmetlerine binaen Paris'teki Louis-le-Grand Koleji'ne yerleştirilmiştir.³⁷ İlerleyen yıllarda Jeunes de Langue adındaki dil okuluna girmiş, burada Petis de la Croix, Legrand ve Cardonne'den kurslar alarak Türkçe, Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra 1758 yılının Ağustosunda dil becerilerini geliştirmek amacıyla Fransa Büyükelçisi ile beraber İstanbul'a gönderilmiştir.³⁸

Ruffin, öğrenci tercüman olarak geldiği İstanbul'da Fransa Büyükelçiliği'nin ilk tercümanı olan Philibert Deval'den mesleğinin inceliklerini öğrenmiştir. Deval'in Babiâli'de sürdürdüğü müzakerelere katılmış, Osmanlı diplomatlarını, yönetici kesimi, gelenekleri ve protokol usullerini yakından tanımıştır. Fransa'nın Kırım Başkonsolosu olan Pierre Fornetti'nin³⁹ 1767 yılında emekli olmasıyla, Kırım Başkonsolosluğu görevi Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Kont de Vergennes tarafından Ruffin'e verilmiştir.⁴⁰ 27 Ekim 1767'de İstanbul'dan gemi ile hareket eden Ruffin, Kırım'ın Balıklava şehri üzerinden Bahçesaray'a ulaşmıştır. Kırım'a vardığında kendisini karşılayan

³⁴ Henri Deherain, *La Vie de Pierre Ruffin Orientaliste et Diplomate 1742-1824*, (Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1929) C.1, s. 3

³⁵ “Levant” kelimesi Akdeniz'in doğu sahillerini tanımlamak için kullanılan bir kelime olmasına rağmen sınırları kesin olarak belirlenmiş değildir. Metinde geçen kelime şark anlamında Osmanlı ülkesini tanımlamaktadır.

³⁶ Thomas-Xavier Bianchi, *Notice Historique sur M. Ruffin*, (Paris: Journal Asiatique), 1825, s. 4

³⁷ Deherain, a.g.e., s. 4.

³⁸ Bianchi, a.g.e., s. 4-5

³⁹ Pierre-Luc Fornetti, Fransa Kralı'nın hizmetinde bulunmuş bir dragoman ailesinin üyesidir. 1758-1768 yılları arasında Fransa'nın Kırım Konsolosu olarak görev yapmıştır (Kapıcı, 2022: 78,168; Polatçı Demirkol, 2019: 33).

⁴⁰ Deherain, a.g.e., s. 11

Pierre Fornetti'den ona verilen makama Baron de Tott'un atandığını öğrenmiştir. Buna rağmen geri dönmemiş, kendisine Tott'un yanında tercümanlık görevi verilmiş, Kırım Başkonsolosluğu'nun ilk tercümanı unvanıyla göreve başlamıştır.⁴¹ Tott anılarında Ruffin'den "İstanbul elçimiz Vergennes'in yanıma verdiği tercüman kâtip" olarak bahsetmiş, ayrıca Ruffin'in kendi kâtibi Constillier ile kısa zamanda kaynaşmalarından memnuniyet duymuştur.⁴² Ruffin, Baron de Tott'un Maksud Giray ve diğer devlet görevlileri ile görüşmelerinde hazır bulunmuştur.

Pierre Ruffin, 28 Kasım 1768'de Baron de Tott ile Kavuşan⁴³ semtine gelmiş, burada savaş hazırlıklarını gözlemlemiş ve Kırım Giray'ın 7 Ocak 1769'da Rusların güney topraklarına yaptığı akına katılmıştır.⁴⁴ Akın sonlanıp Tatar ordusu Kavuşan'a çekildiğinde Kırım Giray'ın ölüm haberi gelmiş, Baron de Tott görevini Ruffin'e bırakıp İstanbul'a dönmüştür.⁴⁵ IV. Devlet Giray (1769-1770)⁴⁶ döneminde Ruffin, Tott'un halefi olarak konsolosluk görevini yürütmüştür.⁴⁷ IV. Devlet Giray'ın Temmuz 1769 tarihinde Besarabya'daki Bender karargâhını ziyaretinde ona eşlik etmiş, burada üstadı Philibert Deval ile karşılaşmıştır. Deval o sırada Osmanlı birliklerine tercümanlık yapmakta olup yaşlılığını ileri sürerek görevini Ruffin'e bırakmak istediğini belirtmiştir.⁴⁸

Ruffin, 29 Eylül 1769 gecesi Kırım'ı işgal eden Rus ordusuna esir düşmüştür. Bir süre sonra Jassi'de⁴⁹ bir Rus Prens'in huzuruna getirilmiş, 29 Kasım'da Petersburg'a gönderilmiştir. Dini ve mesleğinden dolayı Rus ordusu tarafından hürmetle karşılanmış, bu süre zarfında komuta kademesinden arkadaşlar edinmiştir.⁵⁰ 25 Şubat 1770'te IV. Devlet Giray azledilerek yerine II. Selim Giray oğlu II. Kaplan Giray Kırım Hanı tayin edilmiştir.⁵¹ Kaplan Giray Han'ın girişimleri⁵² ile Eylül

⁴¹ gös.yer Deherain'in verdiği bilginin aksine Ruffin'in İstanbul'dan hareketi 27 Eylül, Kırım'a varışı 9 Ekim'dir (Kapıcı, 2022: 180).

⁴² Tott, a.g.e., s.159

⁴³ Kavuşan veya Kavşan (Causeny) olarak adlandırılan kasaba, Bender kasabasının güney batısında Akkerman'ın kuzey batısındaki arasında bulunmaktadır. Kırım hanları son zamanlarda bu kasabada oturmaya başlamışlardır (Uzunçarşılı, 1995: 26).

⁴⁴ Deherain, a.g.e., s.15-17

⁴⁵ Tott, a.g.e., s. 231-233

⁴⁶ IV. Devlet Giray Arslan Giray'ın oğlu, Kırım Giray'ın yeğenidir. 1769-1770 ile 1775-1777 yılları arasında iki kez Kırım tahtında bulunmuştur (Toth, 2014: 177; Giray, 2013: 102-104; İnalçık, 2017: 665)

⁴⁷ Deherain, a.g.e., s. 26

⁴⁸ Deherain, a.g.e., s. 27-28 Ayrıca Leh askerlerinin Varşova'da Ruslara karşı kazandığı zafer üzerine Deval tarafından İstanbul'a gönderilen 30 Eylül 1769 tarihli mektup için bkz: TSMA.E, nr. 2380/115, 29 Cemazeyilevvel 1183 / 30 Eylül 1769.

⁴⁹ Söz konusu şehir Boğdan'ın merkezi olan Yaş şehridir. Deherain'in eserinde Yaş şehrinin adı "Iassy" şeklinde verilmiştir (Deherain, 1930: 17). Ayrıca bu tarihte Yaş şehrinin Rus kontrolünde olması muhtemeldir. Kırım Hanı Devlet Giray'ın, Rus ordusunun Yaş'a doğru ilerlediğine dair gönderdiği 18 Ekim 1769 tarihli yazı için bkz: TSMA.E, nr. 8536/1, 17 Cemazeyilahir 1183 / 18 Ekim 1769.

⁵⁰ Deherain, a.g.e., s. 29-31

⁵¹ BOA, A.DVNS.NMH.d, nr. 2/77, 29 Şevval 1183 / 25 Şubat 1770; İnalçık, a.g.e., s. 665

⁵² Kırım Hanı Kaplan Giray tarafından Ruffin'in serbest bırakılması için gönderilen 29 Mart 1770 tarihli talep yazısı: TSMA.E, nr. 2380/157, 2 Zilhicce 1183 / 29 Mart 1770.

1770'te Ruffin'in tutsaklığı kaldırılmıştır. Ruffin, 15 Eylül'de hapis bulunduğu kaleden ayrılarak yola çıkmış, 29 Kasım 1770'te Fransa'ya varmıştır. Fransa'ya döndükten birkaç ay sonra tekrar görev almış, Fransa'nın Babilî'deki tercümanı Deval'in 7 Ocak 1771'de ölümünden sonra Fransa Dışişleri tarafından İstanbul'a gönderilmiştir.⁵³ 21 Ekim 1772 tarihinde Boğazhisar tarafındaki Fransız konsolosu İslâm dinine geçtiği için yerine atanacak yeni konsolos gelinceye kadar bu görev Ruffin tarafından emaneten sürdürülmüştür.⁵⁴ 1784 yılında tekrar Fransa'ya dönüp evlenmiş, *College de France*'da Türkçe ve Farsça dersleri vermiş⁵⁵, 1786'da Kral'ın Doğu Dilleri Tercümanlığı görevinde bulunmuştur.⁵⁶

Fransız İhtilâli'nden sonra da diplomatik kariyerine devam etmiş, 1795 yılında Fransa Cumhuriyeti'nin İstanbul Büyükelçisi Verninac'ın maiyetinde başkatip göreviyle İstanbul'a dönmüştür.⁵⁷ Verninac'ın yerine atanan Büyükelçi General Dubayet'in döneminde de görevine devam etmiş, onun ölümüyle birlikte maslahatgüzar unvanıyla Fransa'yı temsil etmiştir. Fransa'nın Mısır'ı işgali sürecinde elçilik maiyetiyle birlikte 2 Eylül 1798'de Yedikule'ye hapsedilmiş, 1801 yılına kadar burada kalmıştır. Tutsaklık sonrası Fransa'ya dönmeyerek maslahatgüzarlık görevine devam etmiş, 1814 yılına kadar müsteşarlık, hususi komiserlik gibi çeşitli görevlerde bulunmuş ve 19 Ocak 1824'te İstanbul'da hayata veda etmiştir.⁵⁸

Pierre Ruffin, doğu dillerine hakimiyeti sebebiyle diplomatlık görevi boyunca Osmanlı ülkesindeki el yazması eserlerle ilgilenmiş birçoğunu satın alarak koleksiyon oluşturmuştur. Aynı zamanda Fransa elçiliğinin bir misyonu olarak şarktan topladığı eserleri Silvestre de Sacy adına *Bibliothèque Imperiale*'e aktarmıştır. *Mukaddime, Kelile ile Dimne* eserlerinin birer nüshaları Ruffin tarafından temin edilip zikrolunan kütüphaneye aktarılan yazmalara örnektir.⁵⁹ Bugün *Fransa Milli Kütüphanesi Dijital Arşivi*'nde bulunan MS.TURC 189 numarasıyla kayıtlı *Ruznâme-i Konsol Faransa dar Kırım*, MS.TURC 182 numarasıyla kayıtlı; sözlük, edebi metin, ders notları ve mektuplardan oluşan karma eser, MS.TURC 176 numarasıyla kayıtlı *Risâle-i Zurûb el- Emsal* adlı Osmanlıca sözlüğün Fransızca çevirisi ve MS.TURC 187 numarasıyla kayıtlı Fransızca çevirisi yapılmış bir Farsça sözlük Ruffin'in kendi eserleri olarak değerlendirilmektedir. MS.TURC 16

⁵³ Deherain, a.g.e., s. 36

⁵⁴ C.HR, 157/7808, 24 Recep 1186 / 21 Ekim 1772; C.HR, 157/7820, 23 Şaban 1186 / 19 Kasım 1772.

⁵⁵ İsmail Soysal, **Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)**, (Ankara: TTK Basımevi, 1964), s. 352

⁵⁶ Soysal, a.g.e., s. 56

⁵⁷ Soysal, a.g.e., s. 136

⁵⁸ Soysal, a.g.e., s. 352

⁵⁹ Özhan Kapıcı, "Şarkiyatçılar ve Koleksiyoncular: XIX. Yüzyılda Rusya'da Şarkî El Yazması Kütüphanelerinin Teşekkülüne Dair Bazı Notlar", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 23/2015, s. 216-217 El yazması eserler Avrupalı diplomatların ilgisini daima çekmiştir. Tott, Bahçesaray'daki bir ailenin elinde uzun zamandır gizlenmiş tarihi bir defter olduğunu öğrenmiş, defteri elde edebilmek için sahibine on bin altın teklif etse de başarılı olamamıştır. Tott, defterin başlangıcında en eski geleneklerin yazıldığını belirterek daha sonrasında o güne kadar gelen olayların kaydedildiğini ifade etmiştir (Tott, 1979: 183).

numarasıyla kayıtlı bulunan Osmanlıca, Farsça ve Türkçe sözlük *Farhang-i Muhtasar*, MS.TURC 50 numarasıyla kayıtlı bulunan *Şerh-i Gülistan* ve MS.TURC 114 numarasıyla kayıtlı bulunan *Hümâyunnâme*, Ruffin'in Konstantinapolis Genç Dil Okulu yöneticisi olduğu tarihlerde zikrolunan okulda kullanılmak üzere satın aldığı eserlerdir. Sonrasında Fransa Milli Kütüphanesine aktarılmışlardır. MS. TURC 146, MS.TURC 238 ve MS.TURC 242 numaralarıyla kayıtlı bulunan eserlerde de Ruffin'in katkısı bulunmaktadır.⁶⁰

2.2. Eser Hakkında

Çalışmamıza konu olan eser Pierre Ruffin'in Kırım'da Baron de Tott'un tercümanlığını yaptığı sırada kaleme aldığı günlüğün ikinci cildidir. Fransa Milli Kütüphanesi Dijital Arşivi'nde (BNF GALLICA-MS. TURC.189) bulunmaktadır. İlk sayfası giriş metni olmak üzere toplam 144 sayfadan oluşan eser, el yazması halinde Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Kütüphanede metin üzerine el ile yapılan sayfa numaralandırması sırasında ardı ardına iki sayfaya da 83 numarası verildiği için eser 142 sayfa numarasıyla biter. Satır sayıları 15 ile 25 arasında değişmekte olup, satırlar giriş kısmında daha uzun ve az iken metnin sonlarına doğru kısalarak çoğalmaktadır. Metnin başlıkları sayfaya derkenar halinde eklenmiş olup, çoğunlukla Farsça tamlamalar ile ifade edilmiştir. Bunun dışında metne eklenecek notlar ilgili sayfanın köşesine yazılmış olup, belirgin bir işaretin hem ana metne hem de sayfa köşesindeki metne iliştilmesi şeklinde bir atıf sistemi kullanılmıştır.⁶¹ Metinde geçen coğrafya ve kişi adlarını belirtmek amacıyla kelimelerin üstlerine çizgi çekilmiş, yanlış yazılan bazı kelimelerin üzeri karalanmıştır. Unutulan cümleler bazan satır aralarına bazan da ilgili satırın kenarına parantez içinde eklenmiştir. Metinde tarihler milâdî takvime uyularak derkenar olarak verilmiş olup gün ve aylar Latin alfabesiyle Fransızca yazılmıştır. Ayrıca bazı derkenarlarda Fransızca ibareler ve notlar da bulunmaktadır.

Metnin transkriptinde başlık halindeki derkenarlar tarafımızdan koyulaştırıp köşeli parantez içine alınarak ana metinde ilgili yerde müstakil halde sunulmuştur. Sayfa numaraları oluşturulurken birkaç istisna dışında Fransa Milli Kütüphanesi'nde metnin üzerine el ile yapılan numaralandırmaya sadık kalınmıştır. Eserin ilk sayfasında herhangi bir numara yoktur. Esere yapılacak atıflar için sadece bu sayfaya tarafımızdan Roma rakamı ile I yazılmıştır. Ayrıca eserde 83. sayfa numarası iki kez kullanılmış olduğu için söz konusu sayfa numaraları transkriptte tarafımızdan 83a, 83b olarak ifade edilmiştir. Tüm sayfa numaraları köşeli parantez ile koyulaştırılıp ilgili sayfanın sonuna eklenmiştir. Satır aralarına sonradan eklenen notlar parantez içerisinde cümle akışına uygun şekilde verilmiştir. Derkenarda başlık haricindeki açıklama içeren notlar yalnızca kalın köşeli parantez içerisinde normal yazı tipiyle verilmiştir.

⁶⁰ Francis Richard, BULAC'tan Türkçe el yazmaları, Koleksiyonun kısa envanteri. https://www.academia.edu/17929886/Catalogue_sommaire_et_provisoire_des_258_manuscrits_turcs_de_la_BULAC_fonds_des_Langues_orientales_source=swp_share (Erişim tarihi: 23.04.2024)

⁶¹ Bkz: Ekler; Belge 2, Belge 4

Eser, Maksud Giray Han'ın ilk hanlığı devrinde (1767-1768) 1 Temmuz 1768 ile 16 Ağustos 1768 tarihleri arasında kaleme alınmış olup, söz konusu dönemdeki 47 günlük olayları içermektedir. Pierre Ruffin, Baron de Tott'un yanında sürdürdüğü diplomatik ilişkilerde şahit olduğu olayları günlük halinde kaleme almıştır. Eserde 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi arifesinde tarafları savaşa sürükleyen sebepler bizzat Kırım sarayının içerisindeki yabancı bir diplomat gözünden aktarılmaktadır. Metinde ayrıca Kırım'ın diplomatik, askerî, siyasî, sosyal ve dinî ahvâline dair değerli bilgiler de bulunmaktadır. Defterin girişinde eserin ikinci cilt olduğu vurgulanmış, metin içerisinde çok kez birinci cilde atıf yapılmış olmasına rağmen hiçbir kütüphane veya arşivde birinci cilde dair herhangi bir bilgi tarafımızdan bulunamamış, alan kaynaklarında adına rastlanılmamıştır. II. cildin akışına ve müellifin hayat hikâyesine istinaden günlüğün devamı niteliğindeki ciltlerin var olma olasılığı dolayısıyla arşiv taramalarında araştırmacıların dikkatlerine ihtiyaç vardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DEĞERLENDİRME

3.1. Lehistan'daki Kral Seçimi ve Etkileri (1764-1767)

1763 yılında Yedi Yıl Savaşı sona ermiş, ancak Avrupa'nın gündeminde yeni bir mesele belirmiştir. Uzun süredir hasta olan Lehistan Kralı III. August'un (1735-1763) ölümü, seçilecek yeni kralın kim olacağı tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Çağdaş krallıkların aksine Leh krallığının ırsî olmaması, kralların ancak Leh asilzâdelerinden oluşan bir meclisin (Sejm) tüm oylarını alarak seçilmesi, Avrupalı devletlerin söz konusu seçimlerle ilgilenmesine sebep olmuştur.

Lehistan seçimleri Avrupa'da iki kutup oluşturmuştur. Rusya ve Prusya, Leh asilzâdesi Stanislaw August Poniatowski'nin adaylığını desteklerken, Avusturya ve Fransa Rus destekli bir kralın başa gelmesine karşı çıkmış, Papa'nın desteğini alarak Katolik bir kral seçilmesine taraftar olmuştur. Osmanlı Devleti ise Lehlerin kral seçiminde kesinlikle bağımsız olmaları gerektiğini, kendi içlerinden Leh asıllı bir kralın seçilmesi durumunda tanıyacaklarını, kendileri gibi Avrupalı devletlerin de seçimlere müdahil olmamalarını belirtmiştir. Aynı zamanda Kırım Hanı⁶² ile Eflak⁶³ ve Boğdan⁶⁴ yöneticilerine Lehistan seçimlerine müdahil olmamalarını emretmiştir. Babıali, tercümanları vasıtasıyla, Avrupalı devletlerin fikir ve hedeflerini öğrenmek, süreç içerisinde gelişmeleri yakından takip etmek için İstanbul'da bulunan elçilerden sürekli bilgiler almıştır.⁶⁵ Osmanlı Devleti, meseleye bakış açısını bu şekilde izah ederken söz konusu süreçte İstanbul diplomatik çatışmaların merkezi haline gelmiştir. Yedi Yıl Savaşı'nda tarafsızlığını koruyan Osmanlı Devleti, savaşın sona ermesiyle Avusturya tehdidini sezmiş, Avrupa'da kendine müttefik edinme ihtiyacını hissetmiştir.

⁶² Söz konusu dönemde Kırım tahtında II. Devlet Giray'ın oğlu Kırım Giray bulunmaktadır. Kırım Giray, 1758-1764 ve 1768-1769 yılları arasında hanlık makamında bulunmuştur. Bkz: Halim Giray, **Gülbün-ü Hânân**, (Haz. Alper Başer ve Alper Günaydın), (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Yayınları, 2013), s. 97

⁶³ Zikrolunan dönemde Eflak Voyvodası olan Mihalzâde Kostantin vefat etmiş, yerine 3 Mart 1764'te kardeşi Stefan atanmıştır. Stefan'ın göreve getirildiğine dair belge: C.MTZ, 14/690, 29 Şaban 1177 / 3 Mart 1764.

⁶⁴ Kırım Giray'ın son dönemlerinde Boğdan Voyvodası'nın Grigor Ghika (Ligor) bulunmaktadır. Bkz: Gika'nın Lehistan'daki Rus faaliyetleri ve Türk kuvvetlerinin durumu hakkında gönderdiği 29 Haziran 1764 tarihli yazısı: AE.SMST.III, 74/5458, 29 Zilhicce 1177 / 29 Haziran 1764.

⁶⁵ Selahattin Tansel, "Osmanlı Leh Münasebetleri 1764 – 1768", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 4/1, 1946, s.72,73

Prusya ile yakın ilişkiler kurulmuş, yapılması muhtemel ittifakın şartları görüşülmek üzere Ahmet Resmî Efendi elçi olarak 1763 yılında Berlin'e gönderilmiştir. Ahmet Resmî Efendi ile II. Friedrich'in görüşmeleri gerçekleşirken Prusya-Rusya ittifak görüşmelerinin de devam etmesi İstanbul'da hoş karşılanmamıştır. II. Friedrich'in Ahmet Resmî Efendi'ye gösterişli bir karşılama hazırlatması Rusya'yı bir an önce anlaşmaya ikna etmek üzerine yapılan bir hamle olmuştur.⁶⁶ Nihayetinde Prusya ile Rusya, Poniatowski'nin adaylığı üzerinde hemfikir olmakla birlikte askeri seçenekleri de içeren bir ittifak antlaşması imzalamışlardır. İttifak haberi Babıali'de endişeyle karşılanmıştır. Osmanlı Devleti, Rus İmparatoriçesi II. Katerina ile Poniatowski arasında yapılacak evlilik akdiyle kurulacak bir Rus-Leh ittifakının çıkarlarına ters düştüğünü hissetmiş ve Poniatowski'nin adaylığına karşı tavrı almıştır.⁶⁷

Rusya ve Prusya elçileri İstanbul'da da ortak hareket edip, yapılan ittifakın mahiyeti konusunda Babıali'yi teskin ederken, Fransa ve Avusturya elçileri ise Lehistan seçimlerine müdahale etmesi konusunda Osmanlı Devleti'ne girişimde bulunmuşlardır.⁶⁸ Fransa elçisi Vergennes'in, Rusya'nın Leh sınırına asker gönderdiği ve seçimleri silah zoruyla etkileyeceğine dair uyarıları karşılık bulmamıştır. Nitekim Babıali, Yedi Yıl Savaşı'ndan beri Rus askerinin Lehistan'da olduğunu ve söz konusu birliklerin Fransa'nın tavsiyesiyle Lehistan'a sokulduğunu hatırlatmıştır.⁶⁹ Rus birlikleri önceki savaştan kalan muhafızlarını yenilemek bahanesiyle Lehistan'a girmiş, bunun üzerine Leh Prensi Radziwill bir miktar Leh vatanseveri ile Ruslara karşı silahlı mücadeleye başlamıştır. Rus birliklerinin Varşova ve Litvanya'da silah kullanmaları üzerine Leh Baş Hetmanı Branicki çevresinde toplanan Lehliler Avusturya, Fransa, Saksonya ve Osmanlı'ya başvurarak Rus birliklerinin ülkelerinden çıkarılmaları konusunda yardım istemişlerdir.⁷⁰

Seçimler yaklaştıkça Lehistan'da iç karışıklıklar artmış, Leh ileri gelenleri iki fırkaya bölünmüştür. Baş Hetman Branicki ile Prens Radziwill Avrupa ve Osmanlı'dan bekledikleri desteği alamayınca ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Branicki Kırım'a gönderdiği bir Boyar⁷¹ vasıtasıyla askeri destek talep etmiş, bunun üzerine Kırım Giray Rusya'nın tehlikeli faaliyetlerini içeren bir raporu Babıali'ye sunmuştur. Rus birliklerinin başkent Varşova'da hâkim olduğu haberleri

⁶⁶ Virginia Aksan, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmî Efendi (1700-1783)*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997), s.91

⁶⁷ Hacer Topaktaş, "Avrupa'nın Ortak Derdi Polonya Tahtı: Stanisław August Poniatowski'nin Seçimi (1763-1764)", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28/1, 2011, s.189-190

⁶⁸ Albert Sorel, *On Sekizinci Asırda Mesele-i Şarkıyye ve Kaynarca Muahedesi*, (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2016), s.42

⁶⁹ Kadriye Doğan, *Charles Gravier de Vergennes ve İstanbul Elçiliği*, (Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2022), s.116

⁷⁰ Tansel, a.g.e., s.74

⁷¹ Boyar Rusça bir terim olup, Rusya'da hiyerarşik olarak knezden sonra gelen büyük toprak sahibi aileleri ifade etmektedir. Bkz: Melek Özyetgin ve İlyas Kemalolu, *Altın Orda Hanlığı'na Ait Resmî Yazışmalar*, (Ankara: TTK Yayınları, 2017), s. 144

İstanbul'a ulaşınca Rus elçisi Obreskov'dan⁷² bilgi istenmiştir. Obreskov Babıâli'ye yaptığı açıklamada Rus askerinin Leh sınırındaki faaliyetleri hakkında çıkan haberlerin asılsız olduğunu, söylentilerin Osmanlı-Rus ilişkilerini baltalamaya çalışan Fransa Devleti tarafından yayıldığını belirtmiştir. Obreskov'a göre Kırım Giray, Fransa'nın isteğiyle Rusya ile savaşa sebep olacak bir hadise çıkarmak üzere Nogay birliklerini harekete geçirmiş ve Babıâli'ye bu yönde asılsız raporlar göndermiştir.⁷³ Kamenice Kalesi'nin Ruslar tarafından kuşatıldığına dair söylentilere de cevap veren Obreskov, Baş Hetman'ın Leh ordusunu dağıttığını Rus birliklerinin Leh makamları tarafından ülkenin asayişini sağlamak üzere yönetildiğini savunmuştur.⁷⁴ Kırım Giray'ın sınırdaki faaliyetlerinden şikâyet edip, Rus birliklerinin olası Tatar akınlarına karşı hazır beklediğini bildirmiştir. Obreskov, Babıâli'ye Kırım Giray'ın uyarılmasını tavsiye etmiş, aksi takdirde Rus askerinin harekete geçebileceğini dile getirmiştir. Babıâli, Obreskov'un iddialarını Kırım Giray'a sormuş, Han ise Rus tarafını yalancılıkla suçlayıp Anadolu ve Rumeli askerinin bir bahane ile Özü'ye nakledilmesini istemiştir. Osmanlı Padişahı III. Mustafa, Kırım Hanı'nın isteğini hayretle karşılamış, vezirine Han'ın uyarılması konusunda emir vermiştir. Babıâli, hazine kâtibi Abdülaziz Efendi vasıtasıyla Kırım Hanı'na bir takrir göndermiştir. Takirde Han'ın barışı bozacak hareketlerden kaçınması gerektiği belirtilmiş, sınırda Rusya ve Lehistan'ı tehdit eden askeri faaliyetlerine son vermesi emredilmiştir.⁷⁵

Osmanlı Devleti barışı sürdürmekten yana olduğunu göstermiş, aynı zamanda Özü, Bender ve Hotin gibi sınır kalelerinde askeri hazırlıklar başlatmıştır. Rus elçisi Obreskov, 14 Eylül tarihli mektubunda Kırım Giray'ın Kavşan'a geçtiği haberleri üzerine Babıâli'den açıklama istemiş, Rus birliklerinin sınırda hazır bulunduğunu olası bir gerginliğin kolayca çatışmaya dönüşebileceği konusunda uyarılarda bulunmuştur. Obreskov'un mektubunun ardından Kırım Giray 20 Eylül 1764'te azledilerek önce Sakız'a ardından da Rodos'a sürülmüş, yerine sürgünde bulunan sabık

⁷² Obreskov, 1753'ten bu yana Rusya'nın İstanbul temsilciliği görevinde bulunmuş, 1764 yılında ağır bir hastalık geçirmiştir. Lehistan'daki seçimler dolayısıyla Babıâli'de diplomasi trafiğinin hayli yüksek olduğu günlerde Rus Hükümeti İstanbul'a yeni bir temsilci atamak istemiştir. Bunun üzerine Pavel Artemyeviç Levaşov adında bir diplomat İstanbul'a gönderilmiştir. Fransız Büyükelçi Vergennes'in muhalefeti sonucu Levaşov'un görevi devralması Babıâli tarafından engellenmiş, daha sonra Obreskov'un yardımcısı olmuştur. İstanbul'a gelip göreve başladığında Obreskov ile anlaşamayarak yolunu ayırmıştır. Uzun süre İstanbul'da yaşamını sürdürmüş, 1768 yılında Obreskov ile hapse atılmıştır (Levaşov, 2018: IX-X).

⁷³ Uğur Demir, **1768 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1755-1768)**, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012), s. 203-204

⁷⁴ Tansel, a.g.e., s. 76-77 Rus elçisinin ilgili mektubu: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak (TS.MA.e), nr. 5002/1, 12 Zilhicce 1177/ 12 Haziran 1764.

⁷⁵ Demir, a.g.t., s. 204-207

hanlardan III. Selim Giray Han tayin edilmiştir.⁷⁶ Han, kardeşi Mehmed Giray'ı⁷⁷ kalgay, II. Fetih Giray'ın oğlu Kırım Giray'ı ise nureddin olarak atamıştır.⁷⁸

Babıâli ile Rusya arasında tartışmalar sürerken Lehistan'da 27 Ağustos 1764'te Sejm toplanmış, Rus destekli Poniatowski tek aday olarak girdiği seçimde Leh asilzâdelerinin oylarını alarak 7 Eylül 1764'te kral seçilmiştir.⁷⁹ Poniatowski'nin krallığı Prusya ve Rusya elçileri vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne iletilmiş, ancak Babıâli ile Fransa seçilen yeni kralı tanımakta acele etmemiştir. Fransa Devleti, İstanbul'da bulunan elçisi Vergennes'e gönderdiği mektupta Osmanlı Devleti'nin seçimlere ilgisiz kaldığından şikâyet etmiştir. Bununla birlikte seçilmiş kralı mecburen tanıyacağını bildirmiş, ancak süreci bir yılı aşkın bir süre uzatmıştır.⁸⁰

Selim Giray Han, Osmanlı Devleti'nin talepleri doğrultusunda komşularıyla iyi ilişkiler kurmuş, Kırım Giray'ın adamlarını ve saldırgan politikalarını yönetiminden uzaklaştırmıştır.⁸¹ İstanbul'dan Kırım'a gönderilen Süleyman Feyzi Efendi, Selim Giray Han ile yaptığı görüşmede, Han'ın Leh Kralı hakkındaki olumlu görüşlerini ve tavsiyelerini dinleyerek Babıâli'ye aktarmıştır.⁸² Bir süre sonra Selim Giray Han, Rusların Kabartay bölgesinde yaptığı tahkimatı haber alıp Osmanlı Devleti'ne bildirmiş, bununla birlikte bazı meseleleri görüşmek üzere İstanbul'a çağırılmış, 25 Haziran 1765'te ihtişamlı bir merasim ile karşılanmıştır.⁸³ Selim Giray Han ile Leh-Rus ilişkileri hakkında görüşülüp, Kabartay ve Kuban'daki anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi istenmiştir. Bu sırada vuku bulan Mora İsyanı Babıâli'nin barış yollu bir siyaset izlemesinde etkili olmuştur. Babıâli 1766 yılına kadar Poniatowski'nin krallığını tanımamakta ısrar etmiş, gönderilen elçiyi bir yıl kadar uzun bir süre sınırda beklettikten sonra Fransa ve Avusturya'nın yeni kralı tanınması üzerine elçiyi Osmanlı topraklarına kabul etmiştir. Ancak elçi Aleksandrowicz İstanbul'da hoş karşılanmamış, türlü zahmetlerle meşgul edilmiştir.⁸⁴

⁷⁶ Demir, a.g.t., s. 221 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, eserinde Kırım Giray'ın Temmuz 1765'te azledildiğini yazmaktadır. Kırım Giray'ın azledilmesine sebep olarak, Hanlığın masrafları için Osmanlı Devleti tarafından gönderilen tahsisatın gecikmesi üzerine huzursuzluk çıkarması, azledileceğini anlayınca Nogaylardan kendini desteklemelerini istemesi, Fransa ile ilişkileri, komşularıyla anlaşmazlık yaşaması gibi nedenler öne sürülmüştür (Uzunçarşılı, 1995: 26; Hammer, 1993: 351; Demir, 2012: 222). Ahmet Resmi Efendi, Kırım Giray'ın azledilmesine muhalefet etmesin diye Rumeli Valisi'nin Özi tarafına tayin edildiğini yazmaktadır (Ahmet Resmi Efendi, 2011: 50).

⁷⁷ Giray, a.g.e., s. 99

⁷⁸ Halil İnalçık, **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar (1441-1700)**, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017) s.665

⁷⁹ Topaktaş, a.g.m., s. 185

⁸⁰ Doğan, a.g.t., s. 120

⁸¹ Demir, a.g.t., s. 221

⁸² Demir, a.g.t., s. 238

⁸³ Josef Von Hammer, **Büyük Osmanlı tarihi**, C: VIII, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1993), s. 369

⁸⁴ Hacer Topaktaş, "Karlofça'dan Lozan'a İstanbul'da Leh Diplomatlar 1699-1923", **OTAM**, 37/Bahar 2015, s.319-320

Rus yanlısı siyaset takip eden Poniatowski'nin kral seçilmesi ile Rusların Lehistan'ın iç işlerine müdahalesi artmıştır. Yeni kral, *Pacta Conventa* adı altında yönetimle ilgili bir dizi reformu hayata geçirmeye başlamışsa da bazı düzenlemeleri 3 Aralık 1764'te Kral tarafından toplanan Sejm'de şiddetli muhalefetle karşılaşmıştır. Yeni atamaların muhalefeti zayıflatması, mezhep eşitliğinin uygulanması ve kral seçimlerinde *liberium veto* usulünün kaldırılarak çoğunluğun oyunun geçerli sayıldığı *ekseriyet-i ara* usulünün getirilmesi gibi maddeler tartışılmıştır.⁸⁵ Rus Çariçesi II. Katerina, Lehistan'daki Ortodoks ve Protestan halka Katoliklerle aynı hakların verilmesini istemiş, ancak isteği Leh hükümetince reddedilmiştir. Rusların Katoliklere karşı Ortodoksları himaye edip Protestanları isyana teşvik etmeleri, Lehistan'da mezhep çatışmalarının önünü açmıştır. Söz konusu çatışmalar Leh milletini Vatanperverler ve Islahatçılar olarak iki gruba ayırmıştır.⁸⁶ Vatanperverler, Poniatowski'nin krallığına ve gerçekleştirmek istediği reformlara karşı çıkarken Islahatçılar ise yeni kralı ve reformlarını desteklemiş, özellikle *Liberium veto*⁸⁷ usulünden vazgeçilerek çoğunluğun oyunun geçerli sayılmasını istemişlerdir.⁸⁸

Ülkedeki tartışmalar sürerken Ruslar, Katolik olmayan halkları güvence altına almak için Lehistan'a asker sevk etmiştir. Rus elçisi Reprin, Katerina'nın isteklerini kabul ettirebilmek amacıyla muhalif kanadı oluşturan Katolik mezhebindeki Leh boyarları ile görüşerek desteklerini kazanmaya çalıştığı sırada Rus askerleri örgütlenen muhalifleri baskı altına almış, Katolik muhalefetin sesi kesilmeye çalışılmıştır. Çariçe II. Katerina, Leh içişlerine müdahalede bununla kalmamış, Mart 1767'de Ortodokslardan oluşan bir konfederasyon kurdurup açıktan desteklemiştir. Rus desteğiyle örgütlenen Ortodoksların taleplerinde ısrar etmesi üzerine olağanüstü bir Diyet'in toplanmasına karar verilmiştir.⁸⁹

3.2. Maksud Giray Dönemi (1767-1768)

1767 yılında Kırım tahtında değişiklikler yaşanmış, Selim Giray azledilerek yerine Arslan Giray Han⁹⁰ ikinci kez göreve getirilmiş, ancak üç ay içinde vefat etmiştir.⁹¹ Arslan Giray'ın vefatı üzerine 8 Haziran 1767'de eski kalgay, Selamet Giray hanzâde Maksud Giray Han, "*Selatin-i*

⁸⁵ Demir, a.g.t., s. 240,241

⁸⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 4/1, 5. Baskı, (Ankara: TTK Basımevi, 1995), s.359

⁸⁷ Lehistan yasalarına göre kral adayı ancak Diyet Meclisi üyelerinin tümünün oylarını alarak seçilebilmiş, *Liberium veto* ise herhangi bir üyeye adayın kral seçilmesini engelleme hakkını tanımıştır.

⁸⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 360

⁸⁹ Demir, a.g.t., s. 275-276

⁹⁰ II. Devlet Giray'ın oğlu olan Arslan Giray Han, 1748 – 1755 ile Mart 1767- Haziran 1767 tarihleri arasında Kırım Hanlığı tahtında bulunmuştur (Kırımlı, 2022: 926; Giray, 2013: 93).

⁹¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s.26; Hammer, a.g.e., s.382 *Ahmet Cavid Bey'in Müntehabatı* adlı eserde Selim Giray'ın azledilme nedeni olarak hümayunun rızası dışında hareket etmesi gösterilmiştir (Baycar, 2004: 273). Başer ve Gurulkan'ın eserinde Arslan Giray'ın üçüncü kez tahta çıktığı ve saltanatının yalnızca 82 gün sürdüğü belirtilmiştir (Başer ve Gurulkan, 2021: 425). Muhtemelen yanlıştır, Halil İncalcık ve Halim Giray'ın eserlerinde Arslan Giray'ın iki kez tahta çıktığı belirtilmiştir (İncalcık, 2017:665; Giray, 2013: 93).

Cengizîye 'nin erşedi' olduğu gerekçesiyle Kırım Hanı tayin edilmiş⁹², *kalgaylık* makamına ise İslâm Giray getirilmiştir.⁹³

Maksud Giray hanlığının ilk günlerinde Varşova'ya bir adamını göndermiş, durumu rapor ettirerek, Babiâli'ye iletmiştir. Lehistan'daki vaziyet Babiâli'de endişe ile karşılanmış, Rus elçisi Obreskov'a nota verilmiş, Leh topraklarındaki Rus askeri varlığının bir an önce sonlandırılması istenmiştir.⁹⁴ Rusların gerçekleştirdiği zulümleri haber alan padişah III. Mustafa hekimbaşısı Ghobis'in de haremde bulunduğu sırada aniden hiddetlenerek Ruslara karşı kin dolu sözler sarf etmiş, savaş kararını engelleyen ulemayı Ruslardan altın (rüşvet) almakla suçlamış ve mazlum Leh halkının kendinden yardım beklediğini belirtmiştir.⁹⁵ 5 Ekim 1767'de Rus askerinin gölgesinde toplanan Diyet'te Ortodoks-Katolik tartışmaları yaşanmış, karar çıkarılamadığı için toplantı 1768'e ertelenmiştir.⁹⁶

3.2.1. Baron de Tott ve Pierre Ruffin'in Kırım'a Gelişi

Stanislaw Poniatowski'nin Lehistan kralı olarak tanındığı 1766 senesinde Fransa Devleti'nin şark diplomasisinde yeni bir döneme girilmiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere Leh krallığına istediği adayı getiremeyen Fransa, Dışişleri Bakanlığı'nda değişiklik yapmış, bu değişiklik şark politikasına da yansımıştır. Yeni bakan Choiseul, XV. Louis'in desteğini alarak başta Lehistan olmak üzere Avrupa'da güçlenen ve söz sahibi olan Rusya'nın zayıflatılmasını öngören bir tasarıyı yürürlüğe koymuştur. Buna göre Fransa'nın İstanbul Elçisi Vergennes'e, Osmanlı Devleti ile Rusya'nın arasının açılması ve Babiâli'yi Rusya ve Prusya elçilerine karşı kışkırtması görevi verilmiştir.⁹⁷

Vergennes, İstanbul'daki savaş karşıtı devlet ricalini Rusya'ya harp açmak konusunda ikna etmenin mümkün olmadığını anlayınca Osmanlı Devleti ile Rusya'yı savaşa sürükleyecek olası bir çatışmayı Kırım Hanlığı üzerinden planlamıştır. İlk iş olarak Kırım'daki Fransız Konsolos Fornetti'yi 1767'de yaşlılığını bahane ederek geri çağırarak onun yerine 1758'de İstanbul'a getirdiği tercüman Pierre Ruffin'i tayin etmiştir. Choiseul ise Vergennes'in aksine, Kırım Konsolosluğu makamına daha önce İstanbul Büyükelçiliği'nde görevlendirilmiş albay ve aynı zamanda Saint-Louis

⁹² Maksud Giray'a hanlığın tevcih edildiğine dair belge: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), A.DVNS.NMH.d, nr. 2/72, Evail-i Muharrem 1181/8 Haziran 1767. Maksud Giray'ın çiftliğinden çıkıp Kırım'a varmasına dair belge: BOA, A.DVNS.NMH.d., nr. 57/738.

⁹³ Başer ve Gurulkan, a.g.e., s. 426 *Gülbün-ü Hânân*'a göre Maksud Giray, Azamet Giray'ın oğlu İslâm Giray Sultan'ı kalgay, kendi kardeşi Bahadır Giray Sultanı ise nureddin olarak atamıştır (Giray, 2013: 101).

⁹⁴ Demir, a.g.t., s. 281,282

⁹⁵ Hammer, a.g.e., s. 392 III. Mustafa'nın hekimbaşısı (Frenk) Ghobis Avrupalı elçilerle sıkı ilişkiler kurmuş, saray içerisinden elçilere bilgi aktarmıştır. Avrupa'dan getirtilen hekimler çoğu zaman gayriresmî olarak diplomatik işlerde kullanılmıştır (Hammer, 1993: 392-393).

⁹⁶ Demir, a.g.t., s. 277

⁹⁷ Doğan, a.g.t., s. 121

şövalyesi olan Baron de Tott'u atamıştır.⁹⁸ Baron de Tott, 10 Temmuz 1767 günü Paris'ten hareket etmiş,⁹⁹ 17 Ekim 1767'de Bahçesaray'a varmış, burada sabık Konsolos Fornetti'den Vergennes'in gönderdiği Arslan Giray ve vezir adına yazılan iki mektubu Maksud Giray'a sunmak üzere teslim almıştır. Maksud Giray, Fransa Devleti tarafından gönderilen bu elçiye Babîlî'den çekindiği için şüpheyile yaklaşmıştır. Tott ise kendini Vergennes'in basit bir mektup taşıyıcısı olarak ifade etse de Han'ın şüphelerini sonlandırması pek kolay olmamıştır. Divan Efendi tarafından Kırım Hanı'na takdim edildiğinde, Nogaylar'ın sorunları bitene kadar sessiz kalması söylenmiştir. Han'ın hoşnutsuzluğu üzerine Tott, Fornetti aracılığıyla Kadiasker'e başvurmuş ve Han'ın kendisi hakkındaki düşüncelerini öğrenmiştir. Maksud Giray, Rusya İmparatoriçesi'nin kendisine mektup yazdığını ve Prusya Kralı'nın elçi unvanı ile bir bakan gönderdiğini belirterek Fransa'dan kendisine gönderilen tanınmış bir subayın sadece mektup taşıyan basit bir elçi olamayacağını ifade etmiştir. Tott 25 Ekim günü öğleden sonra Han ile görüşmüş, İstanbul Elçisi Vergennes ve Fransa Kralı'nın Arslan Giray'a gönderdiği mektupları halefi Maksud Giray'a sunmuştur. Bunun üzerine Han memnuniyetini belirterek merak ettiği konularda bilgisine başvuracağını söylemiş ve Tott'u dinlenmeye davet etmiştir.¹⁰⁰

Ardından Choiseul, gönderdiği bir mektupta Kral'ın Maksud Giray adına da bir mektup kaleme aldığını belirtmiş ve söz konusu mektubun bir kopyasını kendi mektubunun ekinde iletmıştır. Kral'ın mektubunun kopyası;

Louis, Fransa ve Navarre'ın en Hıristiyan Kralı olan İmparator Tanrı'nın lütfuyla sizlere büyük orduların en görkemli ve özgür Kralı Maksud Giray, Kırım, Precop¹⁰¹, Nogais, Çerkesya, Petihovie, Biologrod, Dolnie, Scymarie Tatarlarının Büyük Hanı, Kopsin ve diğer Tal¹⁰² ve Taman¹⁰³ ordularından sevgili ve mükemmel dostumuz, selamlar. Bizlerin ve seleflerimiz olan imparatorların ünlü Giray ailesine ve asil Tatar Uluslarının yönetimini emanet ettiği bu hanedanın çeşitli Prenslerine karşı her zaman Han'ın beslediğimiz özel dostluk ve sevgi, selefiniz Han'a ikinci kez tahta çıktığında verdiğimiz güvenceleri yenilememize neden oldu; Ancak onun beklenmedik ölümü imparatorluk mektuplarımızın ulaşmasını geciktirdi, mektupların Saint Louis askeri tarikatımızın şövalyesi ve Nassau Kraliyet Süvari Alayı'ndan Sieur de Tott tarafından size ulaştırıldığını öğrenmekten memnuniyet duyuyoruz. Bu mektuplarda, asaletinize bağlı ulusların şan, mutluluk ve refahı için bizi harekete geçiren duyguları görmüş olacaksınız. Krallığınızla Osmanlı İmparatorluğu arasında var olan samimi dostluk bağlarına çok benzeyen ve her zaman hissettiğimiz tüm dostluk ve bağlılık işaretlerini bize, tebaamıza ve İmparatorluğumuza tabi uluslara vermek için seleflerinizden daha az samimi olmayacağınıza olan kesin güvenimizle, krallığınızın özel mutluluğu için samimi dileklerimizi memnuniyetle buraya ekliyoruz. Bu

⁹⁸ Deherain, a.g.e., s. 11,12 Kırım'a konsolos tayin etme yetkisi İstanbul'daki Fransa büyükelçisinin elindedir. Ancak Baron de Tott bir istisna olarak Fransa Dışişleri Bakanı tarafından görevlendirilmiştir (Köse, 2023:190).

⁹⁹ Tott, a.g.e., s. 121

¹⁰⁰ Toth, a.g.e., s. 71,73

¹⁰¹ Prekop veya Perekpo: Orkapı. Kırım Yarımadası'nın karayla birleştiği noktadır (Ülküsal, 1980: 19).

¹⁰² Muhtemelen Talı'dır. Altınordu Hanı Mengü Timur'un Rus Metropoliti Kiril'e verdiği yarlıkta, söz konusu yarlığın Talı'da yazıldığı belirtilmiştir. Bu bilgidен hareketle Talı'nın Altınorda ve Kırım sahasında bir şehir olduğu anlaşılmaktadır (Özyetgin ve Kemâloğlu, 2017: 63).

¹⁰³ Taman, Kefe'ye bağlı bir şehirdir. Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Taman'ı Kefe'nin yedi sancağından biri olarak belirtmektedir (Kahraman, 2011: 569-570).

inançla, adı geçen Sieur de Tott'u, sürekli dostluğumuzun ve sizin yararınıza ve memnuniyetinize katkıda bulunma arzumuzun güvencelerini size her fırsatta yinelemekle görevlendiriyoruz. Bizim adımıza söylediği her şeye itibar etmenizi ve bakanlığının tüm görevlerinde onu korumanızı ve desteklemenizi rica ediyor, niyetlerinize uyarak, ortak çıkarlar için gösterdiği gayret ve davranışlarıyla saygınızı ve güveninizi hak etmeyi başaracağından şüphe duymuyoruz.

On dokuz Ocak bin yedi yüz altmış sekizde (1768) imparatorluk kalemiz Versay'da verilmiştir.

Sevgili ve mükemmel arkadaşın.

İmza Louis¹⁰⁴

Pierre Ruffin ise Vergennes'in görevlendirmesiyle Kırım Konsolosu olarak Ekim 1767'de Bahçeşaray'a ulaşmıştır. Sabık Konsolos Fornetti kendisini karşılayarak Baron de Tott'un Fransa Dışişleri Bakanı Choiseul tarafından Kırım Konsolosluğu görevine getirildiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Ruffin, İstanbul'a dönmeyerek Kırım'da kalmış ve Tott'un tercümanlığını yapmaya başlamıştır.¹⁰⁵

Baron de Tott Fransa Dışişlerine sunduğu raporlarda Bahçeşaray'daki ilk gözlemlerini şöyle aktarmıştır; Maksud Giray hayatını saray içerisinde geçirmekte, eşlerinden başka hiçbir şeyle meşgul olmamaktadır.¹⁰⁶ Veziri bilgi, beceri ve sağduyu konusunda zayıftır, eğer mirzaları bir araya getirebilecek bir cesareti olsaydı Han'ın kayıtsızlığından yararlanılarak onun için güçlü adımlar atılabilirdi. Şimdiki vezir Han'ın bakanlarını kıskanmakta, en ufak meselelerde sorun çıkartmaktadır. Bakanlardan biri olan Kadiasker açık sözlü biri olup işini iyi yapmakta, Fransa'nın dostu olarak kabul edilmektedir. Fransa'nın yararına dahi olsa görevine ihanet etmeyeceği kesindir. Diğer bir bakan olan Divan Efendisi, Kadiasker ile hükümeti canlandırabilecekken yalnızca hükümetin zayıflığını belirtmekle yetinmektedir. Müftü ise diğer bakanlara nazaran farklı bir eğilim içerisinde. Türklerde bulunan üstün meziyetlerin çoğuna sahip, bilgili eğitilmiş biri olmasına rağmen, şimdiye kadar ihmal edilmiştir. Yakın ilişki içerisinde olmak için adım atan ilk kişi Müftü olmuş, Divan'da Fransa lehine Han'ı etkilemek konusunda söz vermiştir. Müftü'nün bulunduğu konumun başarı getireceği kesindir, zirâ Han'ın kayıtsızlığı, Vezir'in güvenilmezliği, Divan'a güvenmeyi zorunlu kılmaktadır. Eğer Han Fransa ile ticaret başlatma konusunda ikna edilebilirse çifte yarar sağlardı. Karadeniz'deki Fransız denizciliğinden ziyade Moskovalılar arasındaki savaş koşulları ve Kırım Giray yeniden bir araya getirilebilirse, umutsuzluğa kapılmadan üzerine sağlam bir yapı kurulabilir.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Toth, a.g.e., s. 109-110 Söz konusu mektup 19 Ocak 1768'de yazılıp gönderilmiş, Bahçeşaray'a 23 Mart'ta ulaşmıştır. Buna rağmen Tott, Han'a sunacağı hediyeler gelene kadar mektubu bekletmiştir.

¹⁰⁵ Deherain, a.g.e., s. 13

¹⁰⁶ Toth, a.g.e., s. 74

¹⁰⁷ Toth, a.g.e., s.74-75 Baron de Tott'un "şimdiki vezir" deyişinden Maksud Giray'ın vezirinin değiştiği anlaşılmaktadır. Kadiasker ile Baron de Tott'un babası yakın ilişki içerisindeydi, bu sebeple benzer bir dostluk daha sonra Tott ile Kadiasker arasında tesis edilmiştir (Toth, 2014: 71).

30 Ekim günü Bahçesaray'a gelen bir kurye, Babiâli'nin Kırım Hanı'ndan Lehistan'daki güncel olaylar hakkında kesin ve acil bilgi talep ettiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Divan Efendi Tott'u davet ederek kendisinden Lehistan seçimlerinden bu yana meydana gelen hadiseler hakkında bir rapor yazmasını, özellikle Lehistan'daki Rus faaliyetlerinin yol açtığı sonuçları eklemesini istemiştir. Tott'un hazırladığı rapor Ruffin tarafından Türkçeye tercüme edilerek Babiâli'ye gönderilmek üzere Han'a teslim edilmiştir.¹⁰⁸

Choiseul, 25 Kasım tarihli mektubunda aktardığına göre, Osmanlı Devleti'nin Lehistanlıların bağımsızlık mücadelesine verdiği desteği belirtmesi için Şubat'ın ilk günü Varşova'ya bir Türk veya Tatar bakan göndermeyi planlamıştır. Dolayısıyla Han'ın bir an önce Babiâli'ye bu yönde temsiller göndermesi konusunda teşvik edilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁹

Tott, 2 Aralık'ta Choiseul'e yazdığı mektupta; az önce Han ile görüştüğünden bahisle Han'ın kendisine Viyana ve Prusya saraylarının durumlarını ve aralarındaki ilişkileri sorduğunu, Avrupa meseleleri hakkında özel görüşme konusunda Han'ı teşvik edici açıklamalar yaptığını aktarmıştır. 13 Aralık'ta Tott, nihayet Han ile özel olarak görüşme fırsatı bulmuş, Han'ın soruları üzerine Rusya'nın Lehistan'daki operasyonlarının bir özetini sunma görevini üstlenmiştir. Sohbet esnasında Han'a Rusya'ya karşı çıkmasının hem kendisinin hem de Babiâli'nin yararına olacağı yönünde sözler etmiştir. Han ise, bu konuda istekli olduğunu hatta Lehistan Cumhuriyeti'nin kendisine resmî bir talepte bulunması durumunda Varşova'ya göndermiş olduğu elçisine bu talebi kabul etmesi için yetki verdiğini belirtmiştir. Osmanlı nazırları, Lehistanlıların sessiz kaldığını herhangi bir yardım istemediklerini iddia ettiklerinden dolayı Han, Padişah'a doğrudan Lehistan Cumhuriyeti'nden gelen resmî bir talep sunmak istemiştir. Ancak Lehistanlılar, Han'a imzasız bir kağıttan başka bir şey verememiş, dolayısıyla Lehistanlılara yardım edebilmek için geçerli ve inandırıcı bir sebep bulunamamıştır. Birkaç gün sonra Bahçesaray'a ulaşan, Rusya'nın üç Leh asilzâdesini kaçırdığı haberi Han'ı artık Rus tehlikesine karşı daha aktif bir politika izlemeye sevk etmiştir. Han, Tott ile gizli bir görüşme tertipleyip olan biteni etraflıca tartışmış, Babiâli'nin daha sert tepki göstermesini sağlayacağına dair güvence vermiştir.¹¹⁰

1767 yılının Aralık ayında sınırda beliren bazı sorunların çözülmesi için görevlendirilen bir Rus temsilcisi, Kiev Generali'nin Kırım Hanı'na yazdığı bir mektup ile Bahçesaray'a gelmiştir. Han'ın huzuruna çıkıp mektubu sunan temsilci, Kırım'da bir Rus konsolosluğunun kurulması yönünde talepte bulunmuştur. Han ise her ne sebeple olursa olsun taleplerini kabul etmeyeceğini, Fransa örneğinin diğer güçlere aynı hakları vermediğini belirterek görüşmeyi sonlandırmıştır.¹¹¹

¹⁰⁸ Toth, a.g.e., s.83,84 Hazırlanan rapor için bkz (Toth, 2014: 84-86).

¹⁰⁹ Toth, a.g.e., s. 106

¹¹⁰ Toth, a.g.e., s. 76-79

¹¹¹ Toth, a.g.e., s. 81,82 Kırım'da Rus Konsolosluğu 1763 yılında açılmış ancak Lehistan meselesinde gerilen ilişkiler sebebiyle Rus Konsolosu geri çekilmiştir (Fisher, 2009: 79). Kırım Giray Han tarafından kabul edilen Rus Konsolosu

Tott, Müftü ile yaptığı bir görüşme sırasında Han'ın ilkbaharda İstanbul'a davet edildiğini öğrenmiş, birer mektup yazarak Choiseul ve Vergennes'i seyahatten haberdar etmiştir. Han'ı İstanbul'da yapacağı görüşmelerde Rus tehlikesi konusunda daha bilgili hale getireceğini aktarmıştır. Olası bir savaş durumunda Han'ın mutlaka kendisine danışacağını düşünen Tott, Choiseul'den Han'a vereceği yönlendirmelerin sınırlarını belirlemesini rica etmiştir.¹¹²

1768 yılının ilk günlerinde Kırım Hanlığı'nda vezir değişikliği yaşanmış, Tott'un ifadesiyle umutsuz olduğu eski vezir görevden alınmış, yerine kendisine yakın gördüğü kişi gelmiştir. Böylece Tott, Divanı'daki dengenin kendi lehine değiştiğini ve söz konusu üstünlüğün sağlayacağı imkanlardan sık sık yararlanacağını ifade etmiştir. Tott, 22 Aralık 1767 tarihinde Choiseul'e yazdığı mektubunda, Kırım'a ait Balta kasabasında voyvodalık ve gümrük memurluğu görevlerini yürüten Yakup Ağa'nın¹¹³ tutuklu bulunduğu bahsetmiş, eğer işleri düzeltilirse Fransa yararına çalışacağından şüphe duymayacağını ifade etmiştir. Nitekim Tott, 17 Ocak 1768 tarihli mektubunda Yakup Ağa'nın tutukluluğunun son bulduğunu, Kırım tarafındaki Balta kasabasında yürüttüğü gümrük memurluğu ve voyvodalık görevlerini yeniden üstlendiğini belirterek bilgisi ve gayretinin böylece daha yararlı bir şekilde kullanılabileceğini bildirmiştir.¹¹⁴ Yakup Ağa'ya yapılan iade-i itibar yeni Vezir'in ilk icraatlarından biri olarak görülmüştür.

Tott, 9 Şubat tarihli mektubunda Ramazan ayı içerisinde bulunulduğu için müzakerelerin aksadığını belirtmiştir. 1 Şubat günü İstanbul'dan gelen Han'ın bir çuhadarı Vergennes'in Han'a hitaben yazdığı mektubunu getirmiş ancak Han, cevap vermeye hazır olmadığını bahane ederek mektubu kabul etmemiştir.¹¹⁵

Aynı günlerde Divan Efendisi görevden alınarak Balaklava Limanı'na doğru sürgüne gönderilmiş, yerine İlyas Efendi yeni Divan Efendisi olmuştur. Suçlanma sebebinin Lehistan meseleleri ile ilgili olduğunu düşünen Tott, sabık Divan Efendisi'nin Han'ın kendisine duyduğu

Nikiforof, Kırım Hanlığı'nın mevcut durumu hakkında raporlar yazarak Rusya'ya göndermiş, Don Nehri'nin üzerine yapılacak Rus kaleleri için Han'dan izin almıştır. Ancak devletin iç işlerine müdahaleye varan davranışlarından dolayı Bahçesaray'dan kovulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Ülküsal, 1980: 95-96). Rus Çaricesi 1766 yılında ticari sebeplerden dolayı yeni bir temsilci atamak istese de Babiâli'nin rızası olmadığı için Selim Giray Han tarafından reddedilmiştir (Demir, 2012: 252). Tott, aynı temsilcinin birkaç ay sonra tekrar geldiğini, konsolosluk taleplerini yenilediğini yazmaktadır (Toth, 2014: 141).

¹¹² Toth, a.g.e., s. 82-83 Tott, Han'ın İstanbul'a davet edilmesini savaş alameti olarak değerlendirmesine rağmen Vergennes İstanbul'un sakin olduğunu savaş durumunun henüz oluşmadığını bildirmiştir (Doğan, 2022: 126).

¹¹³ Yakup Ağa, "Lipka Yakup" olarak bilinmekte olup Kırım Giray Han'ın ilk hanlığı sırasında (1758-1764) Balta Voyvodası olmuş, Kırım Giray Han'ın azlinden sonra da görevine devam etmiştir (Demir, 2012: 289). Maksud Giray Han tahta çıkınca hapsedilmiş (Smirnov, 2016: 531), ardından serbest bırakılmıştır Yakup Ağa. 1769 yılının Haziran ayında, Kırım Hanı IV. Devlet Giray Han tarafından Osmanlı Devleti'ne sığınan Leh boyarı Potoski ve maiyetine mihmandarlık yapmakla görevlendirilmiştir. Yakup Ağa'nın mihmandarlık görevine ilişkin belge için bkz: BOA, C.HR, nr. 45/2232, 20 Safer 1183 / 25 Haziran 1769. Yakup Ağa Rusların Nogayları elde etmesinde aracı olmuş, Kırım'daki Rus idaresinin önemli yöneticilerinden biri haline gelmiştir (Ayhün, 2014: 148).

¹¹⁴ Toth, a.g.e., s. 86

¹¹⁵ Toth, a.g.e., s. 92

güveni azaltmaya çalıştığını iddia ederek, yenisinin ise ülkenin en dürüst ve iyi niyetli insanı olduğunu belirtmiştir. İlyas Efendi'nin Kaplan Giray Han (1730-1736) devrinde görev yapan babasıyla yakın ilişkileri olduğunu aktararak, misyonuna ve amaçlarına ilgi duyduğunu ifade etmiştir. Ramazan Bayramı için düzenlenen kutlamalara Kalgay Sultan'ın da katıldığını belirten Tott, Sultan'ın huzuruna çıktığını ve daha sonra tekrar görüşmek için söz aldığını ifade etmiştir. Kalgay Sultan ile aralarında meydana gelen yakınlığın Han'ın kıskançlığını tetikleyeceğini düşündüğü için ölçülü davranmaya dikkat etmiştir. Bayram kutlamalarında ön planda olan Tott, Han'ın isteğiyle havai fişek gösterileri yapmış, bunun yanında İstanbul'da birçok kişiyi etkilediği elektrik deneylerini Bahçesaray'da da sergilemiştir. Söz konusu deneyler o kadar ilgi toplamış ki Tott gösterisini Han, Kalgay ve tüm Tatar mirzalarının karşısında tekrarlamak zorunda kalmıştır.¹¹⁶

3.2.2. Makowitski'nin Kırım Sefareti

14 Şubat 1768 günü Cervonogrod kentinin hazinedarı olan Makowitski, Podolya Piskoposu'nun Han'a gönderdiği bir mektup ile Bahçesaray'a gelmiştir. Piskopos mektupta Podolya'daki Rus zulmünden bahsetmiş, ardından Han'ın yardımını ve Babilî nezdinde şefaatinin talep etmiştir. Makowitski'den öğrenildiği kadarıyla Rusya'nın Lehistan Elçisi Repnin ile ilgilenmekle görevli komite Rus baskılarından isyan ederek bir üyesini Han'a göndermek istemiş, ancak bu kişi Rus askeri tarafından Podolya'da tutuklanmıştır. Podolya Piskopos'u durumdan haberdar olunca tutuklanan kişinin yerine Makowitski'yi Han'a göndermeye karar vermiştir.¹¹⁷ Makowitski'nin beraberinde getirdiği mektup;

Rusya, Karlofça, Natprusse ve Bâb-ı Âli ile Lehistan Cumhuriyeti arasında imzalanan diğer antlaşmaları birçok kez ihlal ettikten sonra, bu iki komşu devlete karşı cüretkârlığın son sınırına varmakla yetinmeyerek, şimdi de işgal planlarını açıklayarak, ihlallerine bardağı taşıran son damlayı eklemiştir. Size, görkemli Han'a ve ulusunuza en değişmez dostluk bağlarıyla bağlı bir krallık olan Lehistan'a karşı bu şekilde hareket etmiştir. İmparatorluklar için kutsal olması gereken bu bağlar, bazı Lehistanlılarla iş birliği yaparak, ancak Cumhuriyetin bilgisi veya rızası olmadan ordusunu Lehistan'a sokan, onu harap eden ve boyun eğdiren Rusya için sadece bir bahane olarak hizmet etti. O andan itibaren hiçbir şey onun için kutsal değildi ve eskiden beri tüm eyaletlere tanınan ve özellikle Litvanya'da Lehistan'ın müttefiki olan güçlere karşı kurulan Tatarların ve özellikle de görkemli Babıali ve Tatar Krallığı'nın yararlandığı ayrıcalıkları yok etti ve alenen ortadan kaldırdı. Cumhuriyetin yasal durumunu değiştirir ve onu kendi politikasının gizli isteklerine göre elden çıkarır. Cumhuriyet artık, indirgendiği devletin bu aynı güçlerini bilgilendirmek istediği insanları seçme özgürlüğüne sahip değildir. Boyunduruk altında ve silah zoruyla ülkelerine sadık olan yerleşik halk, devlete zarar veren yasalara ve ayrıcalıklara uymaya zorlanmaktadır. Rusya, tüm Avrupa'da kendisi için Doğu'nun Yunan İmparatorluğu unvanını talep ederek hem Osmanlı İmparatorluğu'na tabi olan hem de Lehistan'da yaşayan Yunan dinine bağlı tebaayı uyandırmak için her türlü çabayı göstermektedir. Aynı nedenlerle ve aynı adaletsizliğin sonucu olarak, Oliva Antlaşması'na göre yalnızca Fransa Kralı'na ait olan garanti hakkına el koymuştur, çünkü bu antlaşmaya göre Lutherciler ve diğer muhaliflerle ilgili olabilecek anlaşmazlıkların hakemi odur. Kısacası, Lehistanlıların özgür ulusunu kendi istediği yönetim biçimine indirgemek için silah ve şiddet kullanarak elinden gelen her şeyi yapmaktadır.

¹¹⁶ Toth, a.g.e., s. 95-97

¹¹⁷ Toth, a.g.e., s. 93

Majesteleri ve Babıali, tüm seçilmiş senatörler ve rahipler adına tüm bunlardan haberdar edilmiştir.

Eyaletlerinize sınır olan Podolya eyaletinin senatörlerinden ve valilerinden biri olan yakın dostunuz Adam Krasinski tarafından Lehistan genelinde size söylediklerimizin doğruluğunu, Polonya'daki durum hakkında bilgi edinmek ve sarayına hesap vermek üzere Hotin Paşası tarafından gönderilen Babıali'nin tam yetkili temsilcisi ve sekreteri Yohtcha Aga Rudgewitz kanıtlayabilir. Rusların her türlü yasaya ve özellikle Karlofça Antlaşması'na aykırı olarak Majestelerinin eyaletlerine yaklaşmaya cüret ettiklerini, sadece Büyük Lord'un ve sizin eyaletlerinize bitişik olan Mösyö Potoski'nin kalıtsal mülklerini ele geçirip kışlık yerlerini almakla kalmayıp, aynı zamanda bu sınırların bir veya iki mil yakınında bulunan birkaç kişinin evlerini yağmaladıklarını ve tahrip ettiklerini doğrulayacaktır. Zalimler tarafından yapılan bu kadar çok haksızlık ve zulüm ulusumuzu yeniden harekete geçirdi ve ordumuz Ruslara karşı güç ve silahla karşı koymaya kararlı. Sonuç olarak, vatanımızın düşmanlarını her zaman kendi düşmanları olarak gören ve bizi asla küstahça gücendirmeyen selefleriniz olan görkemli hanların bize her zaman gösterdiği dostluktan cesaret alarak, Majestelerinin bizi onurlandırdığı ve bizim de övündüğümüz dostluğu talep ediyoruz. Bu amaçla, Cervonogrod kasabasının hazinedarı, Podolya Palatinliği'nin sakini ve memuru olan özel elçimiz Bay Makowitski'yi, taleplerimizi ortaya koyması ve komşumuz Rusya'nın bizi düşürdüğü baskı durumunu size bildirmesi için görevlendirdik. Kendisine ayrıca, Lehistan Cumhuriyeti'ni Rus ordusundan kurtarmak ve senatörlerimizi, rahiplerimizi ve tüm yurttaşlarımızı içinde bulundukları boyunduruktan kurtarmak için Majestelerinden bize yeterli yardımı sağlamasını istemesi talimatını verdik. Hayırseverimiz ve krallığımızın müttefiki olarak sizden bu yardımı istiyoruz. Olağanüstü elçimiz Mösyö Makowitski, Osmanlı İmparatorluğu'nu daha da güçlendirmek ve Rusya tarafından birçok kez bozulan antlaşmaları sağlam bir şekilde yeniden tesis etmek için kuvvetlerimizi ve ordularımızı Bâb-ı Âli'ninkilerle birleştireceğimize dair bizim adımıza size söz verecektir. Majesteleri ile uygun bir şekilde ilgilenmesi için kendisine gerekli tüm yetkileri verdik. Ayrıca, az önce size açıkladığımız her şeyi lütfunuza sunacağız ve Majestelerine mutlu olduğu kadar uzun bir saltanat diledikten sonra, kendisine değişmez bir dostluğun, samimi ve dokunulmaz bir bağlılığın güvencelerini tekrarlıyoruz.¹¹⁸

Tott'a anlattığına göre Makowitski'nin niyeti Rus İmparatoriçesi'nin Lehistan'da yaptığı gibi Han'ı da Lehistan'a bir bakan göndermeye teşvik ederek burada Rusya'yı sıkıştırmak ve on bin Tatar ile Podolya sarayını işgal etmektir. Hatta zikrolunan proje için çeşitli piskoposlar tarafından desteklenen bir fonun kurulduğunu belirtmiştir. Tott, böyle bir planı dillendirmesinin kendisini zor duruma sokacağını anlatarak Bahçesaray'da başına gelebilecekler konusunda Makowitski'yi uyarmaya gerek duymuştur.¹¹⁹

Aynı günlerde Bahçesaray'a Makowitski adına bir kurye gelerek, Lehistan'da kurulan Yeni Konfederasyon'dan güven mektupları getirdiğini söylemiştir. Tott ile görüşen kurye, Makowitski'nin bulunamaması durumunda emanetleri kendisine teslim edeceğini belirtmiştir. Ayrıca yakın zamanda Fransa sarayından Tott'a, Lehistanlıları desteklemesi için emirler geleceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Vezir ile görüşen Tott, hiç beklemediği bir cevapla karşılaşmıştır. Vezir'in aktardığına göre Han, Tott'un Fransa Kralı'ndan emir almadığı sürece Lehistan işlerine karışmamasını istemiştir. Vezir, Han'ın söz konusu tavrının nedenini, Tott'un, Fransa Kralı'ndan

¹¹⁸ Toth, a.g.e., s. 101-102

¹¹⁹ Toth, a.g.e., s. 94

yetkilerini ve müzakerelerinin amacını belirten bir mektup getirmemesine ve Bahçesaray'a geldiğinde Han'a sunduğu mektubun ise bu detayları vermemesiyle açıklamıştır.

11 Mart'ta Han'ı ziyaret eden Makowitski Han, Vezir ve Müftü'ye hitaben yazılmış bir Lehçe mektubu huzurlarına sunmuştur. Mektup, Rusların Lehistan'da uyguladıkları baskı ve şiddeti sergileyerek başlamış, Leh Cumhuriyeti'nin Tatar komşularından beş ila altı bin kişilik askerî destek istemesi ile devam etmiş, söz konusu birliklerin iâşesinin sağlanılacağını taahhülle Tatarlara sonsuz minnettarlık bildirilerek sonlandırılmıştır. Ramazan'ın ertesinde Babıâli'de sessizlik hakimken Kırım Divanı'nda Lehistan konusunda görüşmeler devam etmiştir. Kadiasker, Makowitski'nin Lehistan'daki Ruslar konusunda dayatmacı bir tavır sergilediğini, talep ettiği yardıma cevap verilmeyeceğini ve geldiği gibi geri gönderilmesinden yana olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bunun üzerine Müftü Kadiasker'e sesini yükselterek, zulme karşı yardım isteyen talihsizlerin refah içinde hediyelerle dolu gelenlerden daha fazla dikkate alınmayı hak ettiklerini belirtmiştir. Müftü, aynı zamanda Makowitski'nin Han'dan yüksek bir karakter talep etmesi konusunda teşvik edilmesini istemiş, kendisine verilecek unvanın Rus tarafının gözünü korkutabileceğini iddia etmiştir.¹²⁰

Han'ın isteği üzerine Müftü Makowitski'yi evine davet etmiş, sohbet esnasında görevi ve amacı hakkında ayrıntılı sorular sormuştur. Makowitski ise Müftü'nün sorularını şöyle cevaplamıştır;

Beni Kırım'a getiren iki neden var, ikisi de bizi sizinle birleştiren dostluktan kaynaklanıyor; yardımlarınızı istemek ve sizi içine düşüğünüz tehlikelerden haberdâr etmek, görevimin amacı bu. Ama siz inatla bu tehlikelere gözlerinizi kapatacak mısınız? Eğer bugün bizimle güçlerinizi birleştirmezseniz ülkenizin konumu ve Rusya'nın hırslı planları yakında çıkarılarımızı ortak hale getirecektir. Ruslarla üç ya da dört yıl yaşamak zorunda kaldığımız için onların görüşlerini ve amaçlarını çok iyi biliyoruz. Size hala anlatacak çok şeyim var ama bunları bana verdiğiniz tercümana anlatmaya cesaret edemem.¹²¹

Bunun üzerine Müftü, Makowitski'yi Han'ın ve Tatarların dostluğuna güvenmesi konusunda telkin etmiş, ancak harekete geçebilmek için Babıâli'nin kesin emrini sabırla beklemesi gerektiğini vurgulamıştır. Ertesi gün yaptığı görüşmeyi Divan'a rapor eden Müftü, Rusların örnek alınarak Lehistan'a beş altı bin kişilik elçilik heyeti gönderilmesi ve sınır boyunca bir kordon oluşturulması fikrinin hala gündemde olduğunu belirtmiştir. Ardından Müftü, Makowitski'ye elçi unvanını vermeyi gözden kaçırdığını aktarırken Kadiasker söze girmiş, *"Onlardan birkaçını gördüm hepsinin büyük bir maiyeti vardı ve bazılarına 4 ila 5 yüz adam eşlik ediyordu. Komşusundan yardım dileyen bir Cumhuriyet'in Tatarlara gönderdiği elçisine dört ila beş bin kişilik maiyet vermemiş olması çok şaşırtıcı."* şeklinde açıklama yapmıştır. Müftü sözüne devam etmiş, Makowitski'nin kendisinden

¹²⁰ Toth, a.g.e., s. 99-103

¹²¹ Toth, a.g.e., s. 104

sadık bir tercüman istemesi üzerine Fransız kuryeyi¹²² önerdiğini, ancak Makowitski'nin, Fransa ile Lehistan Cumhuriyeti arasında yapılan bir anlaşmanın birinci güce Lehistan'ın içişlerine karışma gücü verdiğinden dolayı Cumhuriyet'in Tatarlarla yaptığı görüşmelerden Fransa'nın haberdar olmasına gerek görülmediğini ifade ettiğini belirtmiştir. Bunun üzerine Makowitski, Müftü'nün önerisini reddederek Müslüman bir tercüman istemiştir.¹²³

Makowitski, Tott ile görüşmesinde Podolya'da kanlı olaylar yaşandığını ve binlerce Rus askerinin boğazları kesilerek katledildiğini aktarmıştır. Ancak Tott, söz konusu habere inanmadığını ve bu haberi Makowitski'nin hayal ettiğini ifade etmiştir. Han, Konfederasyon'un gönderdiği olağanüstü elçiye kabul ettiği için Babıâli'nin hışmına uğrayacağından şüphe duymamıştır. Makowitski, bir süre Babıâli'den gelecek haberleri beklemiş, ancak Han'ın ve Babıâli'nin tepkisizliği geri çekilmesine neden olmuştur. Elçi, Nisan'ın ilk günlerinde Han'ın Konfederasyon'a yazdığı bir mektup ile Bahçesaray'dan ayrılmıştır.¹²⁴

3.2.3. Bar Konfederasyonu ve Leh İç Savaşı

Şubat 1768'de toplanan Diyet'te Katolik Lehlilerin gayri mezhepteki Lehlilerle eşit kabul edilmesi ve *Liberium veto*'nun kaldırılması¹²⁵ ülkede Ruslara karşı muhalefeti körüklemiş, Mart 1768'de Bar şehrinde bir *Müttehid Heyet* oluşturulmuştur.¹²⁶ Leh vatanseverlerin başını çektiği bu heyet, *Bar Konfederasyonu* adını almış, Rus askerinin ülkeden atılması ve Kral Poniatowski'nin tahttan indirilmesini amaç edinmiştir.¹²⁷

Aynı günlerde Ukrayna'da bulunan Haydamak¹²⁸ çeteleri Bar Konfederasyonu'nun başını çektiği Katolik harekete karşı ayaklanmıştır. Zaporozhye ordusunun emekli albaylarından Maksim Zalizniak'ın başında bulunduğu yetmiş Kazak haydut Dinyeper (Özü) Nehri boyunca yayılarak çetecilik faaliyetlerine başlamışlardır. Bar Konfederasyonu üyelerinin yanı sıra Polonyalı Katolikler, Yahudiler ve Katolik din adamları da çetelerin hedefinde bulunmuştur. II. Katerina'nın Katoliklere karşı isyancıları desteklemesi birçok Ukraynalı köylünün isyana katılmasına yol açmış, kısa zamanda

¹²² Tott'un tercümanı Pierre Ruffin'den bahsetmektedir.

¹²³ Toth, a.g.e., s. 104-105

¹²⁴ Dariusz Kolodziejczyk, *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania*, (Leiden: Koninklijke Brill NV, 2011), s.207; Toth, a.g.e., s. 112-115

¹²⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 360

¹²⁶ İsaabel de Madariaga, *Çariçe Katerina Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın*, (Çev. Mehmet Harmancı), (İstanbul: Sabah Kitapları, 1997), s. 35

¹²⁷ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 360

¹²⁸ Haydamak çeteleri Kazak Hetmanlığına bağlı Zaporozhian Sich'in marjinalleşmiş milis kuvvetlerinden oluşmakla birlikte komuta kademesinde Lehistanlı soyluların özel kuvvetlerinden ayrılan askerler bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz: Brian L. Davies, *The Russo-Turkish War, 1768-1774: Catherine II and the Ottoman Empire*, (London: Bloomsbury Academic 2016), s. 10

büyük bir Haydamak ordusu meydana çıkmıştır. Uzun yıllar boyunca Ukrayna topraklarını meşgul eden çeteler savaş dönemlerinde Rus ordularının öncülüğünü yapmış, girdikleri topraklarda direnişi zayıflatarak Rus işgallerini kolaylaştırmıştır.¹²⁹

Konfederasyon üyeleri ilk iş olarak Rus baskılarına karşı destek bulmak için Osmanlı Devleti ve Kırım Hanı'na başvurmuştur. Babiâli, Rus elçisinden Rus birliklerinin Lehistan'dan çekileceğine dair aldığı söz üzerine büyük Diyet'in sona ermesine kadar beklemiş,¹³⁰ Konfederasyona karşı temkinli davranmış, Kırım Hanı'na ve Boğdan Voyvodası'na muhalifleri desteklememesi konusunda emirler göndermiştir.¹³¹

Choiseul, Tott'a yazdığı mektupta konfederasyonların din ve özgürlük bayrağı açtığını ve Lehistan'da büyük bir coşkunun hâkim olduğunu belirtmiştir. Fransa Kralı, Taules de Domecq adlı elçisini Bar Konfederasyonu üyeleriyle görüşmesi ve destek olması amacıyla Podolya'ya göndermiştir. Taules aynı zamanda, Osmanlı Padişahı ve Kırım Hanı'nın Konfederasyon'a yardım etmelerini veya Ruslarla yapılan müzakerelerde arabuluculuk yapmalarını sağlamak için görevlendirilmiştir.¹³² Tott, 19 Nisan 1768 tarihli mektubunda; Han'ın öngörülerinin kendinin azledileceği yönünde olduğunu ve Babiâli'nin Han'ı Tatar birliklerinin başına getirmekten kaçındığını ifade etmiştir. Babiâli'nin söz konusu tutumunda, olası bir hareketlenmede Kırım Hanı'nın ordusunu Kavşan yerine Balta'ya sürebileceği ihtimali etkili olmuştur. Nitekim Kavşan Kırım Hanlığı'nda sefer hazırlıklarının yapıldığı, ordu ve devlet ricalinin toplandığı ve harekete geçtiği yer olagelmıştır. Balta ise Kırım Hanlığı ile Lehistan arasındaki bir sınır kasabası olduğundan dolayı Han'ın Babiâli'den bağımsız bir şekilde Lehistan'a gireceğinden şüphelenilmiştir.¹³³

Mayıs 1768'de Bender Paşası tarafından İstanbul'a gönderilen haberlerde, Konfederasyon üyelerinin yanında görülen bir adamın kendini Tatar elçisi olarak tanıttığı ve Kırım Hanı'nın elli bin kişilik bir ordu ile yardıma geleceğine dair güvence verdiği ifade edilmiştir. Varşova'da bulunan Rus Elçisi Repnin söylentiler üzerine İstanbul'daki Obreskov'dan bilgi istemiştir. Babiâli, Lehlilerin sahtekârlıklarına gücümüş, Rusya'ya yaptığı açıklamada Osmanlıların kendilerine yabancı bir din kavgasına karışmak niyetinde olmadığını belirtmiştir.¹³⁴

¹²⁹ Davies, a.g.e., s. 10-11 II. Katerina Lehistan'daki ulusal gücü bölmek ve kendisine bağlı bir yapı oluşturmak amacıyla mezhepsel farklılıkları körüklemiştir. XVIII. yüzyılda "aydınlanma" adına Katolik Kilisesi'ne yapılan saldırıları ustalıkla kendi lehine çevirmiş, Lehistan'ın laikleştirilmesi adı altında ulusalcıların oluşturduğu Katolik cepheyi dağıtmayı başarmıştır (Madariaga, 1997: 35).

¹³⁰ Demir, a.g.t., s. 285

¹³¹ Hacer Topaktaş, "Leh Canibinden Haber Alma Kanalı Olarak Boğdan Voyvodalığı (XVIII. Yüzyılın II. Yarısı)", **Discussions on Turkology**, içinde (Varşova:2014), s. 14 (Zinkeisen, 2011: 636)

¹³² Toth, a.g.e., s.136-137

¹³³ Toth, a.g.e., s.120

¹³⁴ Toth, a.g.e., s.127

Tott Haziran ayının ilk günlerinde Han'ı sarayında ziyaret etmiş, Rusya'nın faaliyetleri ve Babiâli'nin tutumu konusunda kapsamlı bir görüşme gerçekleştirmiştir. Rusların Obreskov aracılığıyla Babiâli'yi oyaladıklarını belirterek Han'ı kışkırtmak için elinden geleni yapmıştır. Tott'un imalarına karşılık Han, fırtınanın habercisi olan bir sessizliğin tadını çıkardığını belirterek, *“Sizce yeminim beni Babiâli'ye bağlamazsa, kaderimi belirlemesini sabırla bekleyeceğimi mi düşünüyorsunuz?”* şeklinde bir soru yöneltmiştir. Devamında ise Lehistan'ın korunmasının Babiâli'nin üzerine vazife olduğunu belirterek ne kendisinin ne de Tatarların bindikleri atları Lehlilere vermeyeceklerini ifade etmiştir. Padişahın kendisine hareket emri vermediğinden yakınlıkla, *“Bugün izin alsam, yarın yürüyüşe geçerdim”* sözleriyle sitem etmiştir.¹³⁵

Lehistan'dan gelen haberlere göre Rus askerleri Bar Heyeti'ne operasyonlar düzenleyip birçok üyeyi tutuklamış, bazı üyeler ise Boğdan'a sığınmıştır.¹³⁶ Boğdan'a iltica eden üyeler arasında Bar Konfederasyonu'nun kurucularından olan ünlü Leh boyarları Potoski ve Kasinski de yer almıştır.¹³⁷ Rus Generali Weissmann boyarları takip ile Boğdan sınırından içeri girmiş, haber İstanbul'a bildirilince Rus elçisi yine birliklerinin geri çekileceğini taahhüt etmiştir. Rusların son tacizleri karşısında Babiâli'nin Lehliler hakkındaki kararı değişmiş, Boğdan Voyvodası'na bir talimatname verilerek topraklarına sığınan mazlumlara muhafaza etmesi emredilmiştir. Babiâli'nin hamlesi Rusların Osmanlı-Lehistan sınırına yönelmesine sebep olmuş, cereyan eden olaylar büyük savaş bir adım daha yaklaştırmıştır.¹³⁸

3.2.4. Balta Hadisesi ve Etkileri

Lehistan'da Katolik muhalefetin kurduğu Bar Konfederasyonu'nun Rus birlikleri tarafından dağıtılması sonucu bazı Lehliler Rus zulmünden kaçarak Osmanlı sınırına doğru ilerlemiştir. Aynı günlerde Potkal Kazakları'nın¹³⁹ yüz nefer halinde Aksu (Bug) Nehri kenarında görülmesi üzerine Yedisan Seraskeri karşı kıyıda bulunan Kazakların başbuğlarına bir adam göndermiş, barışa aykırı olarak burada bulunmalarının sebebini sormuştur. Kazak başbuğu cevabında, Rus İmparatoriçesi tarafından gönderildiklerini, İmparatoriçe'nin Leh boyarlarını itaat altına almakta kararlı olduğunu ve Tatarların asi boyarlara sahip çıkma niyetlerini menetmek üzere burada bulunduklarını söylemiştir. Bunun üzerinde Serasker, Balta¹⁴⁰ Voyvodası olan Yakup Ağa'ya bir mirza ile yirmi

¹³⁵ Toth, a.g.e., s.135,136

¹³⁶ Demir, a.g.t., s.285

¹³⁷ Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 4 (1640-1774)**, Çev. Nilüfer Epçeli, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi 2005), s.386

¹³⁸ Demir, a.g.t., s.288

¹³⁹ Kazaklar veya Kossaklar, Osmanlı'nın Avrasya bozkırlarına doğru genişlemesi sonucunda Rus ve Leh birlikleri tarafından organize edilerek sınır muhafızları olarak kullanılmış, daha sonra güneye doğru akınlar yapacak güce ulaşmışlardır. Potkal Kazakları, Ukrayna Kazakları'nın bir kolu olarak bilinmektedir (İnbaşı,2004: 30-31).

¹⁴⁰ Balta, Bug (Aksu), Dnestr (Turla) ve Prut nehirlerinin kavşağında bulunan önemli bir pazar kasabasıdır. Nogayların atları ve sığırlarını burada sattıkları, Türk, Tatar, Rum, Ermeni ve Yahudi tüccarların düzenli bir şekilde burada ticaret

asker gönderip durumu izah etmiştir. O esnada Leh boyarlarının bazıları Aksu kenarında bulunan Uman adlı kaleye iltica etmiş, Rus askeri tarafından takip edilerek zikrolunan kalede kuşatılmışlardır. Kalenin muhafızı kuşatmaya karşı hazır bulunmadığından Rus Generali ile anlaşma yolunu seçmiş, kaledeki bütün firarilerin istedikleri yere kaçmaları karşılığında kalenin anahtarlarını Rus generaline teslim etmiştir.¹⁴¹ Haydamak topçuları Uman Yahudilerinin savundukları sinagogları bombalamış, binlerce Polonyalı, din adamı ve Yahudi kaleden kaçamadan katledilmiş, kaçabilenler ise Balta Kasabası'na sığınmıştır.¹⁴²

Leh boyarları Balta'ya varıp Kırım Hanı'nın himayesine girmek isteyince Yakup Ağa tarafından karşılanarak kabul edilmiş, konak ve tayınları¹⁴³ verilmiştir. Yakup Ağa boyarları yanına çağırarak Moskov askerinin peşlerine düşüp buraya kadar gelip gelemeyeceğini sormuş, boyarlar ise Moskov askerinin şüphesiz geleceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Yakup Ağa onları Boğdan sınırına kaçıp sığınmaları için cesaretlendirmiştir. Moskov askerinin Balta'ya yaklaştığı haberleri gelince Yakup Ağa haremını Tonbasar'a göndermiş, kendi ise askerleri ile konağına kapanıp savunma hazırlıklarına başlamıştır. İki saat sonra Moskov Generali bir adamını gönderip Yakup Ağa'dan firarileri istemiş, teslim etmediği takdirde üç gün mühlet vermiştir. Yakup Ağa bu teklife çok hiddetlenmiş, Moskov Generaline sert bir cevap göndererek İmparatoriçe ile aralarında barış varken mühlet vermenin münasebetsiz olduğunu belirtmiştir. Değil üç gün, kırk gün mühlet verilse de kail olmayacağını, ancak Kırım Hanı tarafından gelecek bir emir vasıtasıyla firarileri teslim edebileceğini bildirerek generalin teklifini reddetmiştir.¹⁴⁴

General bu cevabı alınca ordusunu harekete geçirmiş, Moskov askeri önce Lehistan'a ait Balta¹⁴⁵ semtini yakıp yıkmış ardından Kırım Hanı'na ait Balta semtine gelmiş, yağma ve talan ederek binden fazla cana kıymıştır. Bu esnada Yakup Ağa askerleri ile silahlanıp konağından çıkmış, Bender tarafına firar etmiştir. Moskov askeri, Yakup Ağa'nın peşine düşüp Bender çöllerinde bulunan adamları kılıçtan geçirmiş, Bender Kalesi muhafızları olan yeniçeriler savaşıarak can vermiştir.¹⁴⁶ Moskov askeri daha sonra Yedisian'a yönelerek Tatarların kışlaklarına saldırmıştır.¹⁴⁷

yaptıkları bilinmektedir. Buradan doğuya gitmek isteyen tüccarlar Bucak üzerinden Kırım'a, kuzeybatıya gitmek isteyenler ise Kşinev, Yaş ve Hotin şehirlerine kolayca ulaşabilmiştir (Davies, 2016: 12).

¹⁴¹ Pierre Ruffin, **Kırım Günlüğü**, C. II / 1768, s.20-23 Çalışmamızda transkriptini verdiğimiz eser, dipnotta bu şekilde gösterilecektir.

¹⁴² Davies, a.g.e., s.11 Uman'da katledilen insan sayısının iki bin ile yirmi bin arasında olduğu tahmin edilmektedir (Davies, 2016: 11).

¹⁴³ Asker azığı, yiyecek.

¹⁴⁴ Ruffin, a.g.e., s. 24-25

¹⁴⁵ Balta adıyla iki semt bulunmaktadır. Biri dışarıda Leh'e tâbi Balta şehridir, diğeri ise Kırım Hanı'na ait olup, Tombasar ve tüm Kırım sınırlarının voyvodasının oturduğu şehirdir. İki Balta şehri arasında Bahçesaray'daki Çürük Su'ya benzer bir nehir bulunmaktadır (Ruffin, 1768: 23).

¹⁴⁶ Ruffin, a.g.e., s. 25-26

¹⁴⁷ Toth, a.g.e., s. 145

Yedisana Seraskeri mirzaları bir araya toplayarak meclis oluşturmuş, Han'ın olaylardan haberdar edilmesi, cevabı gelinceye dek birkaç kişinin keşfe gönderilmesi ve Han'ın köylerinin yağmadan korunması kararlaştırılmıştır. Keşfe çıkan on genç mirza, Han'ın köylerine ilerleyen bir Rus müfrezesine rastlamış, çıkan çarpışmada Rus askerlerinin çoğu öldürülmüş, kalanları Lehistan tarafındaki Balta kasabasına kadar takip edilmiştir. Burada Rus birliği tarafından geri itilen mirzalardan biri köprüden geçerken atıyla suya düşmüş ve hizmetkârıyla beraber katledilmiştir.¹⁴⁸ Zikrolunan olay üzerine tekrar toplanan mirzalar, sükuneti sağlamak için Rus Generali'ne bir adamlarını göndermişlerdir. General, zararın karşılanması kabul etmiş, görüşmelerde tarafların birbirlerine üç adamlarını rehin bırakmaları kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine Yakup Ağa emin bir şekilde Balta'ya geri dönmüştür. Ertesi gün Rus askerleri rehineleri terk edip geri çekilmiş, katliamın boyutu ortaya çıkmıştır. Rus ve Kazak birliklerinin saldırısında sekiz Müslüman, yedi yüz reaya ve Yakup Ağa'nın hengâme sırasında kaybolan kızı saldırganlar tarafından katledilmiştir.¹⁴⁹

Balta hadisesini en erken haber alan ve hadisenin içerisindeki kişilerle görüşme fırsatı bulan Ruffin, şüphesiz hadiseyi en net ve tarafsız biçimde ortaya koyan kişidir. Ancak söz konusu hadisenin anlatımı çeşitli kaynaklarda farklılık göstermiştir. Mustafa Kesbî *İbretnümâ-yı Devlet* adlı eserinde Balta hadisesinin Bender muhafızı ve Bucak seraskeri tarafından gönderilen ulaklar ve mektuplar vasıtasıyla öğrenildiğini belirtmiştir. Gelen haberlerde Rusların birçok asker ile Kırım sınırlarındaki Balta ve Tombasar'a saldırdıkları, Müslümanları katlettikleri ifade edilmiştir.¹⁵⁰ Mustafa Kesbî tarafından kaleme alındığı düşünülen bir başka eser olan *Vekâyi*'de Balta hadisesi çok farklı bir şekilde anlatılmıştır. *Vekâyi*'ye göre Bender ve Hotin kaleleri arasındaki Balta adlı mahalde bulunan yeniçerilerden birkaçı meyhanede kendi hallerinde eğlenirken bir grup Rus askeri yanlarına gelip uygunsuz söz söylemiş, yeniçeriler kendilerine mukayyed olmak istemiş ancak sonunda iki taraf kavgaya tutuşup birbirini yaralayarak can vermişlerdir.¹⁵¹ Hadisenin bir başka anlatımında ise Yüzbaşı Shilo'nun komutasındaki bir Kazak birliği Balta Kasabası'na gelip buradaki Yahudi ve Leh halkını katletmiş, bunu haber alan Türk ve Yahudiler de Balta üzerine yürüyerek intikam almak için Ortodoksları katletmeye başlamışlardır. Ardından Yüzbaşı Shilo'nun birliği Balta'ya geri dönmüş ve iki gün süresince çarpışmalar yaşanmıştır. Olayların sonucunda barış sağlanarak taraflar topraklarına dönmüş, ancak Türk tarafından yaklaşık bin sekiz yüz kişi katledilmiştir.¹⁵²

¹⁴⁸ Ruffin, a.g.e., s. 45-46

¹⁴⁹ Ruffin, a.g.e., s. 46-49

¹⁵⁰ Mustafa Kesbî, *İbretnümâ-yı Devlet*, (Haz. Ahmet Öğreten), (Ankara: TTK Yayınları, 2002), s. 73

¹⁵¹ Serkan Osmanoğlu, *Mustafa Kesbî'nin 1768-1774 Harbi Vekâyi'i*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017), s. 44 *Vekâyi*'de Balta hadisesi adı altında anlatılan olay Eylül 1768'de Lehistan'a ait İsvançe kasabasında meydana gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Toth, 2014: 171)

¹⁵² Demir, a.g.t., s. 288

Dönemin İsmail Kadısı¹⁵³ olan Fındıklılı Şem'dânî-zâde Süleyman Efendi, kaleme aldığı *Mür'i't-Tevârih* adlı eserinde Balta hadiselerinden bahsetmiştir. Şem'dânî-zâde, Balta hadisesinin sabık hanlardan Kırım Giray tarafından planlandığını belirtmiştir. Kırım Giray'ın hanlığı döneminde Balta Voyvodası olarak atadığı Lipka Yakup'a gizlice mektuplar gönderip yeniden hanlık makamına gelebilmesi için Rus seferi açılması gerektiğini bildirdiği ve voyvodayı sınırda karışıklık çıkarmak üzere görevlendirdiğini iddia etmiştir. Şem'dânî-zâde'ye göre Yakup Ağa Rusları Yahudilere karşı kıskırtmış, aynı günlerde Balta'ya gelen Baron de Tott da Tatarları Ruslar aleyhine kıskırtarak olayların büyümesine neden olmuştur.¹⁵⁴ Rus Türkolog V.D. Smirnov da Solovyev'den aldığı bilgiye dayanarak Balta hadisesinin düzmece olduğunu iddia etmiştir. Buna göre Baron de Tott, Balta gümrüğü reisi Yakup Ağa'yı satın alarak Babîâli'ye sahte bir rapor göndertmiştir. Smirnov, Maksud Giray'ın Yakup Ağa'yı görevlerinden uzaklaştırdığı halde Tott'un ona sahip çıkmasını aralarındaki ilişkiye delil olarak sunmuştur.¹⁵⁵

Reisülküttab Mehmet Emin Recai Efendi'nin 1768-1774 Türk-Rus Harbi'ne dair derlediği resmî yazılarda Balta hadisesine de yer verilmiştir. Zikrolunan dönemde Osmanlı Devleti reisülküttabı olan Mehmet Emin Recai Efendi'ye göre Ruslar, Lehistan'ın bağımsızlığını ilga ederek Leh istiklâlini korumaya çalışan gayretkeş Lehlileri ülkeden kovmuş, mallarını gasp etmiş, kendilerine muhalefet eden zayıf halkı katletmiştir. Osmanlı Devleti'nin sınırına top, cephane ve asker gönderen Ruslar, Maleta ve Kraşova (muhtemelen Balta ve Krakow) adlı şehirleri yağma ederek binlerce İslâm ahalisini katletmiştir.¹⁵⁶

Brian L. Davies'in *The Russo-Turkish War, 1768-1774: Catherine II and the Ottoman Empire* adlı eserine göre, Uman katliamından sonra Zalizniak'ın emrindeki bir müfreze isyancı, takip ettikleri Bar Konfederasyonu üyelerini Balta'da sıkıştırıp yaklaşık bin kişiyi katletmiş ve yeniçeri garnizonu ile çatışmıştır. Balta'ya saldıran Haydamak çeteleri Zaporojiya ordusu mensupları olup aslen Rus tebaası olan kazaklardan oluşmuştur.¹⁵⁷

Balta Hadisesi, Kışla ve Yedisan seraskerleri tarafından Bahçesaray'a gelen mektuplar vasıtasıyla duyulmuştur. Müftü Efendi, 8 Temmuz 1768 akşamı Ruffin'i gizlice yanına çağırarak

¹⁵³ Demir, a.g.t., s. 289 Olayların gerçekleştiği esnada İsmail Kadısı olarak görev yapan Şem'dânî-zâde, eserinde Tott'un Balta'ya gittiğinden bahsetmektedir. Ancak onun verdiği bilginin aksine Tott, hatıralarının hiçbir yerinde Balta'da bulunduğu dair bir bilgi paylaşmamış, yalnızca Balta hadiselerinin Padişah'ı Peygamber Sancağı'nı açmaya zorladığını belirtmiştir (Tott, 1979: 183).

¹⁵⁴ Şem'dânî-zâde, *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Mür'i't-Tevârih*, II. A, (Haz. Münir Aktepe), (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1978), s. 111

¹⁵⁵ Vasiliy D. Smirnov, *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, (Çev. Ahsen Batur), (İstanbul: Selenge Yayınları, 2016), s. 531.

¹⁵⁶ Kurtuluş Yıldız, *Reisülküttâb Recâî Mehmed Emin Efendi'nin Osmanlı Rus Savaşı'na Dâir Derlediği Resmî Yazılar (1769-1772)*, (Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017), s. 13-14

¹⁵⁷ Davies, a.g.e., s. 12 Zinkeisen, Zaporog Kazak çetesinin Rus birlikleriyle birleşerek Balta'da katliam yaptıklarını belirtmektedir (Zinkeisen, 2011: 637).

mektupların içeriğini açıklamıştır. Müftü Efendi ayrıca Ruffin'e birkaç soru sorup Tott'un soruları cevaplandırmasını istemiştir.¹⁵⁸ Müftü Efendi'nin soruları şöyledir;

İttifak-ı cedidin müttefiki olan Lehlüyân mağlûb ve mahkûm olub Moskov'a itâ'at idüb Rusya Devleti'yle yekcihetde olub Osmanlı üzerine yürüyüş ider mi yani biz Âl-i Osmân pâdişâhına varub ve Kırım Hânı efendimize ilticâ idüb istimdâd eylediğimizde pâdişâhân mezbûrân bizim niyâzımızdan i'râz ve iğmâz idüb imdâdlarından bizi mahrûm kıldılar deyü bir dahi gayret idüb tarafımıza meyl itmezler mi¹⁵⁹

Ruffin Müftü Efendi'nin konağından ayrılıp eve dönmüş hadiseyi Tott'a anlatmıştır. Tott haberi alır almaz vakit kaybetmeden Fransa Dışişlerine bir mektup yazarak olayları aktarmıştır.¹⁶⁰ Maksud Giray Babîâli'yi bilgilendirmiş ve meseleyi görüşmek üzere Şirin Mirzalarını davet etmiştir.¹⁶¹ Müftü Efendi, Balta'da yaşananlardan sonra Lehlilerin Tatarlardan yardım istemelerinin anlamsız olacağını, artık ortak amaç için Tatarlara katılıp katılmayacaklarının bilinmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁶²

Tott, 10 Temmuz günü öğleden sonra Han ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Han'ı Rus tehlikesi karşısında önceden uyardığını belirten Tott, kendisine itimad edilmediğini ifade ettiğinde Han derin bir nefes alıp, kendisinin ona inandığını ancak Babîâli'nin güvenmediğini belirtmiştir. Han olayların bu kadar ilerleyeceğini düşünmediğini ifade ettiğinde Tott, böyle rivayetlerde biraz yalan da olur diyerek onu teskin etmeye çalışmıştır. Bunun üzerine Han söze girip Brandaburg askerlerinin Rus askeriyle birlikte sınırda görüldüğünü, Nemçe Çasarı'nın da Rusya ile ittifak halinde olduğunu konuşulduğunu belirtmiştir. Tott dayanamayıp, "*Fransa Devleti üzerinize yürümek için Rusya ile ittifak yaptı deseniz caizdir*" dediğinde Han gülmeye başlamış, bu kadarının da fazla olduğunu ifade etmiştir. Tott, söylentilerin asılsız olduğunu Nemçe Çasarı ile Fransa Devleti'nin aralarının iyi olduğunu ve birbirlerinin sözlerinden çıkmadıklarını hatta bir şehzadelerinin Nemçe Kralı'nın kız kardeşi ile evleneceğini, dolayısıyla Nemçe Devleti'nin dostluğuna başını rehin koyacak kadar güvendiğini ifade etmiştir. Brandaburg Kralı'na gelindiğinde ise onun kârına düşkün olduğunu Leh topraklarından biraz alabilmek için ordusunu Leh sınırlarına soktuğuna şaşırmayacağını aktarmıştır. Ancak Brandaburg Devleti'nin sessizce hareket edemeyeceğini, Fransa Devleti'nin kesin haberi olacağını belirtmiş, dolayısıyla söylentilerin asılsızlığı hakkında Han'ı teselli etmiştir. Han bu sefer de *Bar Konfederasyonu*'nun akıbetini sorunca Tott söze girmiş, Litvanya, Krakov ve Podolya gibi yerlerde bulunan müttefiklerin sağlam halde olduğunu belirtmiş, Rusların Tatarlara ve Lehistanlılara

¹⁵⁸ Ruffin, a.g.e., s. 26

¹⁵⁹ Ruffin, a.g.e., s. 27

¹⁶⁰ Ruffin, a.g.e., s. 26-27 Ruffin'e göre Baron de Tott Balta hadisesini 8 Temmuz akşamı öğrenir. Ancak Tott'un Fransa'ya gönderdiği mektup 6 Temmuz tarihinde yazılmış olup, Kışla ve Yedisan seraskeri tarafından gönderilen mektubun da 5 Temmuz sabahında Bahçesaray'a ulaştığı belirtilmektedir. Tott'un Fransa Dışişleri Bakanı Choiseul'e gönderdiği ilgili mektup için bkz: (Toth, 2014: 144-145).

¹⁶¹ Toth, a.g.e., s. 145

¹⁶² Toth, a.g.e., s. 146

gözdağı vermek amacıyla Balta'ya saldırdığını ifade etmiştir. Tott, Rusların, Balta saldırısı ile Tatarları Lehistanlılara yardım etmemesi için korkuturken Lehistanlılara da “*Kırım Hanı'nın vilayetini bastık Osmanlı'nın sesi çıkmadı, kaldı ki siz Lehliler için hareket etsin*” mesajını verdiklerini aktarmıştır.¹⁶³ Ardından Tott, Balta'da yaşananlar Varşova'daki Rus Elçisi'nin önceki aylarda yapmış olduğu yazı oyununa benzemez mi diye Han'a sormuştur.¹⁶⁴

Han tekrar söze başlayıp *Bar Konfederasyonu*'nun son durumunu sorduğunda Tott fırsattan istifade ederek güvendiği bir adamını Podolya'da bulunan Fransız Elçisine gizlice gönderip, zikrolunan konu hakkında bilgi almayı teklif etmiştir. Ardından Tott, Babiâli'yi haberdar edip etmediğini sorduğunda Han, “*Ya ne zaman Devlet-i Aliyye'ye haber virmekden hâlî oldum ki bu mühim maslahatı ifhâm itmede taksir itmiş olam lâkin ne fâ'ide Devlet-i Aliyye büyük devletdir ama ağırdır vallah kılmıdanmaz.*” diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Tott, Han'ın yanından ayrılıp Kadiasker ile görüşmeye gitmiş, biraz sohbetten sonra Tott söylemek istediği şeyler olduğunu ifade etmiş bunun üzerine Kadiasker Tott'u küçük odaya davet etmiştir. Kadiasker söze başlayıp Rusların üzerlerine gelip gelmeyeceği hakkında düşüncelerini sormuştur. Tott ise Han'a verdiği cevabındaki gibi bunun bir oyun olduğunu tekrarlamıştır. Kadiasker, Tott'un cevabını beğenmiş, bunun üzerine “*göreceksin Konsol Beğ Balta vaka'sı karaltı dedikleridir lâkin Han pek korkdu böyle şeyi aslâ görmediğinden hayfa düştü*” demiştir. Ardından Tott Han'ın kendisinden taze haber beklediğini, bu yüzden Podolya'ya bir adam göndermek istediğini belirtmiştir. Eski elçi Fornetti'nin hizmetkârı olan adamının Lehistanlı ve Leh Boyarlarından sadık bir uşak olduğunu belirterek onun gideceği yerde Fransız elçisi ile görüşüp aldığı haberleri Bahçesaray'a ulaştıracağını ifade etmiş ve bu konuda Kadiasker'den destek istemiştir.¹⁶⁵

Aynı günlerde halk arasında Balta hadisesinin yalan ve kaçkınların rivayeti olduğu yayılmıştır. Bunun üzerine Ruffin 11 Temmuz günü Müftü Efendi'nin konağına gelmiş, halkın dilinde dolaşan rivayetleri söyleyerek aslını sormuştur. Müftü Efendi, Yakup Ağa ve Yedisan Seraskeri'nden birer mektup geldiğini, dolayısıyla yaşananların gerçek olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁶ Müftü Efendi, haberlerin doğrulanmadan Babiâli'ye yazılmasına kendisinin sebep olduğunu belirtmiştir. Zira ilk gelen haberlere göre bin reayanın katledildiği söylenirken sonraki haberlerde ölenlerin yedi yüz kişi civarında olduğu ortaya çıkmıştır. Ardından Ruffin söze girmiş, “*Rusların huyunu herkes bilir, ziyadesiyle hilebâzlardır, siz çabuk yetiştirmeseydiniz onlar farklı şekilde bildirirlerdi*” diyerek Sahip Giray Han (1532-1551) devrinde yaşanan bir olayı örnek vermiştir. Ruffin'in anlatısına göre bundan elli altmış yıl önce sınırlarda bir kargaşa yaşanmış, Ruslar Kırım halkının malını

¹⁶³ Ruffin, a.g.e., s. 29-35

¹⁶⁴ Ruffin, a.g.e., s. 35 Varşova'daki Rus Elçisi Repnin Babiâli ve Kırım Hanı'ndan gelmiş gibi gösterdiği mektupları kamuoyuna açıklamıştır. Mektuplarda Lehliler ile Ruslar arasındaki kavganın mezhep kavgası olduğunu ve Müslümanların bu kavgaya taraf olmayıp hiçbir şekilde karışmayacakları beyan edilmiştir (Ruffin, 1768: 34-35; Toth, 2014: 141).

¹⁶⁵ Ruffin, a.g.e., s. 36-39

¹⁶⁶ Ruffin, a.g.e., s. 40

yağmalamıştır. O tarihte tahtta bulunan Sahip Giray yaşananları Osmanlı Devleti'ne geç bildirmiş, Ruslar ondan önce davranıp Tatarlar bizim vilayetimizi basıp malımızı yağma etti diye tersini anlatıp Osmanlı Devleti'ne şikâyetle bulunmuştur. Osmanlı Devleti ise ya Ruslardan alınan malları geri verin ya da yağma yapan Nogaylardan tahsil edin diye Sahip Giray'a fermanlar göndermiş, gerçek ortaya çıkana kadar çok zahmet çekilmiştir.¹⁶⁷

Aynı gün öğleden sonra Tott, Han ile bir görüşme yapmıştır. Han, Babiâli'nin olayları incelemek için elbette İstanbul'daki Rus elçisini çağıracağını ifade ederek Tott'a elçinin vereceği cevabı tahmin eder misin diye sormuştur. Tott ise elçinin cevabı bellidir efendim diyerek söze başlamış ve elçinin vereceğini tahmin ettiği cevapları sıralamıştır;

Balta'da olanlar ciddi değildir, İmparatoriçemiz iyi niyetlidir, barışa zarar verecek bir şey yapmaz, Osmanlı ile dostluğumuz daimdir. Ancak asi Lehlileri itaat altına almak için üslere bir miktar asker sevk ettik, gelen askerler Ruslardan değil Kazaklardan toplanmıştır, bu yüzden komutanlarının sözlerini dinlememiş sarhoş olmuşlardır. Sarhoşluk esnasında sınırdan içeri girerek zarar verdilerse de tazmin edilir diye özür dilemeye çalışır. Fakat sizin gönderdiğiniz haber ile duruma vakıf olan Babiâli elçiye der ki;

Sarhoş veya ayık ne fark eder barış anlaşmamızda Rus askeri sınıra altı saatten fazla yaklaşamaz diye bir madde yok mu, niçin askeriniz belirlenen mesafede durmadı ve sınıra yaklaştı? Tatalım ki sarhoşluktan dolayı geldiler, intikam için gelen bile altı pare top getirmeye dayanabilir mi? Rus elçisi bu sorulara cevap verebilir mi?

Han, Tott'un cevaplarını beğenmiş ancak Babiâli bu soruya cesaret eder mi diye sormuş ve Kamaniçe semtinde yaşanmış bir olayı örnek olarak anlatmıştır. Ruslar Kamaniçe semtine yaklaştı şeklinde Hotin Paşası'na şikâyet gelmiş, Paşa da bir adamını Turla Suyu'nun öte yakasındaki Rus Generali'ne göndermiştir. Paşanın adamı sorular sorunca General; "*Leh Cumhûru bizim kralı da bizim re'âyâsı da bizim sizin sormağa bile 'alakanız kalmadı rahat ve huzûrunuza bakın*" diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Tott söze girip Lehistan meselesi ortaya çıktığından beri Rusların iki farklı cevabının olduğunu, birincisinin "*Lehistan meselesi bir mezhep ve küffar kavgasıdır Ümmet-i Muhammed'in şanına düşmez*", ikincisinin ise "*Lehistan bizim Kral bizim karışamazsınız*" şeklinde söylendiğini ifade etmiştir.¹⁶⁸

Han, Balta'daki Rus Generali'nin Yaş Beyi'ne mektup yazıp kaçkınlara sahip çıkmaya kalkarsa Yaş'a kadar gelip elinden alacağını bildirdiğine dair söylentilerden bahsetmiştir. Ardından "*Boğdan re'âyâsı haracgüzârdır hazîne-i 'âmireyi doldurur bir halk olmağla Devlet-i Aliyye anların zararlarını istemez Tatar ise Devlet-i Aliyyeye bir pâyê virmez belki andan 'ulûfe alır bir kavm olduğundan Devlet-i Aliyyenin buna meyl ve muhabbeti yoktur*" diyerek Osmanlı'nın böyle bir şeye

¹⁶⁷ Ruffin, a.g.e., s. 49-51

¹⁶⁸ Ruffin, a.g.e., s. 54-55

izin vermeyeceğini ifade etmiştir. Tott söze girerek “*Benim efendim Tatar kavmi Devlet-i Aliyye’nin haracgüzârı değilse bâri bekçisidir hazînesini doldurmaz ise döğünmesine mâni ‘ olur*” demiştir.¹⁶⁹

Tott, Han’dan hizmetkârını Podolya’ya göndermek için istediği izni almış, Fransa’nın Podolya’daki elçisi Mösyö de Taules’e gönderilmek üzere şifreli bir mektup yazmış, ayrıca adamına elçiyi bulamadığı takdirde Konfederasyon’un lideri olan Krasinski ile görüşmesini ve onun Bahçesaray’a güvenilir bir adamını göndermesini sağlamasını emretmiştir.¹⁷⁰ Tüccar kılığında seyahat edecek olan hizmetkâr 12 Temmuz 1768 günü Han’dan menzil yarlığını¹⁷¹ alarak yola çıkmıştır.¹⁷²

15 Temmuz günü Tott, Han ile görüşmeye gelmiş ve sohbe başlamışlardır. Han Brandenburg Kralı’nın ahvalini sorunca Tott, “*Benim efendim Brandenburg Kralı’nın hakkında bi’ d-defa ‘ât su ‘âl itmişsiniz ve bildiğimiz kadar cevâb bâ sevâb virmişsizdir anın ahvâli perişândır zîrâ iki deryâ arasında furtuna yemiş bir gemiye benzer dâ ‘imâ müzdaribü ‘l-hâldir*” diye cevap vermiştir.¹⁷³ Han, daha sonrasında Akkirman’dan bir haber aldığını, söz konusu habere göre Bender’e sığınan Lehlilerin Bender Paşası tarafından Balta’ya geri gönderildiğini belirtmiştir. Ardından Osmanlı’nın artık Lehlilere eman vermeye bile cesaret edemediğini, onlara eman vermenin kendi üzerine düştüğünü ifade etmiştir. Bunun üzerine Tott söze girerek “*Ya benim efendim Âl-i Osman padişahına öteden berü itlâk olunagelen pâdişâh-ı nusret destgâh elkâbı ‘acabâ ‘abes mi oldu*” diye sormuş ve suçsuz derdmendlere sahip çıkmak, canlarını kurtarmak Tatar Hanı’nın şanına düşer diyerek Hanı bu konuda cesaretlendirmeye çalışmıştır. Tott, Han’ın bu anını fırsat bilerek Katolik Hristiyanlar için mühürlü bir yarlık vermesini istemiştir.¹⁷⁴

18 Temmuz günü Ruffin Müftü Efendi’nin konağına gitmiş, önceki günlerde Müftü Efendi’nin Tott’a sormasını istediği soruların cevaplarını iletmiştir. Tott’un cevaplarına göre; Rusya İmparatoriçesi’nin amacı Osmanlı üzerine yürümek değil, Lehistanlıları kendine itaat ettirmek ve Lehistan topraklarını ilhak etmektir. Lehistanlılar Ruslara muhalif olmak için bir yere toplanmış ve and içmişlerdir. Damarlarında son damla kan kalana dek özgürlükleri uğruna savaşıacakları kesindir. Ancak Babiâli’nin yardımlarından mahrum kalırlarsa Ruslara boyun eğip itaat edecekleri de kesindir.

¹⁶⁹ Ruffin, a.g.e., s. 55-56

¹⁷⁰ Toth, a.g.e., s. 148-149

¹⁷¹ Yarlık, Han tarafından gönderilen emir ve fermanların yazılı halidir (Özyetgin ve Kemâloğlu, 2017: 146).

¹⁷² Ruffin, a.g.e., s. 58 Tott, elçiye yolculuk masrafları için 150 kuruş vermiş, edindiği bilgileri Yakup Ağa aracılığıyla kendisine ulaştırmasını istemiştir (Toth, 2014: 152).

¹⁷³ Ruffin, a.g.e., s. 60

¹⁷⁴ Ruffin, a.g.e., s. 60-61

Eğer Kırım Hanı beklemeyip sınırdış olduğu mazlumlara imdad verir ve destek olursa onunla birlik olup Rusların üzerine yürüyeceklerine şüphe yoktur.¹⁷⁵

Birkaç gün sonra Tott tekrar Han ile görüşmeye gelmiş, Boğdan üzerine sohbet konusu açılmasıyla Han, Boğdan Beyi'nin tavrına sinirlenmiş ve Tott'a şu soruyu sormuştur;

Ya Boğdan Beyi'nin su'âline sözün var mı kendüsi Balta'dan salt elli sâ'at uzak olub ben isem yüzden mütecâviz ırâğ iken bana yazar ki Balta'da vaki' olan mâcerâdan ötürü efvâh-ı nâsda kıl u kâl olur işidirim lâkin sahîh haberim yokdur bana 'inâyet idüb ahvâl-i keyfiyeti bildiresiniz deyü ricâ ve niyâz ider ne asl su'âlâtdır bu

Tott, söze girerek “*re'âyânızın ba'zısı için ricâcı ve niyâzmend olmama bir sebep vardır elbette*” deyince Han kahkaha atarak “*ya anlar Rum değil onu mu diyeceksin*” diye sormuştur. Ardından sözüne devam eden Han, Tott'a Babiâli tarafından Boğdan Beyi'ne bir zaim geldiğini, Boğdan'a sığınan Lehistanlıların hepsinin Ruslara teslim edilmesine dair bir ferman getirdiğini ve bundan kendisinin haberi olup olmadığını sormuştur. Tott cevabında böyle bir şeyin mümkün olmayacağını ifade edince Han İsveç Kralı'nın Osmanlı Devleti'ne sığındığında yaşananları¹⁷⁶ örnek göstermiştir.¹⁷⁷

Balta hadisesini bildirmek için İstanbul'a gönderilen çukadar Temmuz ayının sonlarında Bahçesaray'a dönmüş, İstanbul'dan Tott'a birkaç mektup getirmiştir. Tott, gelen haberleri bildirmek üzere Han ile görüşmeye gitmiştir. Mektuplarda, Balta hadisesinden sonra Padişah III. Mustafa'nın daha sert bir siyaset izlediği, Lehistan'da ise Deli Boyar lakablı Potoski'nin Ruslara karşı zaferler kazandığı belirtilmiştir. Tott, mektupların içeriğini açıkladıktan sonra konfederasyonun durumunun sanıldığı kadar kötü olmadığını ifade etmiştir. Han, Venedik, Nemçe ve Fransa devletlerinin bir olup Lehistanlılara yardım edeceğine dair söylentilerden bahsedince Tott söze girmiş, Fransa ile Nemçe ittifakından haberdar olmadığını belirtmiş ayrıca Venedik'in durumu hakkında da şöyle söylemiştir;

¹⁷⁵ Ruffin, a.g.e., s. 68-71

¹⁷⁶ 1709 yılında İsveç Kralı Demirbaş Şarl, Rusya Çarı I. Petro ile savaşmış ve yenilmiştir. Mağlup olan İsveç Kralı bir maiyetiyle birlikte Osmanlı Devleti'ne iltica etmiştir. İsveç Kralı'nın oturması için Bender Kalesi yakınlarında görkemli saraylar yapılmış her sene bin kese masraf edilmiştir. Ardından Çar I. Petro Osmanlı'dan Kral'ı teslim etmesini istemiştir. Osmanlı reddedince 1711 Prut Savaşı gerçekleşmiş ve Ruslar mağlup olmuştur. Savaşın ardından Osmanlı Devleti, İsveç'in yıllardır devlete masraf olduğunu, Müslümanların malına ve canına zarar geliyor bahanesiyle memleketine dönmesi için Lehistan'dan yol açılmasını rica etmiş ve Kral'ın güvenliğinin sağlaması için asker görevlendirilmesine dair fermanlar çıkarmıştır. Kral, bu şekilde gitmenin kendisi için rezalet ve ölümden farksız olduğunu ve memleketinden askerlerin gelip kendisini alacağını belirtmiştir. Devlet görevlileri kafir askerine sahip çıkmak yersizdir diyerek İsveç Kralı'nın ısrarla ya da zorla gönderilmesi için Bender muhafızı İsmail Paşa'ya ve Kırım Hanı Devlet Giray'a hatt-ı şerif göndermişlerdir. Bu iki yönetici mecbur kalıp Kral'a memleketine dönmesini teklif etmiştir. İsveçliler ise biz padişah konuğuyuz bize böyle davranmanız Osmanlı'nın şanına yakışmaz demişlerdir. İsveç Kralı ve maiyeti zor kullanılarak gönderilmek istenince Osmanlı Padişah'ı durumu öğrenir ve zorla gönderilmenizde rızam yoktur diyerek Kral'a yazmıştır. Ardından Kral kendisine zorluk çıkaranların cezalandırılmasını istemiş ve bunun üzerine İsmail Paşa idam edilmiş, Devlet Giray Han azledilmiş, Kral ise Lehistan içinden memleketine gönderilmiştir (Kırımî, 2014: 182-183).

¹⁷⁷ Ruffin, a.g.e., s. 75-76

Benim efendim Venedik bir küçük cumhûrdur böyle umûr-u mühimmeye karışması ne münâsebet ile olur evvelâ bir büyük devlet idi ammâ Devlet-i Aliyye vura vura anı pek küçük idüb nişân-ı aslîyesinde tasvîr olunan kanadlu arslanın kanadını pek kısaltmışdır şimdi bu havalarda uçmağa mecâli yoktur

Aynı günlerde Rus Generali, Hotin Paşası ve Boğdan Beyi'ne birer mektup göndererek, Lehliler ile aralarındaki meselenin öteden beri süregelen bir mezhep kavgasından kaynaklandığını, Osmanlı Devleti ve Kırım Hanı ile aralarındaki dostluğa hâlel getirecek bir hareketlerinin olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Babîâlî'den Kırım Hanı'na bir mektup gönderilip, Rusların sözüne itimat edilmemesi, sınırların dikkatle korunması, birliklerin daima hazır tutulması ve Varşova'ya bir adam gönderilip oradaki durumdan haberdar olunması istenmiştir. Ayrıca Boğdan Beyi'ne Ruslar tarafından tehdit mektubu gelip, Lehlileri kabul ettiği ve sığınacak yer verdikleri için Boğdan'a girip kaçakları alabilecekleri belirtilmiştir. Boğdan Beyi askerî yönden zayıf ve güçsüz olması sebebiyle Kırım Hanı'na Boğdan'ı muhafaza etmeye hazır olması için emir verilmiştir. Han, Kışla Seraskeri Sultanı'nı Boğdan tarafına gönderip, askerleriyle savaşa hazırlanması için görevlendirilmiştir.¹⁷⁸

Tott'un Podolya'ya gönderdiği Karabet isimindeki hizmetkârı, Fransa Elçisi Mösyö de Taules ile görüşmeden 2 Ağustos 1768 günü Bahçesaray'a dönmüştür. Aynı gün öğleden sonra Han'ın huzuruna çıkan hizmetkâr, Tott ile Ruffin'in de hazır bulunduğu mecliste yolculuğunu ve Podolya'da bulunan Konfederasyon'un son halini anlatmaya başlamıştır;¹⁷⁹

Hizmetkâr, özel işlerini görmek amacıyla çıkacağı seyahat için öncelikle Kırım Hanı'ndan mühürlü bir *yarlığ-ı Hanî*¹⁸⁰ ve *menzil kağıdı*¹⁸¹, ardından yüz elli gurusu sağ akçe¹⁸² ile Fransız elçiye yazılmış mektupları alarak yola çıkmıştır. Altı yedi günde Hotin'e ulaşmış oradan Turla Nehri'ni geçerek İsvançe adlı Lehistan şehrinde konaklamıştır. Burada müttefiklere dair bilgiler edinirken kaçkın Lehlileri arayan Kazaklara rastlamıştır. Kazaklara “*ben farzâ müttefik olsam nereden*

¹⁷⁸ Ruffin, a.g.e., s. 89-91 Ruffin, Boğdan Muhafazası için Kışla Serasker Sultanı'nın görevlendirildiğini yazarken Tott Choiseul'e gönderdiği 30 Temmuz 1768 tarihli mektubunda Maksud Giray'ın oğlu olan Boğdan Seraskeri'nin görevlendirildiğini yazmaktadır (Toth, 2014: 154).

¹⁷⁹ Ruffin, a.g.e., s. 113

¹⁸⁰ Yarlığ-ı Hanî'nin sureti: “*Bâ'is-i tahrîr-i yarlığ-ı şerîf-i hânî budur ki dârende-i yarlığ Karabet nâm zımmî kendü umûruyla gezdikleri mahallerde ve geçidlerde taraf-ı aherden ferd ve âmed rencide ve remide ve geçidlerden mürûr ve 'ubûrunda dahi mümâna'at olunmamak bâbında yedine işbu yarlığımız virilmiştir gerekdir ki yedinde görüldükde her ne mahalde bulunur ise hilâf-ı şer'-i şerîf dahl ve ta'arruz ve bu yüzden rencide ve remide ve geçidlerde dahi mümâna'at kaydında olmayalar yedine virilen işbu yarlığımız mefhûmuyla 'âmel olalar s(ş)öyle bileler. Vesselâm Mühür yeri Sahih Maksud Giray ibn Selâmet Giray Han*” (Ruffin, 1768: 115)

¹⁸¹ Menzil yarlığının sureti: “*Kıdvatü'l kuzât ve'l-hükkâm tarafımızdan Hotin'e varub gelince yol üzerinde vaki' Bağcesaray ve Orman Acı ve Özü sâ'ir kılâ' ve kasabât kadıları efendiler zidet fezâilehum ve menzîlcileri su yollarına minhâ-yı yarlığ-ı şerîf-i hânî budur ki dârende-i yarlığ hizmet-i lâzime ve umûr-u mühimme birle gönderilmeğin menzil yarlığımız tahrîr ve irsâl olunmuşdur buyurdum ki her kanginizin taht-ı kazâ ve menzilhânelerinize vârid ve vâsıl olur ise yalnız ... nefer âdeme yalnız ... re's menzil bargirleri virüb birbirlerinize irsâl ve hidmet-i mâ'müresine isâl-i 'avk ve te'hirden ihtirâz ve ictinâb eyleyesiz şöyle bilesiz 1182 / yine mühür yeri*” (Ruffin, 1768: 116-117)

¹⁸² Sağ akçe, XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti tarafından kullanılan gümüş paradır. Zikrolunan dönemde kullanılan paraların madenî değerleri azaltılmıştır. Sağ akçeler, gümüş miktarı azaltılmamış, herhangi bir değer kaybına uğramamış paralardır (Özcan, 2005: 250).

tanyordunuz” diye sorunca Kazaklar kendilerinin tanımadıklarını ancak *Moziyik* denilen Leh reayalarının tanıyıp kendilerine ifşa ettiklerini belirtmişlerdir. Kazaklar ayrıca Konfederasyon’un dağıldığını ve müttefiklerin kaçarak Krakov şehrinde toplandıklarını aktarmıştır. Bunun üzerine hizmetkâr müttefiklerin bulunduğu yere ulaşmak için İsvançe zabıtına başvurup bir *geçid kağıdı* talep etmiştir. İsvançe zabıtı talep edilen kağıdı verdikten sonra seyahat güzergâhı üzerinde Kazakların binler halinde dolaştıklarını belirtmiş, bunun üzerine hizmetkâr biraz düşünerek Hotin’e dönmeye ve müttefikler ile görüşmeye karar vermiş, Podolya’da bulamadığı Fransız Elçi hakkında müttefiklerden bilgi edineceğini düşünmüştür.¹⁸³

Turla Suyu’nu geçerek Hotin’e ulaşan hizmetkâr burada bir menzilhâneye girmiş, bir menzil bargiri talep ettiği sırada menzilci Hotin Paşası’nın¹⁸⁴ bir *buyuruldusu* olmadan veremeyeceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Hotin Paşası’nın konağına giderek kethüdasına isteğini bildirmiş, ardından Paşa’nın huzuruna çıkarılmıştır. Paşa, hizmetkâra nereli olduğunu sormuş, hizmetkâr, Kırımlı olduğunu ve Leh Boyarlarından alacağı olduğu için bu tarafa geldiğini söylemiştir. Paşa, telaffuzunun Kırımlı telaffuzuna benzemediğini söyleyince hizmetkâr söze girmiş, aslında Kefeli olduğunu, çocukken babasıyla Mohilev semtine geldiğini ve orada büyüğünü dolayısıyla Lehlilerin dilini dahi öğrendiğini belirtmiştir. Paşa, bu sefer “*Ya sen Ermenisin ne şekil Han efendimizin şol mertebe hüsn-i nazarlarında oldun ki böyle kâğıd sana virile*” diyerek hiddetlenmiştir. Bunun üzerine hizmetkâr, şimdiki Han Kalgay iken babasının Kalgay Sultan’ın bazirganbaşısı olduğunu, buna binaen Han’ın merhamet edip zikrolunan kağıdı verdiğini ifade etmiştir. Ardından Paşa’ya elini boş göndermesin diye güzel sözler ettikten sonra *buyurulduyu* alıp yoluna devam etmiştir.¹⁸⁵

Hizmetkâr Hotin’den çıkmış, dört ile altı saat arası mesafedeki *Liyenoviliş* adındaki Libka köyünde çadır kuran müttefiklerin karargâhına ulaşmıştır. Burada müttefiklerin başbuğu ve mareşali olan Potoski ile görüşmüş, geliş amacını ve başından geçenleri anlatmıştır. Potoski Tules adındaki Fransız Elçi’nin bir ay kadar Bar şehrinde misafiri olduğunu, müttefikler mağlup olup dağılınca Beç tarafına firar ettiğini aktarmıştır. Tott’un mektuplarını teslim alıp Elçi’ye ulaştırabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Bahçesaray’daki Boyar’a, Tott’a ve İstanbul’daki Fransız Büyükelçi’ye birer mektup yazdığını, hizmetkârdan zikrolunan mektupları ulaştırmasını rica etmiştir. Ardından Potoski

¹⁸³ Ruffin, a.g.e., s. 114-119

¹⁸⁴ Dönemin Hotin Muhafızı Seyyid Halil Paşa’dır. Seyyid Halil Paşa’ya verilen 25 Temmuz 1768 tarihli hüküm; BOA, A.DVNS.MHM.d, nr. 57/747, 10 Rabiulevvel 1182 / 25 Temmuz 1768.

¹⁸⁵ Ruffin, a.g.e., s. 119-121 Hotin Paşası’nın hizmetkâra verdiği *buyuruldunun* sureti:

“*Mühr yeri { Radeytü bimâ kassemi'llahi li hakkuhu tefviz eyledi umûrunu Receb ve fûddet emr-i âli hâlikî} İnşâllahu te'âlâ Hotin'den Bağçesaray'a varınca yol üzerinde vaki' kuzât ve nüvvâb efendiler zide fezalihim ve mefâhirü'l-emâsil ve'l-akrân mütesellimler ve voyvodalar ve zâbitân-ı sâ'îre zide kadrihim inhâ olunur ki umûr-u mühimme-i müsta'celi ulâğla irsâl olunmağın her kangınızın taht-ı kazâ ve hükûmetine dâhl olur ise nizâm-ı cedid üzere ücret-i mu'ayyenesiyle yalnız bir nefere yalnız bir re's menzil bargiri virüb ve yanına yarar kulâğuzlar ta'yin ve birbirlerinize emnen ve sâlimen irsâl ve isâl itmeniz bâbında Dîvân-ı Hotin'den işbu buyuruldu tahrîr ve isdâr ile irsâl olunmuşdur inşâllâhu te'âlâ vusûlünde gerekdir ki vech-i meşrûh üzere 'amel ve hareket ve 'avk-u te'hirinden mücânebet ve tehâsî ile eylesin deyü buyruldu fî 9 r 182*” (Ruffin, 1768: 121-122)

ile ikinci mareşal Pulovski bir müddet sohbetten sonra kendi Kazaklarını itaat altına almak için dört bin nefer Tatar talep etmiş, Han akçe istese dahi vereceklerini hizmetkâra taahhüt etmişlerdir. Bunun üzerine hizmetkâr yola çıkarak yedi günde Bahçesaray'a ulaşmıştır.¹⁸⁶

Aynı günlerde Rus Generali Han'a bir mektup göndermiş, Balta'daki katliama sebep olan Kazakları hapsedtiğini bildirmiştir. Suçluların arasından kaçıp Kırım'a sığınanlar olursa geri göndermesini veya cezalarını kendisinin vermesini ifade etmiştir. Han, Tott ile yaptığı bir görüşme esnasında bu konuyu açması üzerine Tott söze girmiş, suçun Kazaklarda değil zabitlerinde olduğunu belirtmiştir. Zamanında Rusya ve Brandaburg Krallarının Fransa'ya yolladığı askerler Fransız ordusunu ayartıp kışkırttığı için Fransa Kralı tepki göstermiş, Rusya ve Brandaburg Kralları zabitlerini haps ve katl edeceklerini vaad etmelerine rağmen tam tersi yönde hareket ederek suçlu zabitlerinin unvanlarını yükseltmişlerdir. Tott, bu anekdottan hareketle Rusların sözlerine güvenilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Han söze girerek Ruslara asla inanmayacağını ancak İstanbul'dan gelen bir Tatar ağasının şaşırtıcı bir haber getirdiğini aktarmıştır.¹⁸⁷ Tatar ağasının Ruslardan öğrendiğini ifade ettiği haberlere göre Deli Boyar lakaplı Potoski, Rusları davet etmiş, boyarın hizmetindeki Yahudiler ise Rusların içeceği içki fiçilerine zehir koyarak sekiz bin Rus askerinin telef olmasına neden olmuşlardır. Zikrolunan olay Rusların Lehistan, Balta ve diğer bölgelerde Yahudilerin üzerine saldırmasının nedenlerinden biri olmuştur.¹⁸⁸

3.2.5. Leh Boyarları'nın Yardım Talepleri

Varşova'da bulunan Rus Elçisi Repnin, kamuoyuna duyurduğu sahte mektuplar ile Lehlilerin umutlarını yok etmeyi amaçlamıştır. Repnin'in ifade ettiğine göre Babîâli ve Kırım Hanı tarafından gönderilen mektuplarda Lehliler ile Ruslar arasındaki kavgaya taraf olmayıp hiçbir şekilde karışmayacakları beyan edilmiştir. Repnin, kısa süre içinde iftirası ortaya çıkınca mektupların yanlış tercüme edildiğini belirterek kendini aklama gayretine girişmiştir. Tott, Han ile yaptığı bir görüşme sırasında zikrolunan hadiseyi anlatınca Han gülmeye başlamış, aslında bir Boyar ile gönderdiği mektubu bile isteye karışık yazdığını ifade etmiştir. Han, Babîâli'nin izni olmadan Lehlilere vereceği net bir cevabının olmadığından dolayı sitem etmiştir. Yardım etmenin elinden gelmeyeceğini, sahipsiz bırakmanın da şanına düşmeyeceğini belirterek anlaşılmasın diye böyle karmaşık bir cevap yazdığını söylemiştir.¹⁸⁹

29 Temmuz 1768 günü Bahçesaray'a bir elçi gelmiş, üç büyük Leh Boyarının imzası bulunan bir mektubu Han'a sunmuştur. Ertesi gün Han ile yapılan görüşmede mektubu okuyan Ruffin,

¹⁸⁶ Ruffin, a.g.e., s. 123-125

¹⁸⁷ Ruffin, a.g.e., s. 96

¹⁸⁸ Ruffin, a.g.e., s. 97-98

¹⁸⁹ Ruffin, a.g.e., s. 72-74

Lehçeden çevrilen metnin pek iyi anlaşılmadığını ifade ederek özetle "*biz Hotin şehrinden dört beş saat mesafede bulunup Moskov gadrinden kaçkın birkaç Boyariyiz imdadınızı rica ideriz*" denildiğini aktarmıştır. Bunun üzerine Tott, mektup sahibi büyük Boyarlardan bir tanesinin imzasını görmüş, tanınmış bir Boyar olduğunu söyleyerek, mazlumlara yardım edip canlandırmanın sevap olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁰

Konfederasyon tarafından gönderilen elçi 31 Temmuz 1768 günü Tott'u ziyaret etmiştir. Sohbetlerinde Hotin ve Mohilev'in arasında bir köyde çadır kurmuş olan Podolya müttefiklerinden iki bin kaçkın nefer Lehliler tarafından gönderildiğini, Ruslara karşı yardım istemediklerini, kendi Kazaklarını itaat almak için dört bin Tatar talep ettiklerini açıklamıştır. İfade ettiğine göre Kazaklar, Rus askerlerinden bin kat daha fazla zalim olup, mallarını yağma ve canlarını fırsat buldukça telef etmiştir. Elçi, yardım karşılığında Han'ın isteklerini karşılamakla yetkilendirildiğini belirtmiştir. Bunun üzerine Tott, elçiye teselli verip sabırlı olmaya teşvik etmiştir. Elçi, Osmanlı topraklarına firar ederken Kazakların baskınına uğradığı, tüm mallarının alındığı ve soyularak ortada kaldığı hikayesini Tott'a anlatmış, Tott ise canının sağ olduğuna şükretmesini, malının ise elbet geri gelebileceğini belirterek tesellisini sürdürmüştür.¹⁹¹

1 Ağustos günü Tott, elçiden aldığı haberleri iletmek için Han'ın konağına gelmiştir. Han, Lehistanlıların defalarca altı yüz bin kişilik orduya sahip olduklarını belirterek Kazakları itaat altına alamamalarının çok şaşırtıcı olduğunu ifade etmiştir. Ardından tekrar söze başlamış, "*Lehlü pek fuzûl olmuş ve fuzûl olan yiğid değildir ve fuzûllüklerine delil istersen anların kılıçlarına bak kabzası gümüş altındandır ammâ demirine baksan on pâreye değmez bir şeydir*" demiştir. Tott, Han'ın sözlerine üzülmüş, Lehistanlıların da zamanında yiğitlikler gösterdiğini belirtmiştir. Han, bu tür rivayetlerin asılsız olduğunu, dolayısıyla güvenmediğini belirtmiş, sözüne devam edip "*on bin pusâtlu silâhlu Lehlüler sefer iderken bir yerde uyku ile on nefer Kazakları bassalar belki yendikleri vardır*" diyerek latife etmiştir.¹⁹²

3.2.6. Yedisian Nogayları'nın Ayaklanması

Altın Orda Hanlığı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan Emir Edigü oğullarının liderliğinde teşkilatlanan Nogay Ulusu, İtil'in doğusunda Saraycık şehri merkez olmak üzere Cim (Emba)

¹⁹⁰ Ruffin, a.g.e., s. 93-95 Potoski savaş başladığında Osmanlı Devleti tarafından himaye altına alınmış, bin kişilik maiyetine tayinatları için aylık otuz kırk kese akçe verilmiş ayrıca ara ara borç olarak altı yedi yüz kese almıştır (Ahmet Resmî Efendi, 2011: 54).

¹⁹¹ Ruffin, a.g.e., s. 98-101 Elçi'nin uzun süre Bahçesaray'da kaldığını ve geçim sıkıntısı yaşadığını belirten Tott, kimsenin yardım etmek istemediği elçiye yüz sequin (Venedik altını) borç vermek zorunda kalmıştır (Toth, 2014: 169).

¹⁹² Ruffin, a.g.e., s. 107-108

Nehri'ne kadar uzanan coğrafyadaki¹⁹³ kabilelerin Mangıt kabilesi liderliğinde bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Nogaylar, XVI. yüzyılın başlarında Kazan Hanlığı ile Sibir Hanlığı arasındaki geniş bozkırlara yayılmış yaylak – kışlak hayatı yaşamış, iki yüz bin asker çıkaracak güce ulaşmışlardır. Kazan ve Astrahan'ın işgalinden sonra Nogayların yaşam coğrafyası kısıtlanmış, geçim sıkıntısı beraberinde anlaşmazlıkları getirmiş, İsmail Mirza ile kardeşi Yusuf Mirza arasındaki ihtilaf Nogay Uluğu'nun ikiye bölünmesine neden olmuştur. İsmail Mirza tarafından öldürülen Yusuf Mirza taraftarları Nogaylar İdil Nehri'nin batısına göç ederek Kırım Hanlığı hakimiyetine girmiş, *Küçük Nogay Orda* adıyla anılmıştır. İsmail Mirza'nın hakimiyetindeki Nogaylar ise İdil Nehri'nin doğu tarafında kalmış, Rus ordularıyla birlikte hareket etmiş ve *Büyük Nogay Orda* adıyla anılmıştır.¹⁹⁴

XVIII. yüzyılda Nogaylar, Camboyluk, Yedisán ve Bucak adlarıyla üç grup halinde Kırım Hanlığı'nın hakimiyeti altında bulunmuşlardır.¹⁹⁵ Konar göçer gruplar halinde yaşayan Nogaylar, huzursuzluğa neden olmuş, Yedisán ve Bucak Nogayları'nın 1756 ve 1758 yıllarında çıkardığı büyük isyanlar güçlükle bastırılmıştır. Kırım Hanı Halim Giray'ın zayıf kişiliği, Rus asıllı eşinin etkisinde kalarak seraskerlik makamlarına oğullarını getirmesi, eskiden beri bu makamlara Hanın kardeşlerinden birinin atanması geleneğini bozmuştur. Boğdan sınırını ihlal edip zarar çıkaran Nogayların cezalandırılması için Bucak seraskerini görevlendirerek Nogay Orda'larının yakılmasını emretmesi Halim Giray'a karşı nefreti körüklemiştir. Konar-göçerliği gereği bir seraskerin idaresinde bulunmak istemeyen Yedisán Nogayları'nın başına onaylamadıkları bir seraskerin atanması, vergilerin ve geçim sıkıntılarının ağırlaşması isyanı ortaya çıkaran sebeplerin başında yer almıştır.¹⁹⁶

1768 yazında Yedisán Nogayları yeniden ayaklanmış, Kırım Hanı Maksud Giray buraya düzeni sağlamak üzere bir kapucubaşı tayin etmiştir. Kapucubaşı Yedisán'a ulaştığında halk tarafından hoş karşılanmış, Nogayların önde gelenlerini bir yere toplayıp isyanlarının sebeplerini sormuştur. Nogaylar cevaplarında Maksud Giray'a bağlı olduklarını, Rus zulmünden korktukları için atlandıklarını, Rusların Lehistan'daki zulümlerinden kendilerini sakınmak istediklerini belirtmişlerdir.¹⁹⁷ Bunun üzerine kapucubaşı “*atdan düşüb sâkin ve sükûtda*” kalmaları için görevlendirildiğini ifade ederek Nogayları teskin etmiş, Ruslardan korkmamalarını Devlet-i Aliye'nin yakın zamanda onların işini göreceği hususunda güvence vermiştir.

¹⁹³ Rene Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, (Çev. Reşat Uzman), 7. Basım, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017), s.515 Harita için bkz.

¹⁹⁴ Derya, Derin Paşaoğlu, **Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye'deki İskânları**, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2009), s. 47-52

¹⁹⁵ Derin Paşaoğlu, “**Nogaylar**”, s. 93

¹⁹⁶ İsmail Bülbül, “Yedisán-Bucak Nogaylarının 1756 ve 1758 İsyanları”, **Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 1/1, 2016, s. 85-88

¹⁹⁷ Ruffin, a.g.e., s. 137-138 Nogayların cevabı: “*bizim efendimiz Maksud Giray Han'dır anlara kemâl-i mertebe itâ'at ve inkiyâdımız vardır Allahû te'âlâ ömr-ü devletlerin dâ'im eyleye biz atlandı isek hemân Moskov zâlimden havf itdiğimizden ve Lehlüler'in memleketini başdan başa yağma ve gâret itdiğini görünce biz dahi gâretten hissemend olmağa murâd itdiğimizdendir*” (Ruffin, 1768: 137)

Nogayların güvenliğini sağlamak için Aksu kenarında belirli aralıklarda *karavullar*¹⁹⁸ kurulurak her birinin başına bir mirza tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Kapucubaşı tekrar Nogayları teskin ederek Lehistan meselesine karışmamalarını yakın zamanda Rus askerinin geri çekileceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Nogaylar attan düşmüş ve isyan son bulmuştur.¹⁹⁹

3.2.7. Maksud Giray'ın Azli ve Savaş İlanı

Tott, Yedisian Nogayları'nın hareketlerinden sonra Choiseul'e yazdığı bir mektubunda Babiâli'nin savaş durumlarında Nogayların hoşuna gidecek bir Han seçme zorunluluğunun olduğunu, dolayısıyla Maksud Giray'ın söz konusu seçimin kurbanı olabileceğini ifade etmiştir.²⁰⁰

Babiâli, Şehzade Selim'in sünnet törenini ön plana çıkararak perde arkasından sefer hazırlıklarını yürütmüştür. III. Mustafa'nın hekimi olan Ghobis, saray içerisindeki çalışanlardan sünnet töreninin gerçekleşmeyeceğini öğrenince yapılan hazırlıkların Rus seferi için olduğunu anlamış, Avrupalı elçileri durumdan haberdar etmiştir.²⁰¹ Tott, Han ile görüşmesinde Kefe'ye varmak üzere gemiler gönderildiğini, içine on dört orta yeniçeri, dört orta arabacı, dört cebeci ve baltacı konulduğunu ayrıca Hazine-i Amire'den akçe çıkarılıp etraftan katır ve deve satın alındığını belirterek baharda sefer olacağına dair söylentileri aktarmıştır. Han, Osmanlı Devleti'nin bir sefer açacağı zaman daima kışın Tatarlara izin verdiğini, Kırım Hanı'nın Akkirman'a çıktığını ifade etmiştir.²⁰²

Tott, Maksud Giray'ın sarayındaki işlerini son derece gizlilikle yönettiğini, yazdığı ve aldığı mektuplardaki bilgileri yalnızca küçük bir komiteye sakladığını, ayrıca bu davranışın Tatar ulusu içerisinde neredeyse suç sayıldığını belirtmiştir. Han, son zamanlarda mirzaların desteğine dahî ihtiyaç duymamış veya onların hareketlerinden çekinmiş, Şirin Beyi'ni davet etmekle yetinmiştir.²⁰³

Sabık han Kırım Giray Han'ın gizli adamlarından Hacı Ömer'in Tophane'de bulunan evine gelip giden birkaç Tatar ulaşı, burada toplanıp, etrafta olup bitenlerden haberdar olup, Osmanlı sarayında

¹⁹⁸ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, içinde “*Karavul*” (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2015), s.1061 “*Karavul*” kelimesi “*karakol*” teriminin eski kullanımıdır. Kırım-Tatar Türkçesi'nde “*qaravul*” bekçi anlamına gelmektedir (Muzafarov vd, 2018: 187). Altınorda Hanlığı'nda nöbetçi, muhafız, keşif kolu anlamında kullanılmıştır (Özyetgin ve Kemaloğlu, 2017: 144).

¹⁹⁹ Ruffin, a.g.e., s. 137-138 Yedisian Nogayları isyanı sonlandırdıktan sonra Maksud Giray'a sadakatlerini bildirmişlerdir. (Toth, 2014: 161).

²⁰⁰ Toth, a.g.e., s. 157

²⁰¹ Hammer, a.g.e., s.393 Tott, Kadiasker ile sohbet ederken İstanbul'dan sefer hazırlıkları yapıldığı yönünde haberler aldığını söylemiş, aslının olup olmadığını sormuştur. Kadiasker cevabında aslının olmadığını Babiâli'nin karaltı gösterdiğini savaşa hevesinin olmadığını ifade etmiştir (Ruffin, 1768: 125-126).

²⁰² Ruffin, a.g.e., s. 133

²⁰³ Toth, a.g.e., s. 167

karmaşıklık çıkarmaya çalışmışlardır. Durumdan haberdar olan Müftü Efendi, Maksud Giray Han'ın emriyle İstanbul'da bulunan reisülkütuba birkaç şikâyet mektubu yazmıştır. Bunun üzerine Padişah, Hacı Ömer'i huzuruna çağırması ve *“zinhâr zinhâr bir dahi seniın konağında bir Tatar kalpağı görünse senin kıyâfetin ile ben seni burada salb itdiririm”* diyerek tehdit etmiştir. Bunun üzerine Hacı Ömer tövbe ederek kendi halinde oturacağına yemin etmiş ve evine dönmüştür.²⁰⁴

Babiâli'nin isteği üzerine Han tarafından görevlendirilen bir Tatar, Balta'daki suçluların son durumlarını öğrenmek için Kiev Generali'ne gönderilmiştir. General suçluların çoğunun hapsedildiğini ve zararın karşılanacağını ifade ettikten sonra saldırıyı yalnızca Zaporovya Kazakları'nın gerçekleştirdiği konusunda ısrar etmiştir. Bunun üzerine Tatar elçisi Lehistan'daki Rus ordusunun miktarını sormuş, General, aslında otuz bin civarında Rus askerinin olduğunu ancak ulusu için savaşan sivil kuvvetler ile sayının altmış bin civarı olabileceğini belirtmiştir. Kiev ile Saint Elizabet arasında on beş bin kişilik bir Rus kolordusu kurulmuş, Yedisan bölgesi Ruslar tarafından yağma edilmiş, dolayısıyla Nogaylar sınır bölgelerini boşaltmış hasat bahanesiyle iç bölgelere çekilmiştir.²⁰⁵

Lehistan'ın Swanitz²⁰⁶ şehrindeki bir meyhaneye içki içmek için giren üç yeniçeri ile Rus Kazakları arasında çıkan kavgada yeniçerilerin biri öldürülüp diğer ikisi yaralanmıştır. Hotin'e dönen yaralılar kuvvet toplayıp tekrar Kazaklara saldırmış ve yetmiş kazak öldürülmüştür. Sonraki günlerde iki bin kişilik yeniçeri birliğinin Turla Nehri'ni geçerek önüne geleni katlettiğine dair söylentiler yayılmaya başlamış, zikrolunan olay Padişah'ı bazı değişiklikler yapmaya zorlamıştır.²⁰⁷

Sultan III. Mustafa artık savaşın kaçınılmaz olduğunu düşünerek barış yanlısı devlet adamlarını görevden almaya başlamış, azledilenlerin başında Sadrazam Muhsinzâde Mehmet Paşa gelmiştir. Sabık sadrazam Rumeli'deki ordunun yetersiz, kale ve tahkimatların zayıf olduğunu iddia ederek savaştan kaçınmış, ılımlı davranmış, ancak tasarrufları savaş yanlısı devlet erkanı tarafından korkaklık ve acziyet olarak görülmüştür. Dolayısıyla 8 Ağustos 1768'de sadrazamlıktan azledilerek

²⁰⁴ Ruffin, a.g.e., 140-141; Toth, a.g.e., s. 168

²⁰⁵ Toth, a.g.e., s. 170-171

²⁰⁶ Tott, hatıralarında Kırım'a gelirken Dniester'in karşı kıyısında bulunan Svanîç adlı şehirden geçtiğini, bu şehrin Hotin'e dört kilometre mesafede olduğunu ve yanında ilk Türk gümrüğünün bulunduğunu belirtmektedir. Tott, Hotin'e varmadan önce birkaç gün burada konakladığını ve gümrükçüyle iyi anlaşmış gümrük hakkında sohbet ettiğini yazmıştır. Şehrin ismi Baron de Tott'un *Türkler ve Tatarlara Dâir Hatıralar* eserinde Reşat Uzmen tarafından “Svanîç” şeklinde çevrilmiştir (Tott, 1979: 122-123). Muhtemelen İsvançe / İzvança şehridir.

²⁰⁷ Toth, a.g.e., s. 172 Mustafa Kesbî kaleme aldığı tarihinde zikrolunan olayı Balta Hadisesi olarak ifade etmiştir (Osmanoğlu, 2017: 44).

Bozcaada'ya sürülmüş²⁰⁸, yerine Anadolu Beylerbeyi Silâhdar Hamza Paşa getirilmiştir.²⁰⁹ Muhsinzâde Mehmet Paşa'nın ardından 14 Eylül'de saraydaki bir başka barış yanlısı olan Reis Efendi azledilmiştir.²¹⁰ Osmanlı devlet adamlarının Padişah'ı yatıştırma çabaları son bulmamış, hatta Maksud Giray'dan dahî destek beklenmiş ancak Han savaşı taraftarı olduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir.²¹¹

Osmanlı Devleti ricali, Rusların Lehistan başta olmak üzere Osmanlı Devleti sınırlarında yürüttüğü faaliyetleri değerlendirmiş, Rusya'ya karşı savaş kararı almıştır. İstanbul'daki Rus elçisi Obreskov, son kez Babiâli'ye çağrılmış, Lehistan'daki Rus ordusu hakkında bilgisi alınmıştır. Elçi, daha öncesinde yedi bin olarak ifade ettiği asker miktarının aslında yirmi yedi bin olduğunu sonunda kabul etmiştir. Rus ordusunun tahliyesi için iki ay vakit isteyip devlet ricalini oyalamaya devam edince, maiyetiyle birlikte derdest edilerek Yedikule'ye hapsedilmiştir. Ardından alınan karar yürürlüğe konulmuş, Osmanlı Devleti Rusya'ya karşı savaş ilan etmiştir.²¹² Babiâli, Rus Çarlığına karşı savaş kararı aldıktan sonra Tuna Nehri üzerine köprüler inşa edilmesi, fırınların ve unun hazırlanması, asker ve zahire toplanması ve hazır bulunulması için Bosna ve Rumeli Valisi'ne²¹³, Mısır Paşası'na²¹⁴, Eflak ve Boğdan Voyvodası'na²¹⁵, Ruscuk Kadısı ve ayanına²¹⁶ vd. yöneticilere fermanlar göndermiştir.²¹⁷ Osmanlı Padişahı III. Mustafa, Rusya'ya karşı savaş açmak için İstanbul'da elinden geleni yapmış ardından sırayı Kırım Hanlığı'na getirmiştir. Padişah, sefer açabilmek için Kırım'da gözü kara bir Han bulunmasını istemiş ve 14 Ekim 1768'de Maksud Giray'ı

²⁰⁸ Yuzo Nagata, "Muhsinzâde Mehmed Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/49 Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa 1737 yılındaki seferde Bender Seraskeri olarak görev alan babası Abdullah Paşa'nın yanında bulunmuştur. Savaş süresince asker, zahire konularında tecrübe edinmiş, barışta ise Rus askerî hareketlerini takip etmiş ve vakıf olmuştur. Yaklaşık otuz yıl süren barış döneminden sonra Divanda savaş gören nadir devlet adamlarından biri olarak açılacak Rus seferini yanlış görmüş ve muhalefet etmiştir (Ahmet Resmî Efendi, 2011: 51-52). Muhsinzâde'nin Osmanlı ordusunun düzensizliği hakkındaki öngörü ve ikazları dikkate alınmamıştı. Nitekim azledildikten sonra yerine geçen Silâhtar Hamza Paşa'nın Bender ziyaretinde Bender garnizonundaki yeniçeriler ile sipahiler arasında yeni Paşa'nın karşılanması sırasında çıkan bir anlaşmazlık kısa sürede çatışmaya dönüşmüş, Paşa'nın müdahaleleri tarafları yatıştırmada yetersiz kalmıştır. Süvariler garnizona hâkim bir kaleye çekilip top kullanmaya başlamış, isyana dönüşen olaylar zorlukla bastırılmıştır (Toth, 2014: 177).

²⁰⁹ Mücteba İlgürel, "Hamza Paşa, Silâhdar" **TDV İslam Ansiklopedisi**, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/515

²¹⁰ A.B. Şirokorad, **Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış**, (Çev. Ahsen Batur), 3. Baskı, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2024), s. 114. 25 Eylül 1768'de Reisülküttâb Yenişehirli Esseyid Osman Efendi azledilerek yerine Elhac Mehmet Emin Recai Efendi getirilmiştir (Demir, 2012: 300).

²¹¹ Toth, a.g.e., s. 173

²¹² Nevzat Sağlam, **Ahmet Vasıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr'ı 1166-1188 / 1752-1774 İnceleme ve Metin**, (Ankara: TTK Yayınları, 2020), s. 337-339; Mehmet Mercan, **Katerina Tarihi**, (Ankara: Öncü Basımevi, 2010) s. 98-99

²¹³ C.AS, 851/36401, 25 Cemazeyilevvel 1182 / 7 Ekim 1768.

²¹⁴ C.HR, 109/5448, 27 Cemazeyilevvel 1182 / 9 Ekim 1768.

²¹⁵ C.HR, 53/2632, 28 Cemazeyilevvel 1182 / 10 Ekim 1768.

²¹⁶ C.AS, 1042/45770, 28 Cemazeyilevvel 1182 / 10 Ekim 1768.

²¹⁷ Toth, a.g.e., s. 176

azletmiştir. Maksud Giray Rumeli'deki çiftliğine zorunlu ikamete gönderilirken²¹⁸ yerine cesurluğu, atılganlığı ve Rus karşıtlığıyla bilinen sabık hanlardan Kırım Giray (II. Devlet Giray oğlu) ikinci kez han tayin edilmiştir.²¹⁹ Kırım Giray hanlık makamına getirildiğinde oğlunu (Baht Giray'ı)²²⁰ Hotin ve Leh seraskerliğine tayin etmiş ve emrine on beş bin Tatar vermiştir.²²¹ Rusların din adamları vasıtasıyla Gürcistan ve Karadağ'da ayaklanma tertip etmeleri savaşı tetikleyen sebeplerden biri olmuştur.²²²

3.3. Baron de Tott ve Pierre Ruffin'in Kırım'daki Diğer Faaliyetleri

3.3.1. Kırım'da Ticaret ve Fransız Girişimleri

Kırım, coğrafi konumu itibarıyla asırlar boyunca hem doğu-batı hem de kuzey-güney ticaretinin kesişim noktası olmuştur. Sahillerinin elverişliliği liman şehirlerini ortaya çıkarmış, ticaret kolonilerinin kurulmasını sağlamıştır. Stratejik önemi nedeniyle birçok kez el değiştirmiş, başta Yunan Kolonileri ve Bosporos Krallığı olmak üzere Bizans İmparatorluğu, Avrupa Şehir Devletleri ve Türk Devletleri hakimiyetinde gelişmiştir.²²³

Kırım Hanlığı döneminde Kırım'ın güney sahili boyunca yer alan liman şehirleri Kefe, Mankub, Akyar, Balaklava ve Gözleve ticaretin yoğun olarak yürütüldüğü noktalar olmuştur. 1475'e kadar Cenevizlilerin yönettiği ticaret ağı, Fatih Sultan Mehmed'in Kefe'yi fethedip Kırım Hanlığı'nı kendi idaresine bağlaması sonucunda Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmiştir. Ermeni, Rum ve Yahudi tüccarlar Kırım ticaretini yürüten ana unsurlar olmuştur. Kırım'da ihracı yapılan mallar arasında buğday, mısır, sebze, kuru meyve, zirai ürünler, hayvansal ürünler; tereyağı, balık, bal ve balmumunun yanı sıra deri, kürk ve köle de yer almıştır. Anadolu'nun farklı bölgelerinden gelen kumaş çeşitleri, yünlü dokumalar, şap, bakır, kuru üzüm, incir, zeytinyağı, baharat ve boya gibi

²¹⁸ Maksud Giray'ın Rumeli'deki çiftliğine ulaşımı için gönderilen 11 Ekim tarihli hüküm: BOA, C.DH, nr.242/12097, 29 Cemaziyevvel 1182 / 11 Ekim 1768.

²¹⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 27 Maksud Giray'ın azledildiğine dair haber 18 Ekim akşamı Bahçesaray'a ulaşmıştır (Toth, 2014: 178).

²²⁰ Baht Giray'ın, babası Kırım Giray'ın hanlığı döneminde Yedisın Seraskeri olarak görev yaptığı belirtilmiş olsa da bu görevin Kırım Giray'ın hangi döneminde verildiği ifade edilmemiştir. Bunun yanında Baht Giray, II. Kaplan Giray'ın (1770) hanlığı sırasında nureddin, Maksud Giray'ın (1771-1772) ikinci hanlığı sırasında da kalgay, 1789-1792 yılları arasında ise Han olarak görev yapmıştır (Halim Giray, 2013:112; İnalçık, 2017: 665)

²²¹ Vasily Smirnov, *Osmanlı Devleti ile Rusya Arasında Kırım Hakkında Resmî Muharrerât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, Koleksiyon nr.01108, Kayıt nr.209089, s.145 Tott, sabık hanlardan Arslan Giray'ın oğlu Devlet Giray'ın Kalgay, Kırım Giray'ın büyük oğlunun ise Bucak Seraskeri olarak görevlendirildiğini yazmaktadır (Toth, 2014: 178). *Gülbün-ü Hânân*'a göre Kırım Giray, ikinci hanlığı döneminde kardeşi Arslan Giray'ın oğlu olan Mesud Giray'ı kalgay, II. Selim Giray'ın oğullarından Kaplan Giray'ı nureddin olarak atamıştır (Halim Giray, 2013: 98).

²²² Hammer, a.g.e., s.386 Choiseul, 30 Mart tarihinde Tott'a gönderdiği mektubunda Rusların Çerkesya ve Karadağ'da anlaşmazlıkları körüklediklerini, muhalifleri Osmanlı Devleti aleyhine isyana teşvik ettiklerini yazmaktadır (Toth, 2014: 131).

²²³ Fırat Yaşa, *Bahçesaray (1650-1675)*, (Ankara: TTK Yayınları,2021), s. 153

maddeler Kırım limanlarına getirilerek buradan kuzeydeki ülkelere ihraç edilmiştir.²²⁴ Öte yandan Osmanlı Devleti idaresindeki Kırım Yarımadası hem siyâsî hem de iktisadî yönden Kırım Hanlığı ve Kefe Sancağı olarak iki idarî kısma ayrılmıştır. Yarımada'nın güney sahillerini kapsayan Kefe Sancağı Osmanlı idaresinde iken iç kısımları ihtiva eden bölgeler Kırım Hanlığı idaresinde kalmıştır. Kefe Sancağı Kırım ticaretinin kalbi olmuş, gelen giden ürünler için dağıtım merkezi haline gelmiştir.

Kırım'ın zengin ticareti birçok ülkeyi cezbetmiş, halihazırda Osmanlı Devleti ile ticari ilişkileri bulunan Fransa da Kırım'da doğrudan ticaret yapmak isteyen ülkeler arasında yerini almıştır. Karadeniz'in yabancı gemilere kapalılığı gereği yabancı tüccarlar yalnızca Osmanlı gemileri ile Kırım limanlarına ulaşabilmiş ve ticaret yapabilmıştır.²²⁵ Fransa'nın Kırım'da konsolosluk açmasının nedenlerinden biri de Karadeniz'e kendi gemileri ile ulaşip Kırım ve Rus pazarına aracısız girme politikası olmuştur. Nitekim XVIII. yüzyılda Kırım'da görevlendirilen konsololar diplomatik faaliyetlerini aynı misyonla yürütmüşlerdir.²²⁶ 1767 yılında Kırım Konsolosu olarak görevlendirilen Baron de Tott Kırım'daki Fransız misyonunun son temsilcilerinden biri olmuştur. Tott, Karadeniz ticareti hakkında bilgiler toplayıp Fransa'ya raporlamış, Avrupalı tüccarların hamiliğini üstlenmiş, Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti nezdinde Fransa adına ticari girişimlerde bulunmuştur.

Baron de Tott, Kırım Hanı'nın huzuruna çıkıp görevine başladıktan sonra ilk fırsata Fransa ile ticaret konusunda Han'a tesir etmeye çalışmıştır. Tott, Han'ın yeğeni olan Hanım Sultan²²⁷ ile yakın ilişkiler yürüten bir Ermeni tüccar vasıtasıyla fikirlerini Hanım Sultan'a aktarmıştır. Hanım Sultan, Han'ın bu konuda en kısa zamanda olumlu adımlar atacağına dair güvence vermiştir. Han, Fransız tüccarların Kırım'a gelip ticaret yapmasından memnuniyet duyacağını belirttiğinde Tott böyle bir şeyin karşılıklı anlaşmalar olmadan gerçekleşmeyeceğini ifade ederek Han'a anlaşma yapılmasını tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Han, Divan Efendisi'ne Tott ile ticaret konusundaki detayları görüşmesini emretmiştir. Divan Efendisi ile Tott'un görüşmesinde Kırım ticareti üzerine müzakereler yapılmış, Kırım'daki ihtiyaç fazlası ürünlerin ihracı, özellikle yün, balmumu ve deri ticaretine teşvik edilecek Fransız tüccarın Karadeniz'e girişi tartışılmıştır.²²⁸ Divan Efendisi'nin yönelttiği "*Han'ın Babiali'den bayrağınızın Karadeniz'e girmesini sağlamak için çalışmasını ister misiniz?*" sorusu karşısında Tott, bunun bir tuzak olduğunu düşünerek herhangi bir şart öne sürmediğini, Han'ın

²²⁴ Ömer Bıyık, **Osmanlı Yönetiminde Kırım (1600-1744)**, (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007), s. 208-209

²²⁵ Köse, a.g.m., s. 186

²²⁶ Kapıcı, a.g.t., s. 82

²²⁷ Baron de Tott, hatıralarında Hanım Sultan'ın Şirin ailesinden Kaya Mirza ile evli olduğundan ve kendisinin de Kaya Mirza ile iyi anlaştığından bahsetmektedir (Tott, 1979: 166). Sultanların Şirin ailesinden biriyle evlendirilmesi Kırım Hanlığı'nda bir gelenek olarak sürdürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bakınız: (İvanics, 2015: 57).

²²⁸ Köse, a.g.m., s. 192 Ayrıntılı bilgi için bakınız: (Toth, 2014: 80).

belirttiği arzuyu açıkladığını ve yalnızca söz konusu antlaşmayı isteyebileceğini belirtmiştir.²²⁹ Choiseul, Tott'un tavrını takdirle karşılayarak, Babiâli'nin ticaret konusunda temkinli ve kıskanç olduğunu, Fransız ticari kuruluşların henüz olgunlaşmadığı için yapılacak anlaşmanın biri "ticaret özgürlüğü", diğeri "tüccar için güvenlik" olmak üzere iki maddeyle sınırlandırılması gerektiğini ifade etmiştir.²³⁰

Tott, Fransa Dışışleri'ne gönderdiği raporlarda Ukrayna ve Kırım'dan at temin etmek için izin alınmasını önermiş, Bakan Choiseul ise meselenin Kırım Hanı ve Babiâli'nin gözünde tehlikeye düşmeyecek şekilde halledilmesine onay vermiştir. Choiseul ayrıca Fransız hafif süvari birliklerinin yenilenmesi için ihtiyaç duyulan atları Türk askerlerinin muhafaza ettiği sınırlardan uzak Lehistan ile sınırı olan yerlerden temin etmenin daha doğru olacağı konusunda Tott'u uyarmıştır.²³¹ At alımı için Lehistan sınırında bulunan Balta ve Tombasar kasabalarını uygun gören Tott, burada tutuklu bir gümrük memuru olan Yakup Ağa'nın işleri düzenlendiği takdirde kendisine gayretle hizmet edeceğine dair güvence vermiştir.²³² Vergennes, Kırım'dan bin at ihraç edebilmek için Babiâli'den bir ferman almıştır. Sınırdaki bu tür alışverişler daha öncesinde herhangi bir zorlukla karşılaşmamış, ancak Babiâli'nin at ihracını yasaklamış olması aslında bir at panayırı olan Balta Panayırı'ndaki insanları at alım ve satımı yapmakta endişeye düşürmüştür. Yakup Ağa'nın yardımları ile Fransız subaylarının ticaretlerinde sorun yaşamayacaklarını belirten Tott, ayrıca Han'a bu ticaretin kendisi ve arkadaşlarının birliklerini onarmak için yapıldığını bildirerek Fransız makamlarını meselenin dışında tutmaya çaba göstermiştir.²³³ Tott 2 Mayıs 1768 tarihli mektubunda kış mevsiminin sert geçtiği için Nogaylar'ın at sürülerinin zarar gördüğünü, dolayısıyla alışverişin aksayabileceğini belirtmiş, meselenin çözümünde Yakup Ağa'nın azmine güvendiğini tekrar ifade etmiştir.²³⁴

Tott, mektubunda Tatarların ürettiği derilerin yağlanma ve yıkanma konusunda aranılan özelliklere sahip olduğunu belirtmiş, ayrıca piyade ve süvarilerin ihtiyaçlarına uygun olup olmayacağına karar verilmesi için deniz yoluyla bir paket numune deri gönderdiğini bildirmiştir.²³⁵

İstanbul'da bir tüccar tarafından Kırım'da kurulan tesisi işletmek amacıyla bir kâtip gönderilmiş, Tott, kâtime elinden gelen kolaylıkları sağlayacağını ifade etmiştir. Tott, Kırım'a ulaşan malların büyük çoğunluğunun Kefe Limanı'ndan giriş yaptığını görmüştür. Ardından Han ile görüşüp tüm

²²⁹ Toth, a.g.e., s. 80

²³⁰ Toth, a.g.e., s. 130

²³¹ Toth, a.g.e., s. 78

²³² Toth, a.g.e., s. 91

²³³ Toth, a.g.e., s. 94-95 Marki de Conflans, sınırdaki at ticaretini yönetmesi için Fransa Dışışleri Bakanı tarafından görevlendirilmiştir (Toth, 2014: 175).

²³⁴ Toth, a.g.e., s. 125

²³⁵ Toth, a.g.e., s. 113

mallar için gümrük vergisini % 2 olarak sabitlemesini istemiştir.²³⁶ Ancak Han, Kefe Gümrüğü'nün kendisine ait olmadığını söyleyince, Tott vergilerin Osmanlı Padişahı adına tahsil edildiğini öğrenmiştir. Bunun üzerine Kefe Gümrüğü memuruna bir mektup yazarak Fransız mallarından alınan vergilerin Fransızların elde ettiği kapitülasyonlara uygun olarak düzenlenmesini istemiştir.²³⁷

Kırım Hanları Kefe Gümrüğü'nden pay alamamış ancak Osmanlı tarafından Kefe'ye tayin olunan nazırlar, Kırım Hanlarına yılda on iki kese akçe-i rûmî vermekle yükümlü kılınmıştır.²³⁸ Maksud Giray Han'ın döneminde Kefe Gümrüğü'nün başında bulunan Nazır Mehmed Ağa zikrolunan meblağı ödemekte gecikince Han, Kefe Ayanı Abdulkadir Çelebi'yi Nazır Mehmed Ağa'ya göndermiş, borcunu ödemediği takdirde hakkından gelineceğini bildirmesini istemiştir. Abdulkadir Çelebi 22 Haziran'da Han'dan bir yarlık alarak on iki silahlı adamı ile Kefe'ye gelmiş, Nazır'ı bulup Bahçesaray'a götürmekle tehdit etmiştir. Nazır o hengâmede bir kaçış yolu bulup 42. Cemaatin ocağına sığınmıştır.²³⁹ Abdulkadir Çelebi, Han'a bir mektup yazarak olan biteni anlattıktan sonra Han da Kefe tarafına bir çavuş göndermiş, Ocak'a bir mektup yazmıştır. Mektubunda Kefe Gümrüğü Emîni'ne²⁴⁰, Devlet-i Aliyye'nin onu Kefe'ye düzeni sağlaması için tayin ettiğini, dolayısıyla hakkını vermeyen bir adama sahip çıkmayı bırakıp bir an önce gönderdiği çavuşa teslim etmesini emretmiştir.²⁴¹ Emin Ağa Bahçesaray'a gelerek Han'dan af dilemiş ve 9 Temmuz 1768'de Kul Çavuşu tarafından Kefe'ye gönderilen yarlıkta Nazır'ın affedildiği bildirilmiştir. Ancak Kefe'de emniyetinin kalmadığını hisseden Nazır Kefe Gümrüğü'nü Emin Ağa'ya emanet ederek İstanbul'a dönmek istemiştir. Kefe Gümrüğü'ne yapılan baskın gümrüğün altı gün boyunca kapalı kalmasına neden olmuş, tüccarların işleri aksamış, dolayısıyla zikrolunan baskın zengin ve bereketli Kefe ticareti için sonun başlangıcı olmuştur.²⁴² Ruffin, Emin Ağa'nın Bahçesaray'a geldiği günlerde onunla Büyük Ağa'nın konağında karşılaşmış ve Fransızların Kefe'de başlayan ticareti hakkında görüşme fırsatı yakalamıştır.²⁴³

²³⁶ XVIII. yüzyılda Kefe Limanı'na inen emtia ve eşya için Kefere ve Yahudiden % 4 *resm-i gümrük* ve % 1 *zarar-ı kassabiye* olmak üzere % 5 akçe vergi alınmaktaydı (Köse, 2023: 196).

²³⁷ Toth, a.g.e., s. 140 Kefe Gümrüğü Mukataası, malikâne usulüyle müzayedelerde en yüksek meblağı veren malikâncilere verilmiştir. 2 Şubat 1768'de yapılan müzayedede Kefe Gümrüğü'nün yeni sahibi Mehmed Ağa ile Ali Raif Efendi olmuştur. Ancak malikânciler Kefe'de bulunmamış, bir nazır eliyle gümrüğü yönetmişlerdir (Köse, 2023: 196).

²³⁸ Ruffin, a.g.e., s. 6

²³⁹ Köse, a.g.m., s. 197 Olayı gümrük emîninden dinleyen Ruffin, Abdulkadir Çelebi'nin Kefe'ye ulaştığında Han'ın emrini gümrük emînine bildirdiğini, emînin de "*pek eyü ben eda iderim*" diyerek Ocak tarafına iltica ettiğini yazmaktadır (Ruffin, 1768: 7).

²⁴⁰ Ruffin, gümrük emîni olarak belirttiği kişinin adını açıklamamıştır. Ensar Köse ise çalışmasında Kefe Gümrüğü Mukataası Nâzırı Mehmed Ağa'nın 30 Temmuz 1768 tarihinde İstanbul'a gönderdiği mektubuna dayanarak Emin Ağa ismini zikretmiştir (Köse, 2023: 197).

²⁴¹ Ruffin, a.g.e., s. 7-8

²⁴² Köse, a.g.m., s. 197-198

²⁴³ Ruffin, a.g.e., s. 9-10

Kefe’de İstanbullu bir tüccarın kurduğu işletmeyi yönetmekle görevlendirilen kâtip burada elde ettiği bilgileri Tott’a sunmuştur. Buna göre kumaş satışlarının Hollandalılarla rekabete varan seviyelere ulaşması, Kefe’de bir kumaş deposu kurulması fikrini gündeme getirmiştir. Kurulacak kumaş deposu Rusya’nın güney sahillerinin tedarikinin görölmesini sağlayacak, Rus tüccarların İstanbul yerine Kefe’deki kumaşlara meyledeceği için Hollandalı kuruluşları zayıflatacaktır. Kefe’deki Rus tüccarların Fransız kumaşlarına gösterdikleri ilgi zikrolunan gerekliliğin bir kanıtı olmuştur.²⁴⁴ Tott, bazı ürünlerin ihraç edilebilmesi için izin alma görevini üstlenmiştir. Buğday, Çerkesler tarafından Kefe’ye getirilen balmumları, Kırım’dan gelen keçi derisi, deri ve yünler ihraç edilmek istenen ürünler arasında bulunmuştur. Ayrıca keçi derisi, postu ve yünlerin satışlarından %20 kâr sağlandığı belirtilmiştir.²⁴⁵ Lehistan’daki karışıklıklar ve Nogaylarla ticaret yapmanın zorluğu Fransız tüccarlarının Kefe civarı ve Asya kıyılarını tercih etmesine neden olmuştur. Kıyılardan içerilere doğru uzanan ticaret kervanları aracılığıyla alışverişlerini Trabzon ve Revan üzerinden İran’a ve Tiflis üzerinden Hazar Denizi’ne kadar ulaştırabilme imkânına erişmişlerdir. Tott, Trabzon-Revan ticaret yolunun tüccarları Kuban’daki tehlikeli yolculuklardan kurtaracağını ifade etmiştir.²⁴⁶ Tott, Fransa’ya verilen kapitülasyonların gümrük vergilerine yansıtılmadığını belirtmiştir. Padişaha ait tüm gümrüklerden tek bir vergi ödeyerek geçip seyahat edilmesi gerekirken bazı gümrük memurlarının ikinci ve hatta üçüncü kez gümrük vergisi talep ettiğini ifade etmiştir. Kefe’ye gelen malların geçiş vergisine bile tabi olmaması gerekirken İstanbul’a girişlerinde ve çıkışlarında ayrı ayrı vergilendirilmesi, ardından Kefe’ye girişlerinde üçüncü bir verginin alınması Tott’u oldukça şaşırtmıştır. Osmanlı Devleti’nde Padişah’a ait gümrüklerdeki vergi düzensizliği sebebiyle, ticarî ürünlerin Han’ın kontrolündeki Balıklava ve Gözleve limanlarından Kırım’a sokulması düşünülmüştür.²⁴⁷

Fransa Kralı, Osmanlı Devleti’ni saf dışı bırakıp Tatarlarla müstakil bir ticaret anlaşması yapmayı planlamış, Tott’dan Tatarların yabancı güçlerle anlaşma yapabilme özgürlüklerinin olup olmadığını araştırmasını istemiştir. Ayrıca Karadeniz ticaretinde yapılacak ilk girişimler için maceraperest tüccarlara izin vermenin daha sağlıklı olacağını belirtmiştir.²⁴⁸

3.3.2. Dinî Faaliyetler

XVIII. yüzyılda Kırım halkı dinî açıdan Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler olarak üç farklı gruba ayrılmıştır. Bunlardan Müslüman kesimi Tatarlar ve bazı ufak etnik gruplar oluştururken Hristiyan kesimi Ortodoks Rum ve Ermeniler oluşturmuştur. Yahudiler ve Acemler ise şehir ve

²⁴⁴ Toth, a.g.e., s. 154; Köse, a.g.m., s. 199

²⁴⁵ Toth, a.g.e., s. 154-155

²⁴⁶ Toth, a.g.e., s. 155

²⁴⁷ Toth, a.g.e., s. 156

²⁴⁸ Toth, a.g.e., s. 166

ticaret merkezlerinde yoğun olarak yaşayan gayrimüslimler olmuştur. Bahçesaray, Çufutkale, Karasu, Gözleve ve Kefe söz konusu merkezlerden bir kaçıdır.²⁴⁹ Dinî gruplar genellikle birbirlerinden ayrı şekilde farklı mahallelerde yaşamışlardır. Bu sebeple Rum, Ermeni, Acem ve Yahudi mahalleleri oluşturulmuş olmasına rağmen Müslim ve Gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı da görülmüştür.²⁵⁰ Müslümanlar hakim grup olmasına rağmen gayrimüslimlerin can ve mal güvenliği de Kırım Hanı tarafından güvence altına alınmıştır. Gayrimüslim gruplar kendi hukuk sistemi içinde özerkliklere sahip olsa da bazen şer'i mahkemelere başvurdıkları görülmüştür.²⁵¹

Maksud Giray Han (1767-1768) devrinde Rusların baskılarından kaçıp Osmanlı ve Kırım sınırlarına sığınan Lehistanlılar çoğunlukla Katolik Hristiyan ve Yahudilerden oluşmuştur. Tott, yetki alanına girmesine rağmen Lehistan Meselesi'nin dinî yönü konusunda sessiz kalmayı seçmiştir. Kırım Hanı'nın tepkisini üzerine çekmekten imtina ettiği anlaşılmıştır.²⁵² Tott, La Jones adındaki hizmetkarını İstanbul'a yollamaya niyetlendiğinde Ruffin, Tott'un Yaş'tan getirdiği bir papazı da onunla göndermeyi teklif etmiştir. Tott yeni Büyükelçi'nin²⁵³ İstanbul'a ulaşmadığını belirterek papazı göndermek istemese de sonunda ikna olmuştur. Ertesi gün Ruffin Büyük Ağa'nın konağına gidip katibiyle görüşmüş, papaz ve hizmetkar için *yarlığ-ı hânî* talep etmiştir.²⁵⁴ Ruffin, 10 Temmuz günü Büyük Ağa'dan bir *geçid yarlığı* almış ve papazı İstanbul'a göndermiştir.²⁵⁵

Kırım'da yaşayan Ermeni milleti, Katolik ve gayri mezheptekiler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Katolik Ermeniler ekonomik olarak daha zayıf oldukları için diğer Ermeni grupların baskısı altında kalmıştır. Bu yüzden Kırım Hanları tarafından Katolik Ermenilere hak ve hürriyetlerinin koruma altına alındığı bir *yarlığ-ı hakânî* verilegelmiştir. Tahta çıkan Hanların her biri söz konusu yarlığa mühürlerini basarak onaylamıştır. Tott, Maksud Giray Han ile yaptığı bir görüşmesinde Katolik Ermenilerin hallerinden bahsetmiş, önceki Hanların hepsinin zikrolunan yarlıkta mührünün bulunduğunu belirterek kendisinin de mührünü basmasını istemiştir. Bunun üzerine Han, Katolik Ermeniler hakkında detaylı bilgi isteyince Tott, Kefe, Karasu ve Gözleve'de bulunan Katolik Ermenilerin Han'a sadakatle bağlı seksen doksan kişilik nüfusa sahip olduklarını

²⁴⁹ Bıyık, a.g.t., s. 76

²⁵⁰ Nuri Kavak, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kırım Hanlığı'nda Gayrimüslimlerin Yeri (Şer'îye Sicillerine Göre)", **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, 4/12, 2015, s. 22-23

²⁵¹ Kavak, a.g.m., s. 22

²⁵² Toth, a.g.e., s. 138

²⁵³ Choiseul, 25 Nisan 1768'de yazdığı mektupta Vergennes'in emekliye ayrıldığını, yerine Le Chevalier Saint Priest'in getirildiğini bildirmiştir (Toth, 2014: 136).

²⁵⁴ Ruffin, a.g.e., s. 13

²⁵⁵ Ruffin, a.g.e., s. 37

ifade etmiştir.²⁵⁶ Han Tott'un isteğini kabul etmiş, ertesi gün zikrolunan yarlığı mühürleyip Ruffin aracılığıyla Tott'a ulaştırmıştır.²⁵⁷ Katolik Ermenilere verilen *yarlığı-ı hakânî*'nin sureti:

Kırım adasının 'umûmen harâcüzâr olan Ermeniyân tâ'ifesinin ak baş ve papas ve sâ'ir rû'esâ ve ehl-i tüccârdan misâfir ve sâ'ir rencber Ermeniyân tâ'ifelerine yarlığı-ı şerîf-i hanî budur ki ötedenberü Ermeniyân tâ'ifelerinin mezhepleri iki fırka olub biri Katolik öbürü gayrı mezheb olduğundan ol vechle gayrı mezheb olanları Katolik olan Ermeniyân'a mücerred iktizâî nefsanîyetleri üzre icrâî garaz birle haliminde ifsâd ve gamz idüb her-bâr tahvîf ve dürlü dürlü cevri ve eziyyet ile kendülerini tazyîk ve gadr eylediklerinden nâşî Katolik olan tâ'ifeler nâcâr (.) perâkende ve perişan ve bî-huzûr olduklarından pâdişâh re'âyâları bî vech bu misillü azürde ve remîde olmağla zulm ve te'addîlerini bu Katolik olan tâ'ifelerinin üzerinden men' ü def' üzerimize lâzım olmağla hâl-i perîşânlarına merhameten yerlerine işbu yarlığı-ı baliğ sa'âdet tebliğ-i hâkânî virdim buyurdum ki gerek Bağçasaray ve gerek Karasu ve Gözleve ve Kefe ve sâ'ir Kırım içinde mevcûd olan Ermeniyân tâ'ifeleri sizlerin meyânenizde bu misillü mezheb gavgasıyla birbirlerinizi ve bâ-husûs Ermeniyân olan Katolik tâ'ifesini vechen mine'l-vücûh rencide ve remîde eylediklerinize rızâmız yokdur ve ba'de'l-yevm dahi tâ'ife-i merkûmeye Katolik ve Frengsiz deyü hâkim ve zâbitlere gamz ve efsâd ile nizâ' ve fezâ'larınız zuhûru malûmumuz olur ise muhkem haklarınızdan gelinür zecr ü nefy olunub zahmet çekersiz ve bundan sonra tâ'ife-yi mezbûreye bir vechle dahl ve ta'arruz itmeyesiz şöyle bilesiz

Mühr Yerleri

[Selim Giray ibn Fetih Giray Han²⁵⁸ [Arslan Giray Han ibn Devlet Giray Han]²⁵⁹ [Selim Giray İbn Selamet Giray] [Yanlış Kaplan Giray]²⁶⁰ [Maksud Giray Han ibn Selâmet Giray] [Kırım Giray İbn Devlet Giray]²⁶¹ Halim Giray mührü başka bir yer-i suretde basılmıştır [Halim Giray²⁶² ibn Saadet]²⁶³

3.3.3. Devlet Görevlileriyle Münasebetler

Baron de Tott, Kırım Konsolosluğu sırasında devlet adamlarıyla iyi ilişkiler kurmuş, devlet yönetiminde söz sahibi olan kimselere yakınlaşması çoğu zaman işlerinin kolaylaşmasını sağlamıştır.

Tott, Bahçesaray'daki ilk günlerinde Maksud Giray Han'a ulaşmanın zor olduğunu düşünmüş, ancak ilerleyen süreçte Han'ın yakın çevresinden biri haline gelmiştir. Akşamları Han'ın eşi, Han'ın

²⁵⁶ Ruffin, a.g.e., s. 62-63

²⁵⁷ Ruffin, a.g.e., s. 64

²⁵⁸ III. Selim Giray, II. Feth Giray'ın oğludur. 1765-1767 ve 1770-1771 yılları arasında iki kez Kırım Hanı olarak görev yapmıştır (Halim Giray, 2013: 99).

²⁵⁹ II. Devlet Giray'ın oğlu olan Arslan Giray aynı zamanda Kırım Giray Han ile kardeşidir. 1748-1755 yılları arasında ve 1767'de Kırım tahtında bulunmuştur (Halim Giray, 2013: 93).

²⁶⁰ II. Selim Giray, III. Selim Giray ile karıştırıldığı için yanlış düzeltilmiştir. Mühür yerinde ismi olan I. Kaplan Giray oğlu II. Selim Giray'dır. 1743-1748 yılları arasında Kırım Hanlığı tahtında bulunmuştur (Halim Giray, 2013: 92).

²⁶¹ Kırım Giray, II. Devlet Giray'ın oğlu, Arslan Giray'ın kardeşidir. 1758-1765 ve 1768-1769 yılları arasında iki kez Kırım Hanı olarak görev yapmıştır (Halim Giray, 2013: 97-98).

²⁶² Halim Giray IV. Saadet Giray'ın oğludur. 1755-1758 yılları arasında Kırım Hanlığı tahtında bulunmuştur (Halim Giray, 2013: 95-96).

²⁶³ Ruffin, a.g.e., s. 65-67

yeğeni Sultan Nureddin, Kaya Mirza²⁶⁴, Kadiasker ve birkaç mirzadan oluşan meclise dahil olmuş, gece yarısına kadar süren sohbetlerde bulunmuştur. Ayrıca Han'ın davetiyle doğan ve tazı avı seferlerine katılmış, hatta Fransa'dan getirdiği tazıyı da burada kullanmıştır.²⁶⁵ Han, devlet yönetiminde de aynı yakınlığı sürdürmüş, Tott'un elde ettiği önemli bilgileri yalnızca kendisine sunmasını istemiş, fikir ve görüşlerini özel görüşmelerinde dinlemiş, saklı tutmayı ve tek başına değerlendirmeyi uygun görmüştür. Tott, görüşme girişimleri çoğu zaman kalabalık saray görevlilerinin engeline takıldığı için Han'ın yakınındaki Ali Efendi'den bu konuda yardım almıştır. Yine bir gün Han ile görüşmek için saraya gelen Tott, Divan Efendi ve birkaç Mirza'ya rastlamıştır. Han, selamlaşmanın ardından yanında bulunanlara Tott ile özel olarak görüşeceklerini bildirmiş ve geri çekilmelerini emretmiştir.²⁶⁶

Tott, son derece dürüst ve aynı zamanda bir fikir adamı olarak tanımladığı Müftü ile sıkı bir dostluk kurmuş, fikir ve düşüncelerinden faydalanmıştır.²⁶⁷ İlişki kurma konusunda ilk adımın Müftü'den geldiğini belirten Tott, onda farklı bir eğilim bulduğunu, Türklerde olduğundan daha eğitilmiş ve duyarlı bir kişi olduğunu ifade etmiştir. Müftü, Rusların niyetlerini göz önünde bulundurarak Divan'da Tott'un lehine hareket edeceğine dair söz vermiş²⁶⁸, Tott ile kurduğu bağlantıları ortaya çıkarabilecek şeylerden kaçınmış, Han'a her konuda ilk desteği vermek için en ufak anlardan ustaca yararlanmıştır.²⁶⁹ Müftü Efendi, Tott'dan hiçbir şey gizlemediğini sık sık ifade etmiştir. Müftü Efendi yine bir gün Ruffin'i yanına çağırıp *"Konsol Beğ'e bir su'âlîm vardur ben ana bir şey gizlemediğim gibi ol dahi benden gizlemeyeceği me'mûlîmdur Rumeli semtinde ne var ne yok Han efendimizin hakkında bir tedbîlât zuhûr ider mi ana ne yazarlar"* şeklinde birkaç soru sormuş, Tott'a iletmesini ve cevap getirmesini istemiştir.

Kadiasker'in açık sözlülüğü meclislerde sürekli münakaşa etmelerine neden olmuş, Tott ile Kadiasker'in münakaşalarını kıskırtmak Han'ın akşam eğlencelerinden biri haline gelmiştir. Nitekim Tott, Kadiasker'in fazla bilgili olmadığı halde her konu hakkında konuştuğunu, neşeli bir mizaca sahip olduğunu dolayısıyla bazan Han'ı neşelendirmek için görevinin ciddiyetinden dahi uzaklaştığını aktarmıştır.²⁷⁰ Ruffin ile Tott bir gün Han'ı ziyarete gelmiş ancak Han'ın seyre çıktığını duyunca peşine gitmeye karar vermişlerdir. Ardından Aşlama denilen yerde Kırım Giray'ın inşa ettiği sarayın üst dağında bulunan bir köşke gelmişlerdir. İçeri girdiklerinde adet üzere tüm davetliler

²⁶⁴ Tott, Şirin sülâlesinden bir mirza olan Kaya Mirza'nın Han'ın kardeşinin çocuklarından bir sultan ile evli olması hasebiyle Han'ın özel çevresine davet edildiğini yazmaktadır (Tott, 1979: 161,166).

²⁶⁵ Tott, a.g.e., s. 161-165

²⁶⁶ Toth, a.g.e., s. 134

²⁶⁷ Tott, a.g.e., s. 160

²⁶⁸ Toth, a.g.e., s. 74-75

²⁶⁹ Toth, a.g.e., s. 76

²⁷⁰ Tott, a.g.e., s. 162-163

Tott'un kıyafetlerini seyretmeye başlamıştır. Daha sonra bir köylü incir dolu bir sepetle içeri girmiş ve devlet ricaline sunmuştur. Kadıasker sepeti eline almış, vezire ve Tott'a birkaç incir verip kendisi için de aldıktan sonra Ruffin'e dönerek *"gel Tercemân sana dahi vireyim gözündeki marazına uğramıyasın olmaya ki sen diyesin ki Tatar kavmi bir şeyi bulduklarında cümlesini kendilerine saklayub öbürlerine virmezler"* diyerek Ruffin'e de birkaç incir vermiştir.

3.3.4. Hediyeler

Hediyeleşme, insanların birbirleriyle karşılıklı etkileşimi sonucunda sosyal bir eylem olarak ortaya çıkmış, hayatın her evresinde kendine yer bulmuş, insanlar arasında köprü vazifesi görmüştür. İnsanlık tarihinin en erken çağlarında ortaya çıkan hediyeleşme, Türk kültüründe zaferler, doğumlar, cenazeler²⁷¹, sünnetler, bayramlar ve tahta çıkışlar gibi özel günlerin vazgeçilmezi olmuştur. Ayrıca hediyeleşme, toplumsal statülerin ve zenginliklerin bir göstergesi haline gelmiştir.

Hediyeleşmenin diplomatik ilişkilerde tatbik edilmesi, zikrolunan eyleme farklı bir anlam yüklemiş, hediye'nin adı bazan haraç, bazan vergi²⁷², bazan da rüşvet olmuştur. Hediyeler devletlerin birbirleri üzerinde üstünlük kurma aracına dönüştüğü için gönderilen hediyelerin değerlerini denk tutmak önemsenmiştir.²⁷³ Kırım Hanlığı'na gönderilen elçiler Hanların huzuruna çıktığında hediyeler sunmuş, isteklerini dile getirmiş, aynı şekilde Hanlardan hediyeler alarak geri dönmüşlerdir.²⁷⁴ Elçilerin Hanlara ve ailelerine sürekli hediyeler sunması, Hanların yakın çevresinde bulunmalarını sağlamış, özellikle Avrupa meselelerinde elçiler danışılan kişilerin başında yer almışlardır.²⁷⁵

Kırım Hanlığı'nın son elçilerinden Baron de Tott²⁷⁶, Bahçesaray'da bulunduğu süre boyunca türlü hediyelerle devlet adamlarını etkisi altına almıştır. Tott'un sunduğu hediyeler arasında saat, ayna, dürbün ve enfiye kutuları başta gelmiştir. Tott Ekim 1767'de Bahçesaray'a gelmiş, Han'ın huzuruna çıkmak için İstanbul'dan gelecek hediyeleri beklemiştir. Ancak Maksud Giray sabredemeyip elçiyi huzuruna davet etmiş²⁷⁷, dolayısıyla Tott, beklediği hediyeler henüz eline ulaşmadığı için Han'a kendi saatini hediye etmek zorunda kalmıştır. Han'ın kendisinden bir masa

²⁷¹ Mehabe Şahbaz, "Eski Türklerde Hediyeleşme", *The Journal of International Civilization Studies*, III/II, 2018, s. 151

²⁷² Derin Paşaoğlu, "Nogaylar" s. 66

²⁷³ Candan Işıl Sakarya, *Türk Kültüründe Hediyeleşme Geleneği ve Hediyeler*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006), s. 268

²⁷⁴ Kapıcı, a.g.t., s. 27-29

²⁷⁵ Kapıcı, a.g.t., s. 62

²⁷⁶ Tott, Kırım'a gelirken Hotin'de bulunduğu sırada yiyecek sıkıntısı çekmesine rağmen yerli halkın elindeki yiyeceklerin alınmasını istememiş, adamlarını göndererek çarşıdan gizlice yiyecek satın almıştır. Ancak misafirlere yiyecek satan Yahudi cezalandırılmış ve sattığı ürünlerin ücretini geri ödemek zorunda kalmıştır (Tott, 1979: 123).

²⁷⁷ Tott, a.g.e., s. 160

saati ve ayna istemesi üzerine zikrolunan eşyaları Vergennes'ten talep etmiştir. Ayrıca Fransa Dışişlerine yazdığı mektuplarda Kırım'dan ilk izlenimlerini aktarırken Fransa için siyasî ve ticarî birçok fayda sağlanabileceğini belirtmiş, yönetilmesi gereken devlet adamları için masraftan kaçınmamayı tavsiye etmiştir.²⁷⁸

Tott, Choiseul'e gönderdiği 5 Kasım 1767 tarihli mektubunda bir Ermeni tüccar vasıtasıyla Kırım Giray'ın kız kardeşi ile ticari görüşmelerini sürdürdüğünü ve Hanım Sultan'ın memnuniyetini belirtmek için kendisine özel bir hediye gönderdiğini ancak gizli kalmasını istediğini yazmıştır. Gizlice gönderilen hediye, Sultanların yalnızca en yakınlarına armağan edebileceği, özenle işlenmiş bir gece mintanı olduğu için Tott'u hem endişelendirmiş hem de gururlandırmıştır.²⁷⁹

Kırım Konsolosluğu malî olarak İstanbul Büyükelçiliği'ne bağlı olduğu için Tott hediyelerini Vergennes'den istemiştir. 22 Aralık 1767 tarihinde Choiseul'e gönderdiği mektupta Tott, Han'a hediye edeceği kalem ve aynayı göndermeyi kabul eden Vergennes için memnuniyetini sunarak, Han ve çevresini etki altına alabilmek için hediyeler konusunda yetkilerinin genişletilmesini talep etmiştir.²⁸⁰

Kırım yöneticileri huzuruna hediyesiz gelen elçileri hoş karşılamamıştır. Han'ın Vergennes tarafından gönderilen mektubu kabul etmemesinin sebeplerinden biri de İstanbul'daki Palais de France'de²⁸¹ misafirken Vergennes'in hediyesiz bir şekilde huzuruna çıkması olmuştur. Aynı şekilde Tott, bir mektubunda, sahip olduğu her şeyi elinden aldığı halde Kadıasker'in açgözlülüğünü hediye ile yatıştıramadığından yakınmıştır.²⁸² Tott, Kırım'daki görevine karşı önyargıları ortadan kaldırmak için çokça hediye dağıtmayı göze almış, neredeyse her mektubunda gerek Fransa'dan gerekse İstanbul'dan türlü hediyeler talep etmiştir. Tott, Choiseul'e yazdığı 14 Şubat 1768 tarihli mektubunda yine Kadıasker için İstanbul'dan hediye istediğini, Vergennes'in Kadıasker'e hediye edilmek üzere güzel saatler göndermesini umduğunu, nitekim artık onu susturmanın tek yolunun bu olduğunu belirtmiştir.²⁸³

Tott, Choiseul'e gönderdiği 2 Mart tarihli mektubunda o güne kadar devlet ricali için yapmış olduğu harcamaları bildirmiştir. Buna göre yapılan harcamalar ve harcamanın yapıldığı kişiler

²⁷⁸ Toth, a.g.e., s. 73

²⁷⁹ Tott, a.g.e., s. 166; Toth, a.g.e., s.75 Tott, hatıralarında yetmiş yaşlarındaki Hanım Sultan'ın Şirin sülâlesinden bir mirza olan Kaya Mirza'nın eşi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Hanım Sultan'ın Maksud Giray'ın kardeşlerinden birinin çocuğu olduğunu belirttiği için yukarıda bahsedilen Kırım Giray'ın da Maksud Giray'ın yeğeni olduğu anlaşılmaktadır (Toth, 1979: 161, 166).

²⁸⁰ Toth, a.g.e., s. 81

²⁸¹ Günümüzde İstanbul Beyoğlu'nda bulunan bir Fransız Sarayı.

²⁸² Toth, a.g.e., s. 92-93

²⁸³ Toth, a.g.e., s. 94

şöyledir; Kadiasker'e bir saat, eski Divan Efendi'ye bir saat, Bekir Efendi'ye bir saat, Vezir'e (tasarlanan) bir hediye, Vezir'in sekreterine Fornetti'den kalan bir saten ceket, Müftü'ye altın bir saat, Kırım Giray'ın²⁸⁴ kız kardeşi olan Ulu Kadın'a altın bir saat, Han'ın doktoruna Hindistan'dan getirilen bir parça kumaş, Kasuadar Ağa'ya aynı kumaştan bir parça (sonradan dört parça daha), Vezir'e bir altın enfiye kutusu ve yine Fornetti'den kalan bir gümüş saat Vezir'in sekreterine verilmiştir.²⁸⁵

Hediye verilen bir diğer yönetici ise Tott'un gün aşırı sohbet ettiği önemli konuları tartıştığı Vezir'dir. Tott, 4 Temmuz 1768'de Ruffin'i Vezir'in konağına gönderip bir dürbün hediye etmiştir.²⁸⁶ Tott, Yaş şehrinden getirdiği Papazı bir hizmetkârı ile İstanbul'a göndermek istemiş, zikrolunan kişiler adına Vezir'den menzil yarlığı talep etmiştir. Ruffin talep edilen *yarlığ-ı hanîyi* almak üzere Vezir'in konağına gitmiş, Tott'un hediye ettiği bir altın saati Vezir'e sunmuştur. Ardından Vezir Ruffin'i odasına kahve içmeye davet etmiş, burada meclis erbabının hepsine enfiye verirken Ruffin de odada bulunan Nazır ile enfiye ticareti konusunda sohbet fırsatı bulmuştur.²⁸⁷ Ruffin, Kefe'deki Fransız tüccarına bir mektup gönderme niyetinde olduklarını belirterek yakınlarda Kefe'ye gidecek biri var mı diye sorduğunda Nazır cevap vererek "*kendim gideceğim, mektubunuz varsa ben götürürüm*" demiştir. Ardından Ruffin, koynundaki mektubu Nazır'a vermiş, teşekkürlerini sunarak evine dönmüştür. Ruffin, Nazır ile yaptığı sohbeti anlatmış, bunun üzerine Tott teşekkür için işlemeli bir kutuya enfiyenin en iyisinden doldurmuş, yanında bir mektup ile Nazır'a göndermiştir.²⁸⁸

Tott, gerek memnuniyetini belirtmek gerek işlerini hızlandırmak için devletin her kademesindeki görevliye hediye sunmuştur. Balta Hadisesi'ni haber alır almaz Choiseul'e bir mektup yazmış, ancak mektubun aciliyetinden dolayı Ruffin'i Baş Çukadar'a göndererek İstanbul'a gidecek çukadar olduğunda kendilerine haber verilmesini rica etmiş ve bir tonbak saati Baş Çukadar'a hediye etmiştir.²⁸⁹ Bar Konfederasyonu'nun durumunu öğrenmesi için bir hizmetkarını Podolya'ya göndermek istediği zaman, Vezir'e Han'ı ikna etmesi karşılığında bir altın saat hediye etmiştir.²⁹⁰ Tott, Kadiasker'in kendisinden bir gümüş saat ödünç aldığını ve daha önce verdiği saatin tam oturmadığından yakındığını belirtmiştir. Ayrıca Han'ın en küçük oğlunun istediği enfiye kutusu için 35 kuruş harcadığını ve Baş Çukadar'a bir gümüş saat verdiğini ifade etmiştir.²⁹¹

²⁸⁴ Maksud Giray Han'ın yeğeni.

²⁸⁵ Toth, a.g.e., s. 98 Tott'un 1767 Ekim çeyreğinde Vergennes'den talep ettiği hediyeler için yapılan olağanüstü harcamalar 376 kuruş olarak hesaplanmış, zikrolunan meblağın Vergennes'e geri ödeneceği belirtilmiştir (Toth, 2014: 141).

²⁸⁶ Ruffin, a.g.e., s. 5

²⁸⁷ Ruffin, a.g.e., s. 14

²⁸⁸ Ruffin, a.g.e., s. 15-16 Bahsedilen Mektubu Ruffin kaleme almıştır. Mektup için bkz: (Ruffin, 1768: 16-18).

²⁸⁹ Ruffin, a.g.e., s. 27-28

²⁹⁰ Toth, a.g.e., s. 148

²⁹¹ Toth, a.g.e., s. 168

Maksud Giray Han'ın azlinden sonra Tott, yeni Han Kırım Giray'ın atadığı Kaymakam ile görüşmüş, Kaymakam'dan Köstence'de bulunan Han'a bir paketini ulaştırmasını rica etmiştir. Kaymakam, Tott'un talebini kabul ederek gayretini öveceğine dair söz vermiş, bunun üzerine Tott Kaymakam'a bir altın saat hediye etmeye karar vermiştir.²⁹²

Tott'un Kırım Konsolosluğu süresince yaptığı masraflar öncelikle onu Han'a yakınlaştırmış, misyonunu gerçekleştirmede ona büyük fayda sağlamıştır. Kırım'a dair ilk raporlarında bahsettiği gibi devlet görevlilerini elde etmek için masraftan kaçınmamış, istek ve arzularını hızlıca sonuca kavuşturmuştur.

3.3.5. Fransa Kralı XV. Louis'e Yazılacak Mektup Meselesi

Daimî elçiliklerin henüz kurulmadığı çağlarda elçiler, gönderildikleri hükümdarlara hitaben yazılmış mektuplarla yola çıkmış, mektubu hükümdara sunmuş ve elçiliğinin sonunda cevaben yazılmış mektuplarla ülkesine geri dönmüştür. Ancak Baron de Tott için aynı süreç işlememiştir. Tott, 1767 yazında Kırım Konsolosu olarak görevlendirilmiş, Kral'dan Arslan Giray Han'a hitaben yazdığı mektubu almış, Han'a ulaştırmak üzere yola çıkmıştır. Varşova'da iken Arslan Giray Han'ın ölüm haberi kendisine ulaşmış, bir süre burada Fransız Bakan'dan gelecek emri beklemiştir. Dışişleri Bakanı Choiseul'ün emriyle Kırım yolculuğuna devam etmiş, Bahçesaray'a varmıştır.²⁹³

Tott, Arslan Giray Han'a hitaben yazılmış mektubu bekletmek istemiş ancak yeni Han Maksud Giray'ın ısrarları sonucunda kendisine sunmak zorunda kalmıştır. Mektubun sunulmasıyla Han'ın vereceği cevap tartışılmaya başlanmıştır. Tott, Choiseul'den gelen emirler üzerine Han'ın Kral'a göndereceği mektupla bizzat ilgileneceğini, söz konusu mektubun yazılışında Osmanlı Padişahı'nın Kral'a hitap ederken kullandığı unvanların hiçbirini göz ardı etmeyeceğini belirtmiştir.²⁹⁴ Choiseul, Han'ın Kral'a mektup yazmaktan vazgeçmesi halinde Kral'ın saygınlığı için elinden geleni yapıp Han'ı ikna etmesini istemiş, ayrıca yazılacak mektupta önceki hanların uyduğu kurallara uyulduğundan emin olmasını ifade etmiştir.²⁹⁵

Tott, cevap mektubunun hemen mi yoksa görevi sonlandığında mı gönderileceği konusunda tereddütte kalmış, örnek olması için Vergennes'den bir mektup kopyası rica etmiştir.²⁹⁶ Tott, Han'ın cevap mektubunu İstanbul'dan ayrılmak üzere olan Vergennes ile Fransa'ya göndermeyi planlamıştır. Böylece Padişah ve Han'ın mektuplarının aynı zamanda Kral'a ulaşmasını istemiştir. Zikrolunan

²⁹² Toth, a.g.e., s. 178

²⁹³ Toth, a.g.e., s. 18

²⁹⁴ Toth, a.g.e., s. 80

²⁹⁵ Toth, a.g.e., s. 130

²⁹⁶ Toth, a.g.e., s. 133

mektubu İstanbul'daki elçiye yetiştirebilmek için 25 Temmuz 1768 günü Han ile görüşmüş, Kral'dan gelen mektuba cevap yazmasını rica etmiştir. Ayrıca mektupta kendisinin Kırım'daki gayret ve hizmetlerinden memnun olduğunu ifade etmesini istemiştir. Han, konuyu geçiştirerek Tott'a kesin bir cevap vermemiştir.²⁹⁷ Birkaç gün sonra hekimini Ruffin'e göndermiş, tercümanın ağzını yoklayarak Tott'un asıl amacının ne olduğunu öğrenmesini istemiştir. Ruffin hekimin tavırlarından gayesini anlamış ve cevap vermiş, mektubu istemekteki amaçlarının Han'ın cevabında Kral tarafından gönderilen mektupları kabul edip aldığını, Tott'un Bahçesaray'a gelişinden hoşnut olduğunu ve hizmetlerini beğendiğini ifade etmesini sağlamak olduğunu aktarmıştır.²⁹⁸ Kadıasker, Han'ın vesveseli olduğunu, yabancı olduğu konularda ne yapacağını bilemediğinden kendisine danıştığını anlatarak inat etmez ise mektup işinin kolayca çözüleceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Tott, önce Kadıasker'den, sonra Müfti Efendi'den, daha sonra da Büyük Ağa'dan Fransa Kralı'na yazılacak mektup konusunda Han'ı yönlendirmek için ellerinden geldiğince yardım etme sözü almıştır.²⁹⁹

Ruffin, bazı Hanların ve Padişahların Fransa Kralı için kullandıkları elkabı içeren bir kağıdı Divan Efendi'ye getirerek incelemesini istemiştir. Divan Efendi, kağıdı nereden bulduğunu sorunca Ruffin, Fransa'nın İstanbul'da bulunan baş tercümanının Han ve Padişahların Fransa Kralı'na gönderdiği mektupları inceleyerek zikrolunan elkabı kaleme aldığını belirtmiştir. Divan Efendi ise kağıdı Han'a göstereceğini ifade etmiştir.³⁰⁰ Han, zikrolunan kağıdı aldığı Divan'da okumuş, padişah unvanını görünce şaşırarak³⁰¹ “*bir gavur krala nasıl padişah derim*” diye inat etmiş, bunun üzerine Kadıasker de Devlet-i Aliyye'nin dahî zikrolunan elkabı yazmakta tereddüt etmediğini, hatta Kaplan Giray ve diğer eski Hanların da böyle yazdığını belirtmiştir.³⁰² Birkaç gün sonra Tott, Han'ın konağına gelmiş, kalabalık olduğundan Divan Efendi ile görüşmüştür. Divan Efendi, Ruffin'in verdiği kağıdı Han'a ulaştırdığını ancak olumlu yanıt alamadığını ifade etmiştir. Han Divan Efendi'ye şimdi mektup yazamayacağını, Tott'un dönüşünde yazıp vereceğini belirtmiş, Tott ise Han'ın cevabına razı olmuştur.³⁰³

3.4. Eserde Bulunan İsim ve Terimler

Eserde bulunan bazı farklı isim ve terimlerin aynı anlamları ifade etmesi eserin ve yazarının dil çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Örneğin Şeyhülislâm ile Müfti Efendi veya Podoski ile

²⁹⁷ Ruffin, a.g.e., s. 80-81

²⁹⁸ Ruffin, a.g.e., s. 101-103; Toth, a.g.e., s. 158

²⁹⁹ Ruffin, a.g.e., s. 88

³⁰⁰ Ruffin, a.g.e., s. 109-110

³⁰¹ Toth, a.g.e., s. 159

³⁰² Ruffin, a.g.e., s. 125-126

³⁰³ Ruffin, a.g.e., s. 132-133

Potoski isimleri farklı yazılmış olsalar bile aynı kişileri işaret etmektedir. Müellif metinde Papaz, Balyoz vb. kelimeleri kullanırken aynı kelimeleri ilgili bölümlerin başlığında Papas ve Balyos şeklinde kaleme almıştır. Metinde bulunan Vezir, Vezir-i azam, Sadrazam ve Büyük Ağa isimleri de tek bir kişiyi ifade etmektedir. Benzer şekilde Kostantiniye, İslâmbol, Astane-i Saadet ve İstanbul terimleri de aynı coğrafyayı nitelendirmektedir.

Abdi Beşe (18)	Bender (26), (30), (31), (60), (100), (129)
Abdulkadir Çelebi (7)	
Abdülkerim (126)	Boğdan (24), (42), (56), (74), (75), (77), (89), (90), (91), (114), (117)
Acemistan (57)	Boğdan Beği (89), (90), (117)
Ahmed Beğ (83a), (83b), (84), (85), (86)	Boyar (21), (22), (39), (68), (69), (74), (77), (92), (93), (94), (95), (97), (98), (120)
Ak Baş (65)	Brandaburg Kralı (31), (32), (60), (96)
Akkirman (60), (133)	Büyük Ağa (4), (5), (9), (12), (13), (14), (37), (88), (128), (136)
Aksu (20), (22), (138)	Cafer Ali (87)
Al-i Osman (60), (69), (81), (89)	Cedisian (21), (22), (26), (40), (43), (44), (46), (56), (128), (129), (130), (137)
Arapça (112)	Cedisian Seraskeri (21), (26), (40), (43), (44), (46)
Aristo (13)	Cedisian Nogayları (22), (128), (130)
Arslan Giray (67), (88)	Ceneral (23), (24), (42), (46), (47), (54), (55), (89), (95), (140)
Astane-i Saadet (76), (77), (110), (124), (140)	Ceneral Kiyo (95)
Aşlama (104)	Cezîre-i Kırım (65)
Bağcesaray (4), (6), (7), (8), (23), (66), (114), (116), (121), (125), (133), (140)	Cumhûr (78)
Balta (21), (23), (25), (34), (37), (38), (41), (42), (43), (45), (46), (47), (48), (52), (53), (55), (60), (74), (76), (78), (79), (90), (91), (95), (128)	Cumhûr-u Leh (36)
Balyos (51), (53)	Çerkes (83b)
Balyoz (51), (54)	Çukadar (10), (11), (27), (28), (49), (59), (72), (76)
Bâki (112), (113)	Çürük Su (23)
Baron de Tott (103)	Deli Boyar (77), (97)
Bar (100), (111), (123)	Devlet Giray (67)
Başbuğ (21), (123), (139)	Devlet-i Aliyye (3), (6), (8), (28), (35), (36), (46), (49), (50), (51), (53), (54), (55), (56), (57), (60), (70), (71), (72), (73), (74), (75), (76), (77), (78), (83a),
Baş Çukadar (27), (28), (59)	
Baş Mariskal (114)	
Bazergân (6), (9), (15), (121)	
Beç (123)	
Beğzade (I), (35), (83b), (103), (111), (117), (119), (123)	

(83b), (84), (88), (89), (91), (97), (110),
(126), (128), (129), (130), (131), (133),
(134), (138), (140)
Divan (15), (28), (58), (59), (81), (82),
(88), (108), (109), (110), (115), (122),
(126), (132)
Divan Efendi (58), (59), (81), (82), (88),
(108), (109), (110), (115), (126), (132)
Ebu Ahmed (87)
Elçi (72), (77), (80), (81), (92), (98),
(100), (105), (114), (124), (131)
Emîn (7), (16)
Enfiye (14), (15), (16), (17)
Ermeni (41), (58), (62), (65), (66), (72),
(120)
Fetih Giray (67)
Frânçe (I), (3), (5), (18), (31), (78), (80),
(87), (88), (96), (101), (103), (108),
(109), (110), (111), (124), (126), (132)
Frânçe Devleti (I), (3), (5), (31), (111)
Frânçe Hükümdârı (126)
Frânçe Pâdişâhı (80), (96), (101), (103),
(108), (110)
Fransız (4), (5), (6), (9), (15), (39),
(117), (119), (123)
Frengsiz (66)
Gözleve (63), (66)
Hacı Ömer (140)
Haleb (84)
Halid Efendi (63), (64)
Halim Giray (67)
Han (I), (1), (3), (6), (7), (10), (12), (13),
(14), (20), (23), (25), (28), (29), (31),
(33), (35), (36), (38), (39), (44), (45),
(49), (50), (51), (54), (55), (56), (57),
(58), (59), (60), (61), (62), (63), (64),
(65), (67), (71), (72), (73), (74), (75),
(76), (77), (78), (79), (80), (81), (83a),
(86), (87), (88), (89), (91), (92), (93),

(94), (95), (96), (98), (99), (101), (102),
(103), (104), (105), (106), (107), (108),
(109), (110), (111), (113), (114), (115),
(117), (121), (123), (124), (125), (126),
(127), (128), (129), (130), (131), (132),
(133), (134), (136), (137), (139), (140),
(141)
Haydamak (78), (91)
Hetman (30), (42), (43)
Hekim (101), (102), (103), (126)
Hotin (54), (58), (89), (94), (98), (111),
(114), (116), (117), (119), (120), (121),
(122), (123)
Hotin Paşası (54), (89), (120)
Hüseyin Paşa (129)
İlçi (11), (27), (35), (51)
İmparatoriçe (21), (25), (42), (46), (52),
(69)
İngiliz (4), (5)
İslambol (10), (11)
İstanbul (4), (9), (10), (11), (12), (13),
(15), (27), (28), (38), (80), (81), (85),
(86), (125), (134)
İsvançe (118)
İsveç Kralı (76)
İttifak-ı Cedid (1), (22), (27), (33), (35),
(57), (69), (77)
İzmir (84), (85)
İzmir Paşası (85)
Kadı (47), (116)
Kadıasker (37), (88), (104), (105),
(114), (125), (126), (136)
Kadıköyü (86)
Kalga Sultan (121)
Kamenisa (54), (119)
Kaplan Giray (67), (126)
Kapucubaşı (56), (130), (137), (138),
(139)
Karabet (58), (59), (110), (114), (115)

Karasu (63), (66)
 Karavul (138), (139)
 Karışdırın (140)
 Kâtib (12), (13), (14), (37), (82), (112)
 Katolik (62), (63), (65), (66), (72)
 Kazak (20), (21), (48), (52), (78), (95),
 (96), (99), (100), (106), (107), (108),
 (119), (124), (139)
 Kefe (6), (7), (8), (9), (15), (16), (63),
 (66), (114), (120), (133)
 Kefe Paşası (114)
 Kırım (I), (6), (23), (25), (27), (34), (41),
 (42), (45), (47), (50), (62), (65), (66),
 (67), (73), (83a), (86), (88), (89), (91),
 (104), (120), (126), (129), (133), (140)
 Kırım Adası (62), (65)
 Kırım Baltası (25), (41), (42), (45), (47)
 Kırım Giray (67), (88), (104), (129),
 (140)
 Kırım Hanı (6), (23), (27), (34), (42),
 (50), (73), (83a), (86), (89), (91), (133)
 Kırımlı (120)
 Kışla Seraskeri (26), (91)
 Kızılalma (135)
 Konsol (I), (1), (2), (3), (4), (5), (6), (9),
 (11), (12), (13), (14), (16), (17), (18),
 (19), (20), (27), (29), (30), (31), (33),
 (35), (36), (37), (38), (39), (51), (52),
 (54), (55), (56), (57), (58), (59), (60),
 (61), (62), (63), (64), (67), (68), (70),
 (71), (72), (75), (76), (77), (78), (79),
 (80), (81), (87), (88), (92), (93), (94),
 (95), (96), (97), (98), (99), (100), (101),
 (102), (104), (105), (106), (107), (108),
 (109), (111), (113), (114), (123), (124),
 (125), (126), (127), (128), (130), (131),
 (132), (133), (134)
 Konsol Beğ (1), (2), (3), (4), (5), (6), (9),
 (11), (12), (13), (14), (16), (17), (18),
 (19), (20), (27), (29), (30), (31), (33),
 (35), (36), (37), (38), (39), (51), (52),
 (54), (55), (56), (57), (58), (59), (60),
 (61), (62), (63), (64), (67), (68), (70),
 (71), (72), (75), (76), (77), (78), (79),
 (80), (81), (87), (88), (92), (93), (94),
 (95), (96), (97), (98), (99), (100), (101),
 (102), (104), (105), (106), (107), (108),
 (109), (111), (113), (114), (123), (124),
 (125), (126), (127), (128), (130), (131),
 (132), (133), (134)
 Kostantiniye (28)
 Kölemen (83b)
 Krakov (33), (93), (118)
 Kur'an-ı Kerim (112)
 Küçük Oğlan (28)
 La Jones (11)
 Leh (1), (20), (21), (23), (25), (27), (29),
 (32), (34), (35), (36), (37), (39), (41),
 (42), (43), (45), (47), (52), (54), (55),
 (58), (68), (69), (71), (72), (73), (74),
 (77), (78), (89), (90), (92), (93), (94),
 (97), (98), (99), (105), (106), (107),
 (108), (110), (113), (114), (118), (120),
 (123), (133), (137), (138), (139)
 Leh Baltası (41), (42), (45), (47)
 Leh Boyarı (92), (93), (98)
 Leh Boyarları (21), (39), (69)
 Leh Cumhûru (23), (32), (35), (52), (54),
 (68), (107)
 Lehçe (93)
 Lehlü (27), (29), (34), (39), (41), (42),
 (43), (69), (71), (72), (73), (74), (78),
 (89), (90), (97), (98), (99), (105), (106),
 (107), (108), (113), (120), (123), (137)
 Libka (123)
 Litvanya (33)
 Liyenoviliş (123)
 Macar (1), (3)

Maksud Giray (I), (62), (67), (115), (137)
Mariskal (123), (124)
Matyas (10), (59), (110), (113), (117), (120)
Menzil Yarlığı (35), (58), (59), (116)
Meninçki (82)
Mısır (83a), (83b), (84), (85), (87)
Mirza (22), (43), (46), (47)
Mohilev (98), (111), (120)
Moskov (22), (23), (24), (25), (26), (27), (29), (31), (33), (34), (35), (38), (41), (42), (43), (44), (45), (46), (47), (48), (50), (51), (52), (53), (54), (55), (68), (69), (70), (71), (72), (73), (74), (75), (77), (78), (79), (89), (90), (91), (94), (95), (96), (97), (98), (99), (124), (137), (138), (139), (140)
Moskov Askeri (22), (24), (25), (26), (44), (48), (53)
Moskov Devleti (29)
Moskov Cenerali (23), (24), (42), (47), (54), (55), (89), (95)
Moskov İmparatoriçesi (25), (52), (69)
Moskov Taburu (23), (25), (41), (43), (45), (46), (48), (54)
Moziyik (118)
Muhammed Mustafa (112)
Mustafa Paşa (84)
Musunoğlu (84), (85)
Müfti Efendi (1), (18), (19), (20), (27), (40), (49), (67), (88), (126), (127), (135), (137), (141)
Müttefik (22), (23), (25), (27), (33), (41), (44), (46), (52), (55), (60), (69), (70), (71), (77), (92), (99), (106), (111), (114), (118), (119), (123), (126)
Nazır (6), (7), (8), (14), (15), (16), (18)
Nehr-i Turla (118), (119)

Nemçe (31), (32), (78)
Nemçe Çasarı (31)
Nemçe Devleti (31), (32)
Nemçe Kralı (32)
Nogay (22), (51), (128), (129), (130), (137), (138), (139), (140)
Ocak (7), (83a)
Orman Acı (116)
Osmanlı (27), (68), (100)
Osmanlu (9), (68), (69), (70), (76)
Özü (116)
Padişah (3), (27), (29), (61), (62), (66), (69), (80), (81), (86), (87), (88), (96), (101), (103), (108), (109), (110), (126), (132)
Padişah-ı Françe (80), (87), (108), (109), (132)
Papaz (65)
Papaz (11), (12), (37)
Podolya (33), (35), (39), (92), (99), (110)
Potkal (20), (139)
Podoski (77)
Potoski (123)
Pulovski (124)
Ragıp Paşa (84)
Rahib (11)
Reisülküttab (141)
Repnin (72)
Rufin (I)
Rum (75)
Rumiye-i Kübra (135), (136)
Rumeli (88), (127)
Rusya (21), (27), (31), (43), (46), (51), (70)
Rusya Devleti (31), (27), (46), (70)
Rusya İmparatoriçesi (21)
Sadrazam (4), (12), (13), (84), (85), (105)

Sahib Giray (50)
Sahib-i Devlet (140), (141)
Sâid (10), (76)
Selâmet Giray (67), (115)
Selim Giray (67), (88)
Serasker (21), (26), (40), (43), (44), (46)
Sultan Mustafa (85)
Süleyman Paşa (114)
Süveyş (83a), (83b)
Şekercizâde Ahmet Beğ (83a)
Şeyhülislam (40), (41), (88), (127)
Tabib (101), (102)
Tacir (15), (16)
Tatar (I), (21), (34), (43), (46), (50), (56), (61), (88), (97), (99), (105), (106), (124), (133), (140), (141)
Tatar Devleti (I)
Tercemân (I), (15), (18), (40), (58), (102), (105), (109), (110), (127)
Tombasar (23), (24)
Tophane (140)
Tott (I), (103)
Tuğ (87), (114)
Tules (123)
Turla (54), (111), (118), (119)
Türkçe (112)
Ulağ (122), (140)
Umman (22), (41)
Üsküdar (86)
Yahudi (15), (97), (104)
Yakub Ağa (22), (23), (24), (25), (26), (30), (40), (42), (43), (44), (47), (48), (98), (99)
Yanboyluk (139)
Yarlığ (12), (13), (14), (35), (37), (58), (59), (62), (63), (65), (66), (72), (114), (115), (116), (117)
Yaş (11), (12), (55), (117)
Yeniçeri (26), (30), (42), (133)
Yeni Kal'a (20)
Varşava (35)
Varşav (35), (72), (73), (79), (90), (107)
Venedik (78)
Vezir (5), (13), (14), (37), (57), (86), (114)
Voyvoda (21), (23), (25), (122)

SONUÇ ve ÖNERİLER

Kırım Hanlığı, Osmanlı idaresindeki son dönemlerini yaşarken Kırım tahtına çıkan Maksud Giray Han 1767-1768 yılları arasında hanlık görevini yürütmüştür. Maksud Giray Han devrinde Kırım'ı Osmanlı Devleti'nden ayıracak büyük savaş adım adım yaklaşmış, Osmanlı padişahı III. Mustafa bir an önce Ruslara savaş ilan etmek ve başarılı bir netice almak istemiştir.

Zikrolunan dönem, tarih sayfalarında Osmanlı tarihçilerinin Kırım'dan çok uzakta yazdıkları eserlerinde verdikleri birkaç satırlık bilgilerle açıklanmıştır. Hatta kimi tarihçiler Maksud Giray Han'ın kayda değer bir şey yapmadığını belirterek adını bile anmaya lüzum görmemişlerdir. Osmanlı kroniklerinde kalıplaşmış bilgilere göre Maksud Giray Han, Ruslara karşı etkili mücadele verememiş ve cesaretsizliğinden ötürü azledilmiştir. Çalışmamız, Maksud Giray Han dönemini, Fransa Konsolosu Baron de Tott'un Kırım'daki görevi sırasında tercümanlığını üstlenen Pierre Ruffin'in gözünden, Kırım Hanlığı'nın yönetim merkezi olan Bahçesaray'dan gözlemlemiştir. Söz konusu dönemde meydana gelen önemli gelişmelerin Han'ın ve diğer devlet ricalinin günlük yaşantısına yansımalarını ortaya koymuş, devlet adamlarının tartışılan meseleler hakkındaki düşünce ve tutumlarını özgün bir şekilde aktarmıştır.

1763 yılında Lehistan Kralı'nın vefat etmesiyle doğunun ve batının kesişim noktasında bulunan bu ülkenin kim veya kimler tarafından yönetileceği Avrupa'nın yeni meselesi haline gelmiştir. Rus Çariçesi Katerina, Lehistan'a nüfuz edebilmek için kral seçimlerinde Ortodoks mezhebine mensup Stanislaw Poniatowski'yi desteklerken, Fransa Rusya'nın Katolik Avrupa'ya yaklaşmasını engellemek amacıyla Poniatowski'nin karşısındaki Katolik mezhebine mensup aday desteklemiş, İstanbul'da bulunan elçileri vasıtasıyla Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Fakat Babıâli, mevcut düzenin devam etmesinden yana olmuş, Lehistan tahtına seçilecek kralın Leh asıllı olmasını şart koşmuştur. Lehistan seçimleri öncesinde meydana gelen kargaşa ortamında Ruslar, Ortodoksları korumak bahanesiyle Lehistan'a bir miktar asker sokmuş, muhalif kesmi baskılarla etkisizleştirmiş ve Stanislaw Poniatowski'nin kral seçilmesini sağlamışlardır. Nitekim Osmanlı ve Fransa 1766'da yeni kralı tanımışlardır. Bu süreçte Lehistan'daki Rus askerinden ve Rus yanlısı politikalardan duyulan huzursuzluk iç çatışmaya dönüşmüştür. Söz konusu iç çatışma ülke içerisinde iki zıt kutup oluşturmuş, Lehistan halkı, Kral Yanlıları-Leh Milliyetçileri, Yenilikçiler-Gelenekçiler ve Ortodokslar-Katolikler olarak karşı karşıya gelmişlerdir.

Rusya'nın, Lehistan'daki Ortodoks halklardan aldığı destekle Katolik Avrupa'ya doğru ilerleyişi, Fransa'nın Lehistan'da Rusya'ya muhalif olan Katolik kesmi desteklemesini sağlamıştır. Ruslar ile Avrupa arasında set görevi görecektir. Lehistan'ın Katolikler tarafından yönetilmesi Fransa Devleti açısından hayati öneme sahip olmuştur. Ancak Lehistan'da Rus destekli bir kralın seçilmesi, Fransa Devleti'nin planlarında değişiklik yapmasına neden olmuştur. Fransa Devleti'nin yeni planı Rusya'nın batıya ilerleyişini durduracak bir Türk-Rus çatışması çıkartmak ve bu iki büyük gücü birbirleriyle meşgul etmek olmuştur. Ancak Babıâli'nin barış yanlısı politikaları, bahsedilen çatışmanın Kırım Hanlığı üzerinden planlanmasına neden olmuştur. Fransa Dışişleri Bakanı ve aynı zamanda Savaş Bakanı da olan Choiseul, Kırım'a güçlü bir temsilci gönderme gereği duymuştur. 1767 yılında Kırım Konsolosu Fornetti'yi emekli edilmiş, yerine asker kökenli Baron de Tott getirmiştir. Fransa'nın Kırım Konsoloslugu, İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği'nin tasarrufunda olduğu için buraya atanacak konsoloslar Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi tarafından belirlenmiştir. Nitekim İstanbul Büyükelçisi Vergennes, Fornetti'nin yerine Pierre Ruffin'i uygun görmüş ve Kırım Konsolosu olarak görevlendirmiştir. Ruffin, Ekim 1767'de Kırım'a ulaştığında Baron de Tott'un kendisine verilen makamda bulunduğunu görmüş, ancak Kırım'dan ayrılmayarak konsolosluğun tercümanlığını üstlenmiştir.

Baron de Tott'un doğrudan Fransa Dışişleri ve Savaş Bakanı olan Choiseul'ün emriye görevlendirilmesi, Pierre Ruffin'in geri dönmeyerek Bahçesaray'da kalması ve iki güçlü temsilcinin aylarca Kırım Hanı'nın yanında bulunması, Fransa'nın bahsedilen dönemde Kırım Hanlığı'na verdiği önemi göstermektedir. Baron de Tott, Fransa'nın Kırım Konsolosu olarak 17 Ekim 1767'de Bahçesaray'a gelmiş Maksud Giray Han'ın yakın çevresine dahil olmuştur. Tott, devlet ricaline sunduğu hediyeler ile hoş görünmeye çalışmış, sohbet ortamlarına girerek ticarî ve siyasî bilgiler toplamış, raporlar halinde Fransa Dışişleri Bakanlığı'na göndermiştir.

Lehistan'daki Katolik muhalefet Şubat 1768'de *Bar Konfederasyonu* adıyla birleşmiş, Osmanlı Devleti'nden yardım talep etmiştir. Maksud Giray Han, Osmanlı Devleti, Rusya ve Fransa üçgeninde deyim yerindeyse adeta ateş çemberi içerisinde kalmıştır. Lehistan sınırından gün aşırı gelen saldırı haberleri ve yardım talepleri, Han'ın yanında bulunan Fransız temsilcilerin bekledikleri fırsatı doğurmuştur. Fransız temsilciler, Kırım Hanlığı'nın Babıâli'den bağımsız hareket etmesi için uğraşlarını hızlandırmış, Han'ı Ruslara karşı harekete teşvik etmişlerdir.

Kırım Hanı, Osmanlı Devleti'nden bağımsız bir dış politika geliştirmekten imtina etmiştir. Lehistan meselesinde farklı düşünceye sahip olsa da Babıâli'den habersiz herhangi bir hamle yapmamıştır. Dolayısıyla meydana gelen olaylar karşısında Osmanlı Devleti'nin barış politikasına riayet etmiş, herhangi bir huzursuzluğa mahal vermemeye çalışmıştır. Osmanlı kroniklerinin aksine çalışmamızda Han'ın olayları soğukkanlılıkla takip ettiği, Fransa Devleti temsilcilerinin görüşlerini değerlendirse de uygulamaya koymadığı görülmüştür. Han, Rusya'nın sınır ihlallerinde dahî barışı bozacak hiçbir harekete girişmemiş, durumu hızlıca Osmanlı Devleti'ne bildirmiş, Babıâli'nin

görüşlerini alarak hareket etmiştir. Ancak bu tasarrufu kendisinin cesaretsizlikle suçlanmasına neden olmuştur. Örneğin Han, Fransız temsilcilerin Lehistanlıları himaye etmesi yönündeki baskılarına karşı kendisinin de bunu çok istediğini ancak Osmanlı Devleti'nin bir emri olmadan gerçekleştiremeyeceğini, buna yetkisinin olmadığını ifade etmiştir. Söz konusu ifadeden de anlaşılmıştır ki Kırım Hanı Osmanlı Devleti'nin politikasını icra etmiştir. Azledilmesine sebep olarak gösterilen cesaretsizliği Osmanlı Devleti'ne sadakatinden ileri gelmiştir.

Maksud Giray Han, her ne kadar barış siyaseti izlemiş olsa da Fransa Devleti'nin Kırım Hanlığı üzerinden sürdürdüğü politika başarıya ulaşmıştır. Lehistan, Kırım ve İstanbul'daki Fransız elçilerin çabaları, nihayetinde Lehistanlıların Osmanlı Devleti tarafından koruma altına alınmasıyla sonuçlanmıştır. Planlanan savaş için sebepler yaratılmış, Osmanlı Devleti Rusya ile karşı karşıya getirilmiştir.

Fransa Devleti, bu süreçte Osmanlı Devleti'nden edindiği kapitülasyonlarla Kırım üzerinden kuzey pazarına açılmış, ilk ticarî kuruluşlarını Kefe'de oluşturmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nde uygulanan sıkı ticaret politikası sebebiyle tabi olduğu ağır gümrük vergilerinden kaçmaya çalışmıştır. Mallarının, Osmanlı gümrükleri yerine Kırım Hanı'na ait gümrükler üzerinden ülkeye girmesini sağlamak için Osmanlı Devleti'ni devre dışı bırakarak Kırım Hanlığı ile doğrudan bir ticaret anlaşması yapmanın yollarını aramıştır. Osmanlı Devleti'ne bağlı Kefe'de başlayan ticari girişimler, Kırım Hanı'nın hakimiyetindeki bölgelere taşınmak istenmiştir. Fransız temsilciler, yakın ilişki içerisinde oldukları Kırım Hanı ile gümrük vergisi ve ticaret anlaşması konusunda pazarlıklara girişmişlerdir. Böylece Fransa Devleti hem Karadeniz ticaretinde söz sahibi olmaya çalışmış, hem de Rusya'nın zengin pazarına ulaşmış ve Rusya ile doğrudan ticaret yapacak konuma gelmiştir.

Kırım Hanlığı yönetimindeki geleneksel kurallara son dönemlerde riayet edilmediği görülmüştür. Örneğin seraskerlik makamına Han'ın kardeşlerinden birinin atanması geleneği Halim Giray Han döneminde (1755-1758) dikkate alınmadığı için Yedisan ve Bucak Nogayları, geleneğe aykırı olarak seraskerlik makamına getirilen Han'ın oğullarını tanımamış ve isyan etmiştir. Bu usulsüzlüğün, 1756-1758 yıllarında Nogaylar arasında isyana sebep olduğu bilinirken ele aldığımız dönemde (1767-1768) tepki çekmediği görülmüştür. Hanlığın kuruluş ve yükseliş devirlerinde etkili olan kabile aristokrasisinin eski gücünü muhafaza edemediği değerlendirilmektedir. Aynı şekilde, geleneksel Kırım Divanı'nda Karaçi Beyleri'nin etkili olduğu bilinirken, Maksud Giray Han (1767-1768) döneminde Kırım Divanı'nda beylerin önemli bir etkisi olmadığı görülmüştür. Ayrıca Kırım Hanı, önemli meseleleri Fransız temsilciler ile gizli bir şekilde görüşmüş, diğer devlet ricalinin haberdar olmasını dahî istememiştir. Divan'ın üyelerinden Müftü Efendi, Baron de Tott tarafından bilgisi ve eğitimi ile bir istisna olarak tanımlanmıştır. Kırım Divanı'ndaki geleneksel din görevlilerinin aksine daha modern bir portre çizmiş, siyasi meselelerle oldukça fazla ilgilenmiş ve Kırım Divanı'ndaki en etkili kişilerden biri olmuştur. Baron de Tott ile yakından ilgilenmesi,

Avrupa'dan alınan haberlerin gün gün kendisine ulaşmasını sağlamıştır. Müftü Efendi'nin, Divan'da Fransız temsilcilerin ilkelerine göre hareket ettiği görülmüştür.

Çalışmamızda Kırım Hanlığı'nın önemli bir dönemini, bahsedilen dönemi bizzat yaşamış ve dönemin tarihi karakterleriyle bir arada bulunmuş bir kalemin ortaya koyduğu birinci elden bir kaynak eser ile aydınlatmaya gayret gösterilmiştir. Osmanlı kroniklerinde birkaç satırla geçirilen dönem çalışmamızda gün gün incelenmiş, olaylar irdelenmiş, devrin çağdaş kaynaklarıyla karşılaştırılmıştır. Bu vesileyle Kırım Hanlığı yerel kaynaklarına yeni bir eser kazandırılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- a) Ali Emiri Mustafa III (AE.SMST.III) nr.74/5458.
- b) Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Name-i Hümayun Defterleri (A.DVNS.NMH.d), nr. 2/72, 2/77.
- c) Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNS.MMH.d), nr. 57/738, 57/747.
- d) Cevdet Askeri (C.AS), nr. 851/36401.
- e) Cevdet Dahiliye (C.DH), nr. 242/12097.
- f) Cevdet Eyalât-ı Mümtâze (C.MTZ), nr. 14/690.
- g) Cevdet Hariciye (C.HR), nr. 157/7808, 157/7820, 109/5448, 53/2632, 45/2232.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA)

- a) Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak (TSMA.e), nr. 5002/1, 2380/115, 8536/1, 2380/157.

Diğer Kaynaklar

Abdulgaîffar Kırımî (2014), **Umdetü'l Ahbâr**, (Haz. Derya Derin Paşaoğlu), Kazan: Şehabettin Mercani Tarih Enstitüsü Yayınları.

Abdullah İbn Rıdvan, (2012), **Tevârih-i Deşt-i Kıpçak ‘an Hittâ-i Kırım veya Tevârih-i Tatar Hânân-ı Kadîm ve Ahvâl-i Deşt-i Kıpçak**, (Haz. Mehmet Akif Erdoğan ve Selçuk Uysal), İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Aksan, Virginia (1997), **Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmî Efendi (1700-1783)**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Aktaş SARI, Sema (2022), **Bir Kırım Şehri: Gözleve (1675-1700)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ahmet Resmi Efendi (2011), **Hulâsatü'l-İ'tibâr (1768-1774 Osmanlı Rus Harbi Tarihçesi)**, (Haz. Osman Köksal), Ankara: Gazi Kitabevi.

Aslanapa, Oktay (2003), “Kırım Türk Eserleri”, **Sanatı Tarihi Edebiyatı ve Musikisiyle Kırım**, (Ed. Oktay Aslanapa), içinde, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- Ayhün, Erşahin Ahmet (2014), **Kırım Hanlığı ve Çöküş Sebepleri**, Ankara: Ensar Neşriyat.
- Baron de Tott (1979), **18. Yüzyılda Türkler**, (Çev. M. Reşat Uzman), İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Başer, Alper, GURULKAN, Kemâl (2021), "Anonim Bir Kırım Hanlığı Tarihi (1475-1774)", **MUTAD**, VIII (2), ss. 402-462.
- Baycar, Adnan (2004), **Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Cavid Bey'in Müntehabatı)**, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Bıyık, Ömer (2007), **Osmanlı Yönetiminde Kırım (1600-1744)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bülbül, İsmail (2016), "Yedisian-Bucak Nogaylarının 1756 ve 1758 İsyanları", **Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 1/1, ss. 74-113.
- Davies, L. Brian (2016), **The Russo-Turkish War, 1768-1774: Catherine II and the Ottoman Empire**, London: Bloomsbury Academic.
- Deherain, Henri (1929), **La Vie de Pierre Ruffin Orientaliste et Diplomate 1742-1824**, C. I, Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner.
- _____ (1930), **La Vie de Pierre Ruffin Orientaliste et Diplomate 1742-1824**, C. II, Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner.
- Demir, Uğur (2012), **1768 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1755-1768)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- _____ (2014), "Muhayyel Bir Kırım Tarihçisi Kefevî İbrahim Efendi ve Humbaracıbaşı Ahmed Paşa'nın Rusya'ya Dair Raporu", **Türkiyat Mecmuası**, C. 24/ Güz, ss. 23-32.
- Derin Paşaoğlu, Derya (2009), **"Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye'deki İskânları"**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2014), "Altın Orda ve Kırım Sahasında Bozkır Aristokrasisinin Güçlü Temsilcileri: Emir Rektemür ve Şirin Mirzalar", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 33(56), ss. 147-190.
- _____ (2015), "Tarih-i Said Giray'a Göre 18. Yüzyıl Kırım Hanlığı'nda Nogay Uleması", **Kırım'da İslâmî Eğitim: Tarihi Geçmişi ve Gelişim Yolları Konferansı**, (Ed. A. İsmailov vd.), Yalta, ss. 97-131.
- DİA (2002), "Kırım", **TDV İslam Ansiklopedisi içinde**, 25/447-450, TDV Yayınları, Ankara.
- Doğan, Kadriye (2022), **Charles Gravier de Vergennes ve İstanbul Elçiliği**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fisher, Alan (2009), **Kırım Tatarları**, (Çev. Eşref Özbilen), İstanbul: Selenge Yayınları.

- Grousset, Rene (2017), **Bozkır İmparatorluğu**, (Çev. Reşat Uzman), 7. Basım, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Halim Giray (2013), **Gülbün-ü Hânân**, (Haz. Alper Başer ve Alper Günaydın), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Yayınları.
- Hammer, J. Von (1993), **Büyük Osmanlı tarihi**, C: VIII, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- İlgürel Mücteba (1997), “Hamza Paşa, Silâhdar”, **TDV İslam Ansiklopedisi içinde**, 15/515-516, TDV Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, Halil (1996), “Kırım Kadı Sicilleri Bulundu”, **Belleten**, 60/227, ss. 165-190.
- _____ (2017), **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar (1441-1700)**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnbaşı, Mehmet (2004), **Ukrayna’da Osmanlılar**, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- İvanics, Maria (2015), “Bozkırda Bir Kabilenin Yükselişi: Şirinler”, (Çev. Mustafa Işık), **Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım**, (Ed. Yücel Öztürk), *inde*, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Jorga, Nicolae (2005), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 4 (1640-1774)**, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kahraman, Seyit Ali (2011), **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, 7. Kitap, 2. Cilt, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kapıcı, Özhan (2015), “Şarkiyatçılar ve Koleksiyoncular: XIX. Yüzyılda Rusya’da Şarkî El Yazması Kütüphanelerinin Teşekkülüne Dair Bazı Notlar”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 23, ss. 209-238.
- Kavak, Nuri (2008), **Kırım'ın Karasu Kazası 1683-1774 (Şer'iyye Sicillerine Göre)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2015), “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kırım Hanlığı'nda Gayrimüslimlerin Yeri (Şer'iyye Sicillerine Göre)”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, 4/12, ss. 19-28.
- Kefeli İbrahim Efendi (2005), **Tevârih-i Tatar Han ve Dağıstan ve Moskov ve Deşt-i Kıpçak Ülkelerinin** “Tatar Hanı, Dağıstan Moskof ve Kıpçak Ovası Ülkelerinin Tarihleridir”, (Yay. Haz. İsmail Otar), Eskişehir: İsmail Otar Tarih ve Kültür Serisi:3.
- Kırımlı, Hakan (2022), **Geraylar ve Osmanlılar**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kolodziejczyk, Dariusz (2011), **The Crimean Khanate and Poland-Lithuania**, Leiden: Koninklijke Brill NV.
- Köse, Ensar (2023), “Kırım'ın Sonbaharında Ticaret ve Diplomasi (1768-1769)”, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, 12/2, ss. 179-215.

- Kurat, Akdes Nimet (1972), **IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara: TTK Basımevi.
- Madariaga, İsaabel de (1997), **Çariçe Katerina Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın**, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: Sabah Kitapları.
- Marki de Bonnac (2017), **İstanbul'da Fransız Elçiliği Marki De Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri**, (Çev. Ali Şevket Bizer), (Haz. Mustafa Daş), Ankara: TTK Yayınları.
- Mercan, Mehmet (2010), **Katerina Tarihi**, Ankara: Öncü Basımevi.
- Mustafa Kesbi (2002), **İbretnümâ-yı Devlet**, (Haz. Ahmet Öğreten), Ankara: TTK Yayınları.
- Muzafarov, Refik ve Muzafarov, Nüzhet (2018), **Kırım Tatar Türkçesi Türkiye Türkçesi Rusya Sözlük**, (Çev. Nariman Seyityahya), Ankara: TDK Yayınları.
- Nagata, Yuzo (2020), "Muhsinzâde Mehmed Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi içinde**, Ankara: TDV Yayınları, 31/48-50.
- Osmanoğlu, Serkan (2017), **Mustafa Kesbi'nin 1768-1774 Harbi Vekâyi'i**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Özcan, Ruhi (2005), "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.17, ss. 237-266
- Özdem, Zeynep (2010), **Kırım Karasubazar'da Sosyo-Ekonomik Hayat 17. Yüzyıl Sonlarından 18. Yüzyıl Ortalarına Kadar**, Ankara: TTK Basımevi.
- Pavel Artemyeviç Levaşov (2018), **Esir Bir Rus Diplomatın Gözünden İstanbul; Pavel Artemyeviç Levaşov'un Hatıraları (1763-1771)**, (Haz. Aleksey Vigasin), (Çev. İlyas Kemaloğlu, Eduard Khusainov), (Ed. Erhan Afyoncu, Uğur Demir), 3. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Pierre Ruffin, **Ruznâme-i Konsol Faransa dar Kırım**, (Paris: Bibliotheque Nationale de France, Archives et Manuscrits de la Bibliotheque Universitaire des Langues et Civilisations, Manuscrits Turc, MS.TURC 189).
- Polatcı Demirkol, Türkan (2019), **Tercüman-ı Düvel Defteri XVIII. Yüzyılda Osmanlı'da Yabancı Konsolosluk Tercümanları ve Hizmetkârları**, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Richard, Francis, BULAC'tan Türkçe el yazmaları, Koleksiyonun kısa envanteri. https://www.academia.edu/17929886/Catalogue_sommaire_et_provisoire_des_258_manuscripts_turcs_de_la_BULAC_fonds_des_Langues_orientales_source=swp_share (Erişim tarihi: 23.04.2024)
- Sağlam, Nevzat (2020), **Ahmet Vasıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr'ı 1166-1188 / 1752-1774 İnceleme ve Metin**, Ankara: TTK Yayınları.

Said Giray, **Tarih-i Said Giray**, Berlin Staatsbibliothek, Hs. Or. Oct. 923.

Sakarya, Candan Işıl (2006), **Türk Kültüründe Hediyeleşme Geleneği ve Hediyeler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Smirnov, Vasily (1880), **Osmanlı Devleti ile Rusya Arasında Kırım Hakkında Resmî Muharrerât**, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, Koleksiyon nr.01108, Kayıt nr. 209089.

_____ (2016), **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**, (Çev. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları.

Sorel, Albert (2016), **On Sekizinci Asırda Mesele-i Şarkıyye ve Kaynarca Muahedesi**, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Soysal, İsmail (1964), **Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)**, Ankara: TTK Basımevi.

Şahbaz, Mehibe (2018), “Eski Türklerde Hediyeleşme”, **The Journal of International Civilization Studies**, III/II, ss. 141-155.

Şem’ânî-zâde (1978), **Şem’ânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi Mür’î’t-Tevârih**, II. A, (Haz. Münir Aktepe), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Şemseddin Sami (2015), **Kâmûs-ı Türkî**, içinde “*Karavul*”, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Şirokorad, Aleksandr Borisoviç (2024), **Rusların Gözünden 240 Yıl Kırım Kırana Osmanlı-Rus Savaşları Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış**, (Çev. Ahsen Batur), 3. Baskı, İstanbul: Selenge Yayınları.

Tansel, Selahattin (1946), “Osmanlı Leh Münasebetleri 1764 – 1768”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 4/1, ss. 69-84.

Thomas-Xavier Bianchi (1825), **Notice Historique sur M. Ruffin**, Paris: Journal Asiatique.

Tıǧlıoğlu Kapıcı, Dilek (2020), “Küçük Tataristan’da Cizvitler: Kırım Hanlığı’nda Fransız Cizvit Misyonu’nun Kuruluşu (1706)” **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Güz / 33, ss. 247-272.

_____ (2022), **Fransız Kaynaklarına Göre Kırım Hanlığı (1700- 1768)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Topaktaş, Hacer (2011), “Avrupa’nın Ortak Derdi Polonya Tahtı: Stanisław August Poniatowski’nin Seçimi (1763-1764)”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 28/1, ss. 183-196.

_____ (2014), “Leh Canibinden Haber Alma Kanalı Olarak Boğdan Voyvodalığı (XVIII. Yüzyılın II. Yarısı) (135-153)”, **Discussions on Turkology içinde**, Varşova.

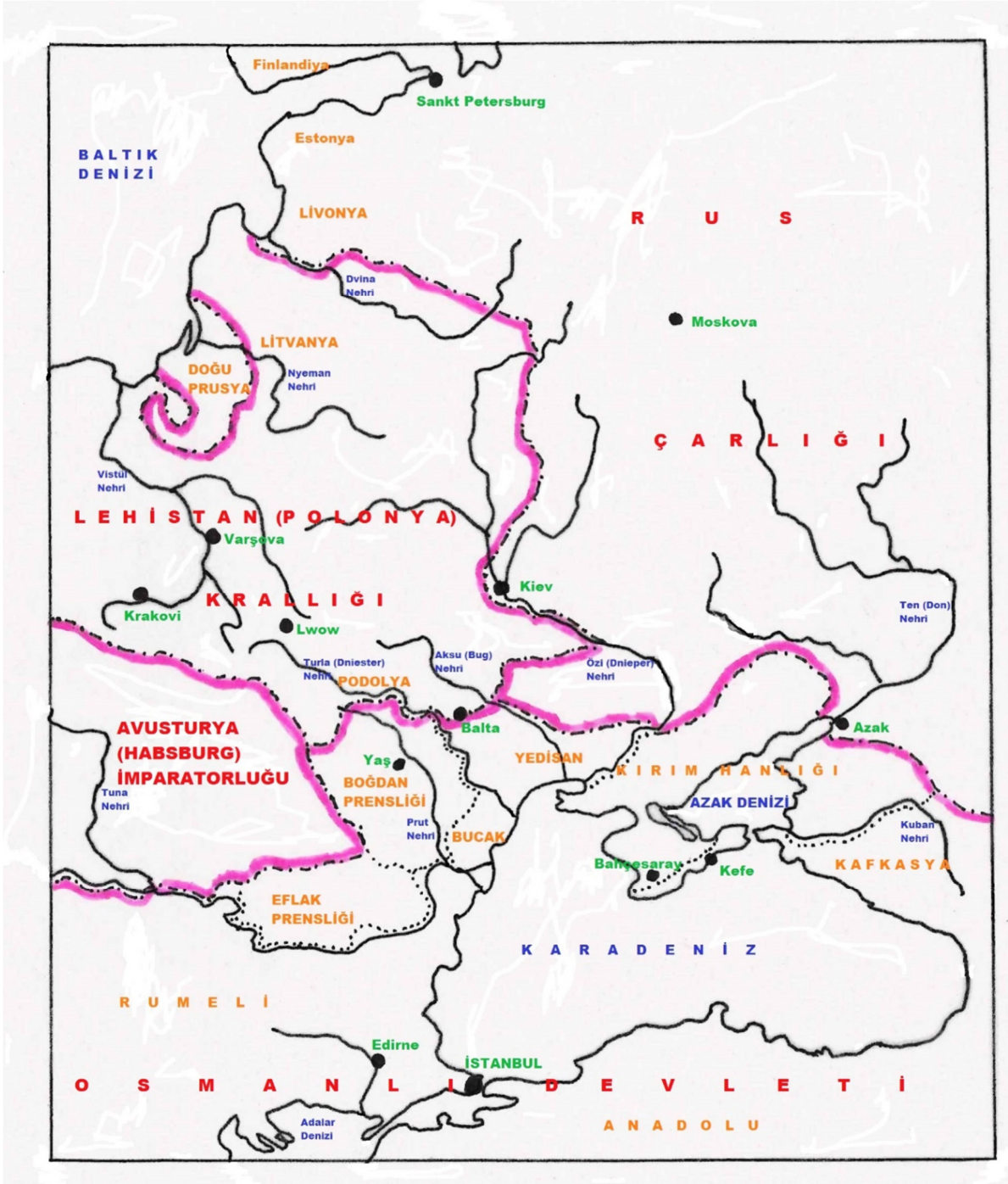
- _____ (2015), “Karlofça’dan Lozan’a İstanbul’da Leh Diplomatlar 1699-1923”, **OTAM**, 37/Bahar 2015, ss. 307-336.
- Toth, Ferenc (2014), **La Correspondance Consulaire de Crimee du Baron de Tott (1767-1770)**, İstanbul: Les Edition İsis.
- Uzun, Elif (2017), **XV. ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarih Yazıcılarına Göre Deşt-i Kıpçak ve Altın Orda**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1995), **Osmanlı Tarihi**, C. 4/1, 5. Baskı, Ankara: TTK Basımevi.
- Ülküsal, Müstecip (1980), **Kırım Türk-Tatarları Dünü Bugünü Yarını**, İstanbul: Baha Matbaası.
- Yaşa, Fırat (2021), **Bahçesaray (1650-1774)**, Ankara: TTK Yayınları.
- Yıldız, Kurtuluş (2017), **Reisülküttâb Recâî Mehmed Emin Efendi'nin Osmanlı Rus Savaşı'na Dâir Derlediği Resmî Yazılar (1769-1772)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm (2011), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1669-1774)**, C.5, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

EKLER

Ek 1: Haritalar

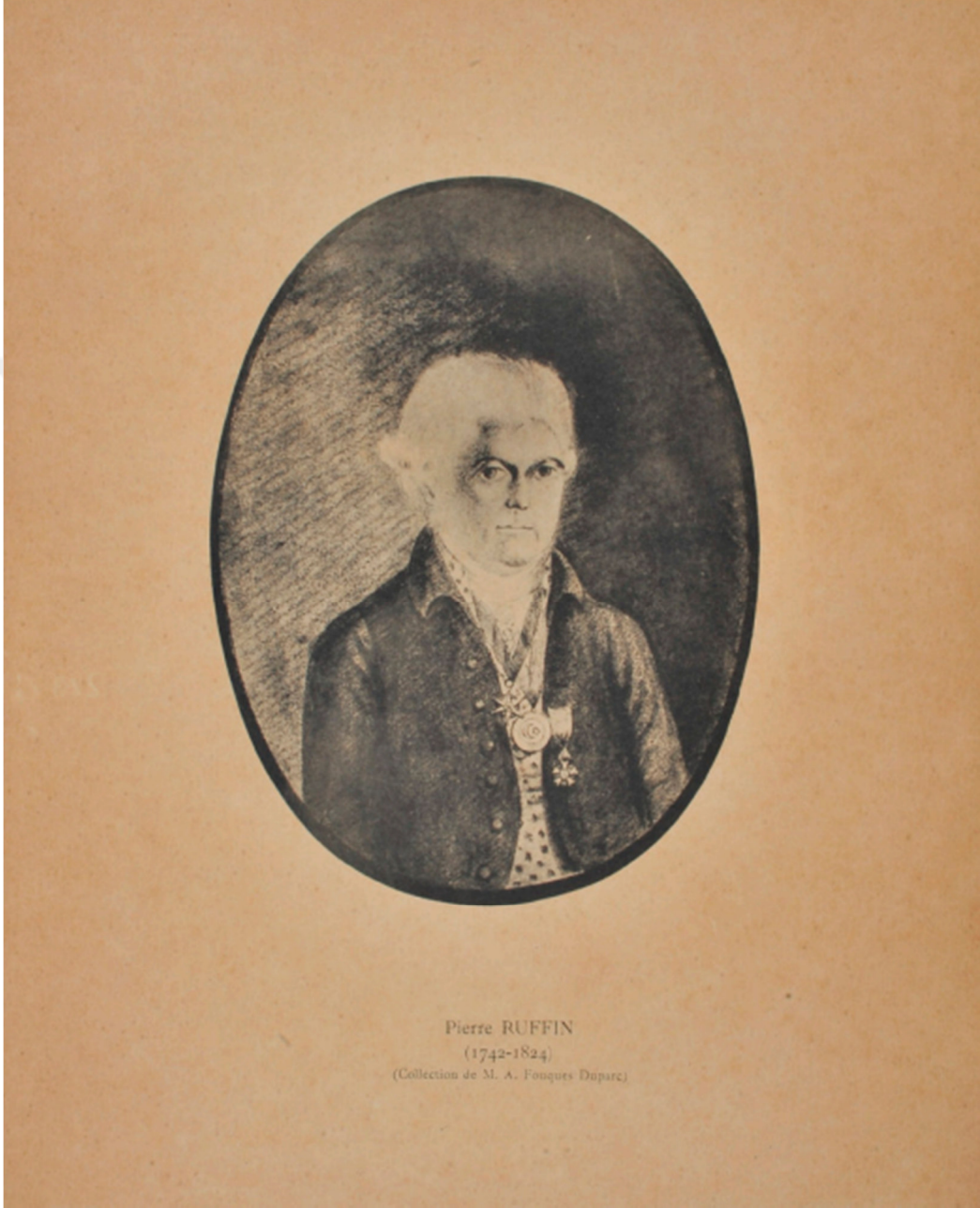
Harita 1: Osmanlı Rus Savaşı (1768-1774) öncesinde Doğu Avrupa'daki siyasî durum.³⁰⁴

³⁰⁴ Harita, tezdeki verilere göre Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Altunbay tarafından tasarlanıp çizilmiştir.

Ek 2: Görseller

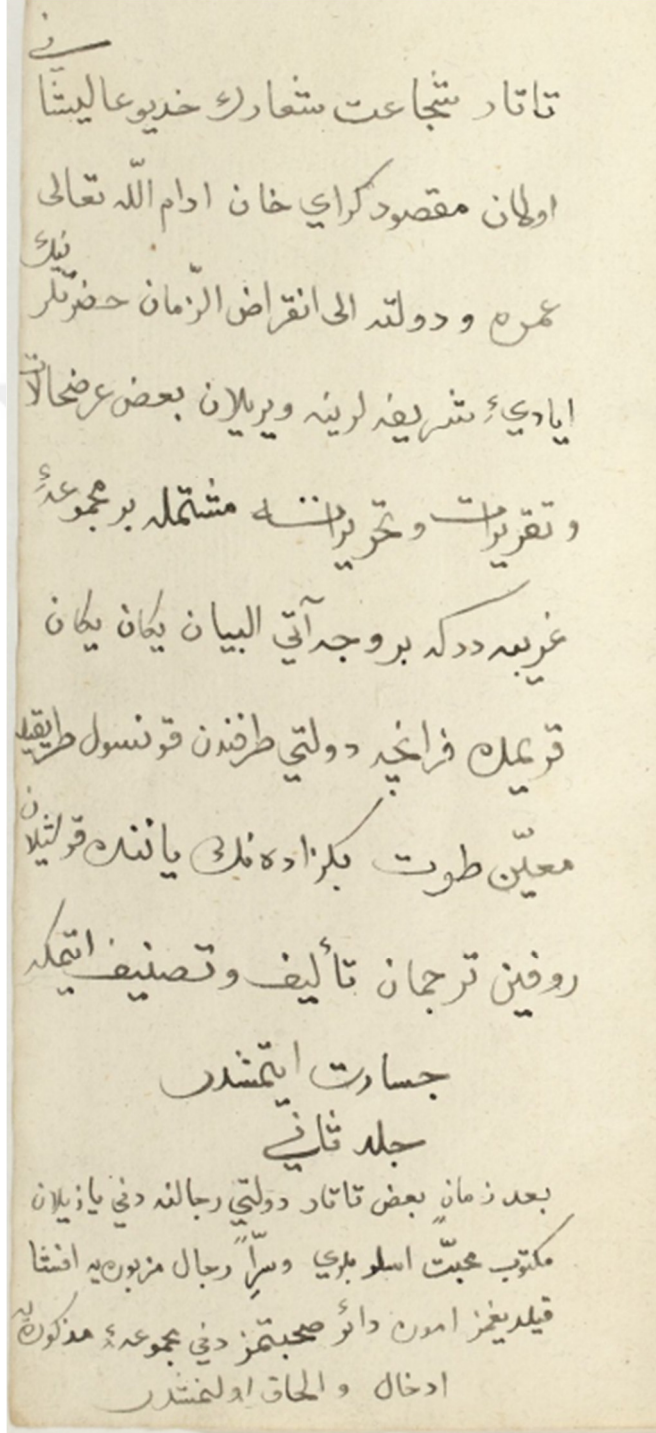
Görsel 1: Pierre Ruffin'in gravürü.³⁰⁶

³⁰⁶ Henri Deherain, *La Vie de Pierre Ruffin Orientaliste et Diplomate 1742-1824*, C. II, (Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1930), s. 2

Ek 3: Belgeler

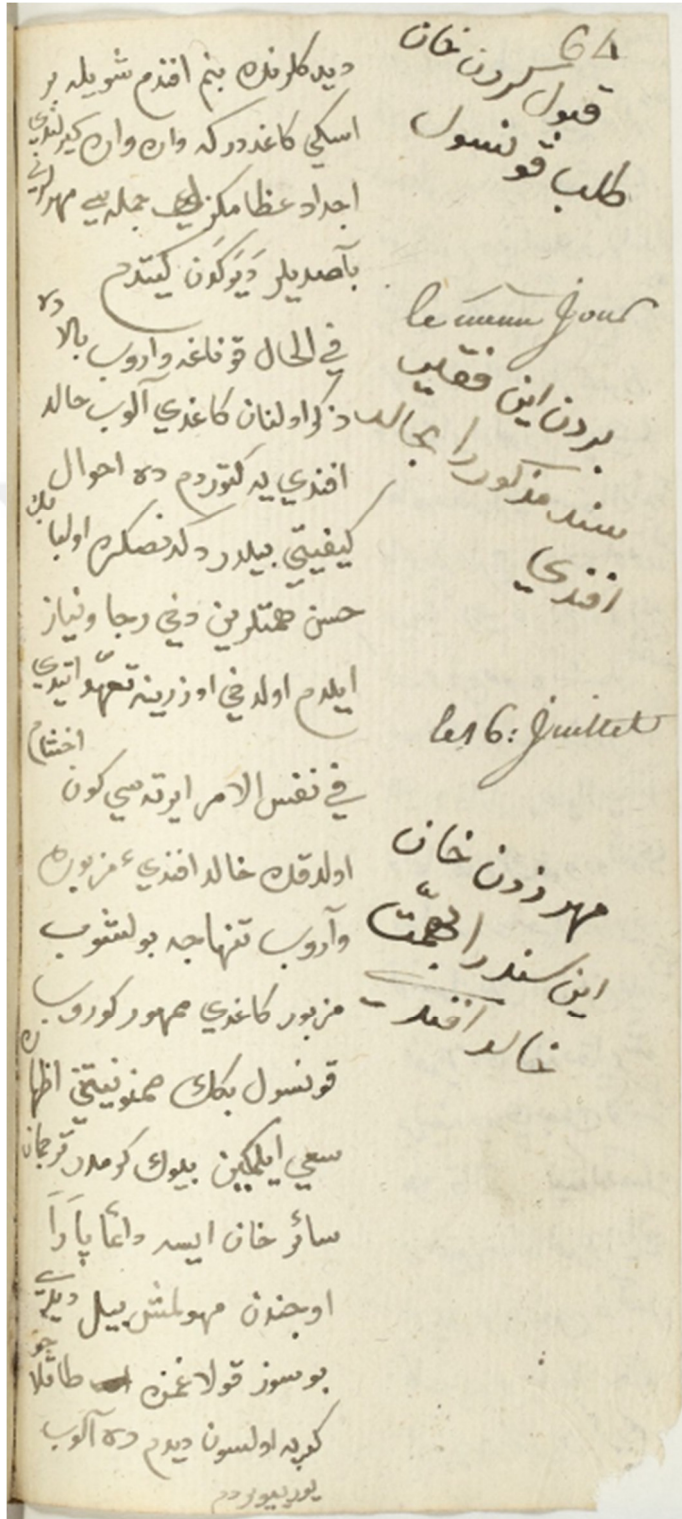
Belge 1: Pierre Ruffin'in Kırım günlüğünden bir sayfa.³⁰⁷

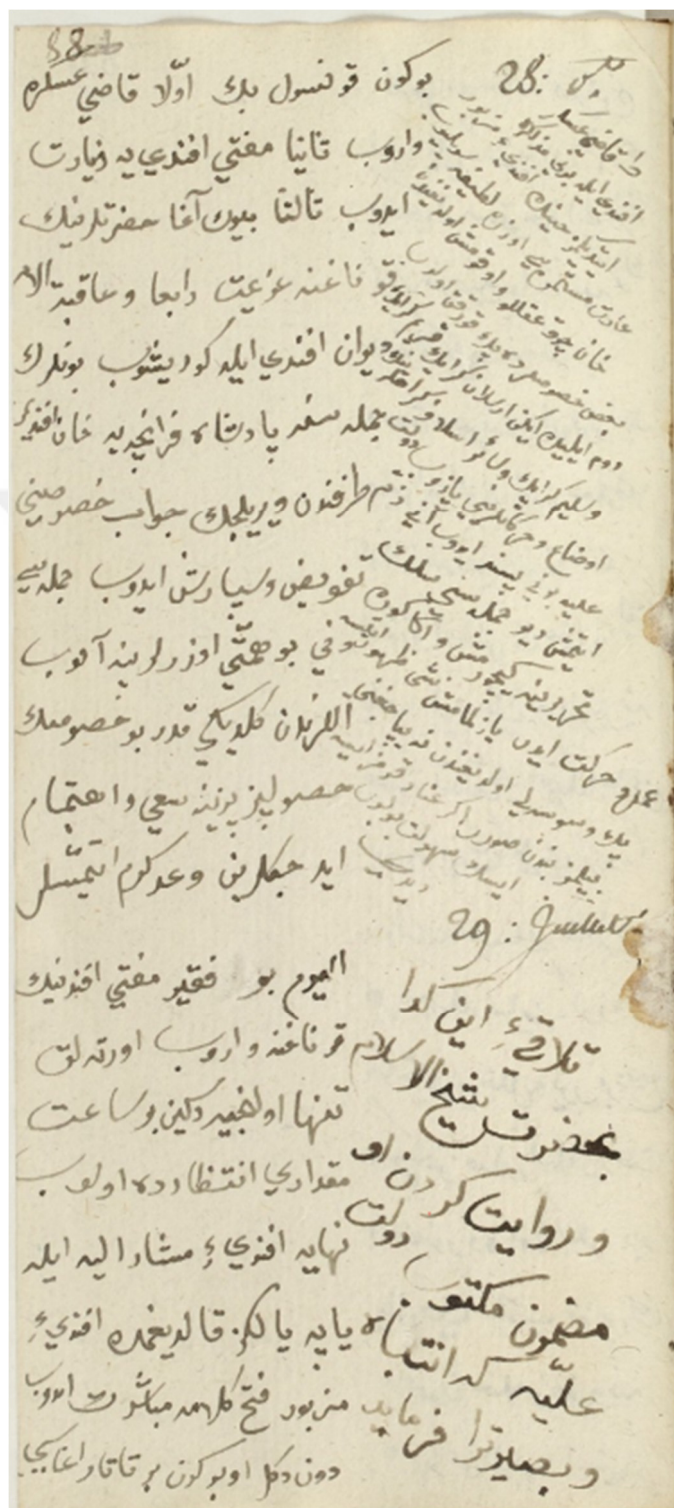
³⁰⁷ Ruffin, a.g.e., s. I

29
 10. سبتمبر
 اليوم قونسول بك خان اقدعيمز ايله
 خان اقدعيمز سائر اهل بيوت
 بول شمعده حوسرايويوب اولميه و نصكر
 بوز سويليكده الله تعالى و با و با
 عليه و شكل غايبه و با و با
 ايلك كه محدود و با و با
 يعني اهل بيوت سبتمبر
 تسليم ايوب قونسول بك خان اقدعيمز ايوب صحبت كمشاده ايوب
 بول اهل بيوت و با و با
 ملاقات قونسول
 خان ديو جواب ايتدو نصكر قونسول بك
 با حضرت خان
 و صحبت بي
 مصلحت اين با
 آن
 چوقده اقدعيمز اخبار و انبا ايلكه
 جسامت ايتقدم لكن او قدر سوزغين
 اعتقاد قيلدكز ديو سويلدكن خان
 حضرت نوري آه سرد چكوب كيم اينانده
 دولت عليه اعتقاد قيلد اولدي بول
 بن ايناندم و سن سويلدكده مقدم
 دني اولاجغيني بلوردم اما مسقو
 دولتشك بوقضول و تبه مسغه

³⁰⁸ Ruffin, a.g.e., s. 29

³⁰⁹ Ruffin, a.g.e., s. 64

³¹⁰ Ruffin, a.g.e., s. 88

195:

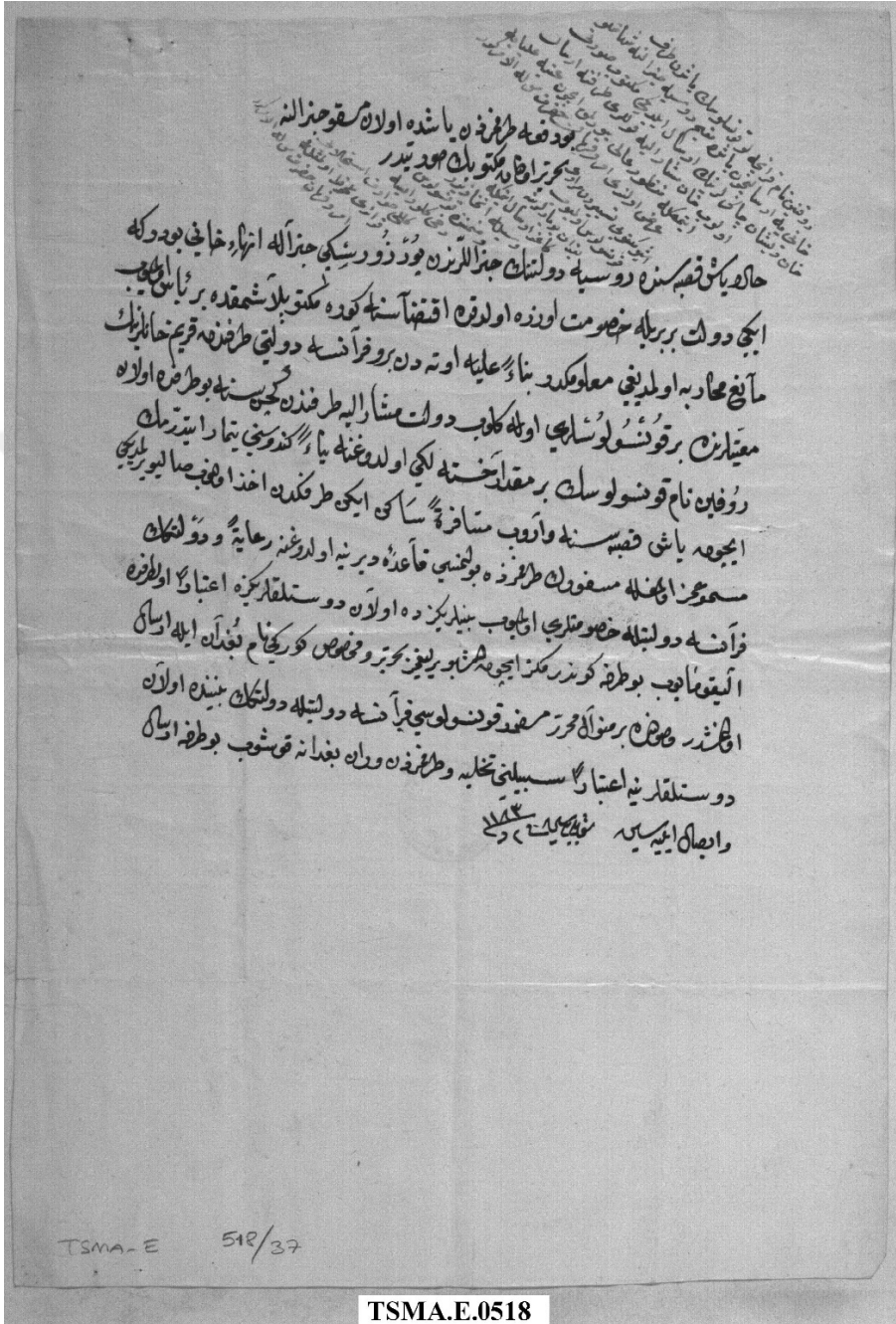
که سزای از دیاد دولتکن
 و اشتها ر فام و شاکلن مساعی
 این بیلور که اندک حصو لیر
 شب و روز دعا و یا زده ملاوت
 اوزن ایم دیو و داعلشوب
 قیودن یکا اولدی

16: *Quasi*

بوگون مفتی افندی به بوفقیتر
 عزیمت و چوق مسافر دولت
 ابتدا یی مادیه رومیه
 تنها اولقه سندی امکان
 سیرا که در جلد آتیه
 بیان کردند
 خاظر عاظر لوبین بعد السوال
 و الجواب افندی مزبور سوال
 دومیه کبرا بر شهر واری
 عجبا نه طرفه واقع اعشور
 سکافی نه اصل خلق امیش و بیور
 دیر لولکن سزای و لایق
 علمنه تمام تقید کزی بیلدی
 سزای صور یورم دید که بر
 نیم لحظه تفکر و اردقه فصل
 بنم افتم قزل آلا دید کمری

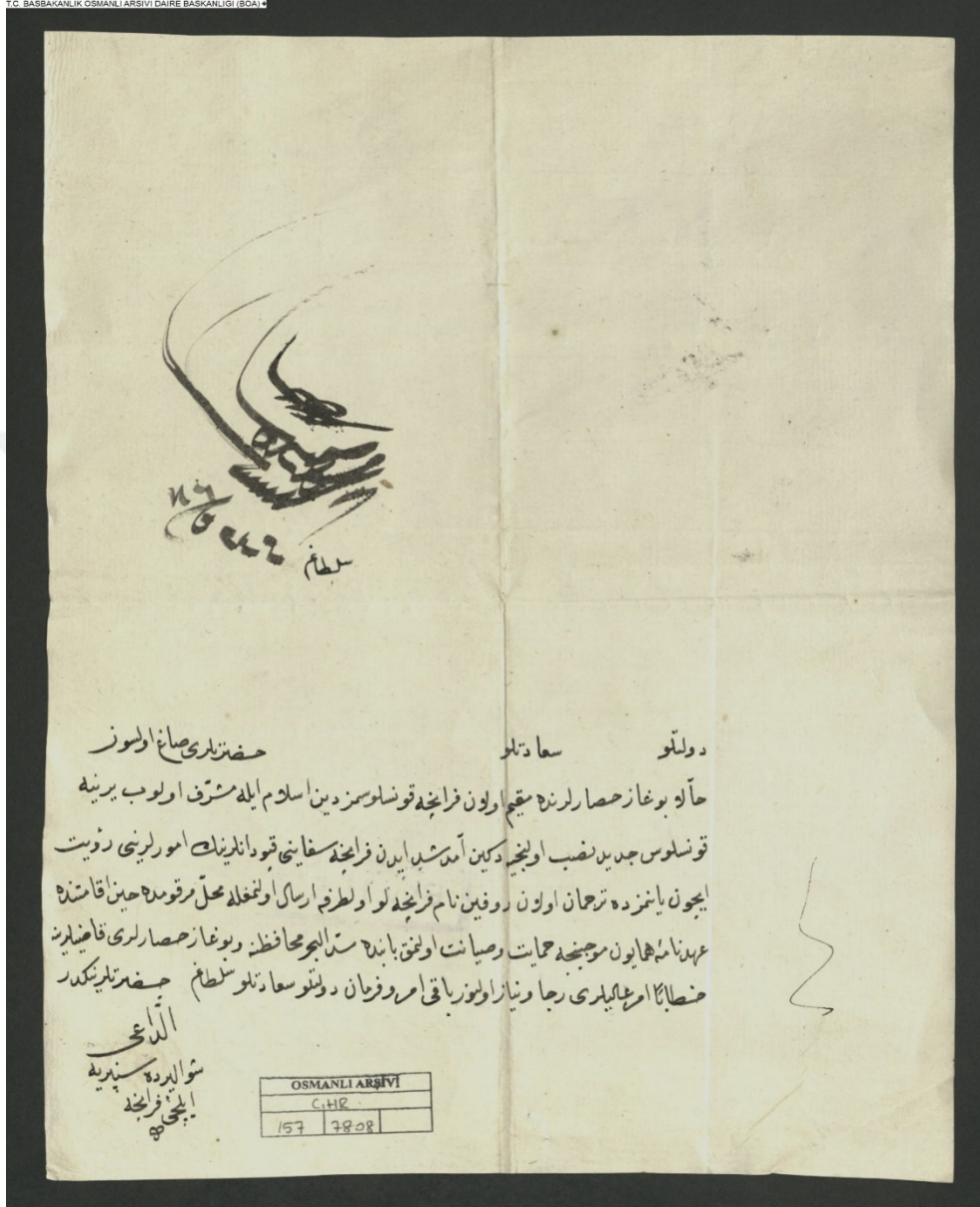
³¹¹ Ruffin, a.g.e., s. 135

Belge 6: Ruslar tarafından esir alınan Fransa'nın Kırım Konsolosu Pierre Ruffin'in serbest bırakılması için Kırım Hanı Kaplan Giray'ın talebi.³¹²

³¹² T.C. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak (TSMA.E), nr. 2380/157, 2 Zilhicce 1183 / 29 Mart 1770

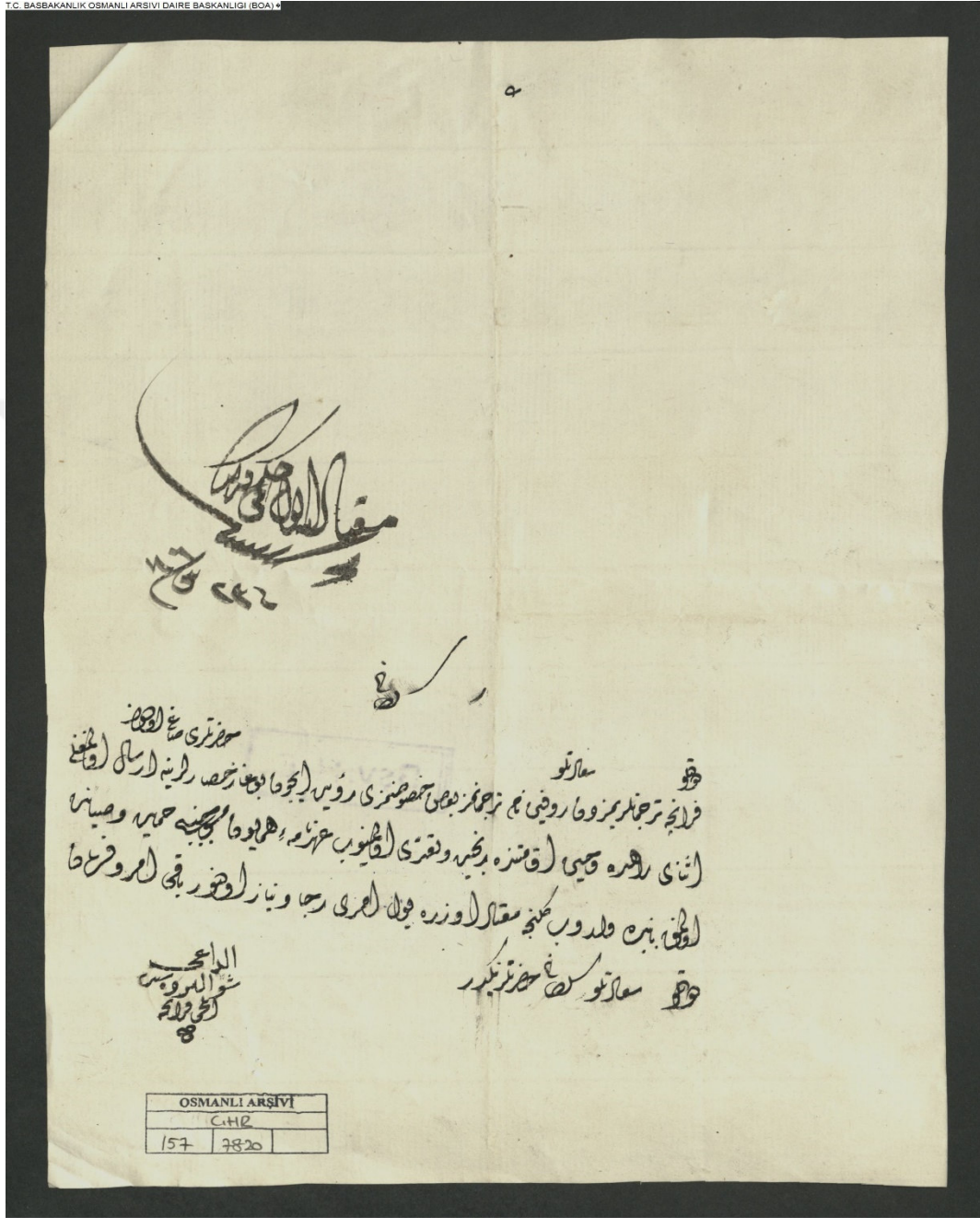
Belge 7: Pierre Ruffin'in Boğazhisarı'ndaki Fransa Konsolosu yerine görevlendirilmesine talebine dair Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Comte de Saint Priest'in takriri.³¹³

C.H.R.00157.07808.001

³¹³ T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Hariciye (BOA.C.HR), nr. 157/7808, 24 Recep 1186 / 21 Ekim 1772

Belge 8: Boğazhisarı tarafına gönderilen Pierre Ruffin'e yol emri verilmesine dair Fransa Büyükelçisi'nin takrirı.³¹⁴

C.HR.00157.07820.001

³¹⁴ TC Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Hariciye (BOA.C.HR), nr. 157/7820, 23 Şaban 1186 / 19 Kasım 1772

Ek 4: Transkript (Metin)

Tatar şecâ'at-ı şî'ârın hidiv-i âlî-şânı olan Maksud Giray Han edâmallâhu te'âlâ 'ömrühû ve devletihû ilâ inkırazü'z-zamân hazretlerinin eyâdî-i şerîflerine virilen bâzı 'arz-ı hâlât ve takrîrât ve tahrîrâtâ müştemile bir mecmu'a-i garîbedir ki ber vech-i atîyü'l-beyân yegân yegân Kırım'ın Françe Devleti tarafından konsol tarîkiyle mu'ayyen Tott Beğzâde'nin yanında koşulan Rufin tercemân te'lîf ve tasnîf itmeğe cesâret itmiştir.

Cild-i sâni

Bâ'd-ı zamân ba'zı Tatar Devleti ricâline dahi yazılan mektûb muhabbeten üslûbları sırren ricâl-i mezbûreye ifşâ kıldığımız umûra dâ'ir sohbetimiz dahi mecmûa-i mezkûreye idhâl ve ilhâk olunmuştur.

[I]

[Juillet 1. Telâkkî-yi in fakir bâ-Müftî Efendi ve sebeb-i taleb kerdan Han takrîr-i mezkûr râ]

Bu fakir öyleyin Müftî Efendi hazretlerinin konağına varub halvete muntazar olub bir sa'âten sonra efendi-i mezbûr tenhâ kaldıkda içeri girüb cild-i evvelde sebkât iden takrîrin bir nüshâsını yed-i şeriflerine teslim itdim efendi dahi kabûl idüb vakit biraz kısa olduğundan okuyamayub birkaç su'âle mübâderet idüb Han Efendimiz bu takrîr istemiş de verdiniz öyle değil mi lâkin bunu istemesine ben vesîle oldum zîrâ öte gün efendimiz ile tenhâ kaldığımda Han hazretleri Konsol Beğ'in ahhârını bana virüb cümlesini nakl itdikden sonra Leh sınırundan bir Macar geldi de ittifâk-ı cedîdin hakkında vâfir söz söylemiştir yekdil ve yekcihet olub kal'a feth itmeleri var andan mâ'adâ [1] çok yiğitlikleri meydâna çıkması var deyü dünyâlar kadar söz îrâd itmekden hâlî değildir fammâ kim kullarına î'timâd kılur ırâkdan gelen çok yalan söyler bir eski darb-ı mesel var yabancı âdemin rivâyetlerine külliyyetle î'tikâd kılmak câ'iz değildir diyerekden şübhelerini bana izhâr eylediği hinde ben dahi nasîhate cesâret idüb benim efendim fi'l-vâkî' hakîkati bellü olmayan âdemin sözüne uymak münâsib değildir ve akıllı kimesnenin kârı değil lâkin vechen mine'l-vücûh inanmamak dahi lâ'ik ve sezâvâr olmadığı ma'lûm-ı devletinizdir bunun çaresi pek kolaydır el-hayru fî evsâtuhâ **[yanlıştır hayr-ı umûr-ı evsatuhâ]** demişler bunun evsâtı budur ki Konsol Beğ size geldikde bu havâdisden ötürü bir takrîrini isteyüb taleb idesiz anın ağzından çıkan ahhâr ve âsâr dâ'ima sahîh [2] ve vâkî' hâldir zîrâ Françe Devleti haberlerin tashîhine sa'î ve ihtimâm itdiğinden kat'-i nazar dostluğu mücerrib ve haber virüb elimde aslâ ve kat'â hîle ve hud'atı olmadı kaldı ki siz efendimiz Konsol Beğ'in takririni dahi ziyâde tashîh ve tahkik itmeğe murâd idersiniz Macarın söylediği haberleriyle temsîl idüb uyar mı uymaz mı deyü tecrübe itmek pek âsân olur bu resme tasdik itdikden sonra devlete bildirmek pek münâsib olurdu isterse uyanısın isterse uyanmasun Devlet-i Âliyye'yi haberdâr itmek şânınıza düşer hem sizin gibi bir ehl-i tedbîr ve sâhib-i ferâset pâdişâhın mâ-lezîmindendir deyü envâ'i nesâyih virmeğe tecâsür itmişim didi bu fakîr dahi cevâbımda benim efendim Konsol Beğ'in Han [3] efendimizden gördüğü ikrâm ve ri'âyetin cümlesine siz vesîle-i müstakille olduğunuzda iştibâhımız yokdur bu bâbda zuhûr iden hüsn-i himmetinize kalb-i dâ'îniniz şehâdet ider deyü yed-i şerîfini bûs idüb kapudan yana oldum.

Ek 4: (Devamı)

[3: *Juillet*: Telakkî-yi Konsol bâ-Sadrâzam ve lâîfe-yi Konsol der madde-yi dünyâ-yı cedîd]

Konsol Beğ Büyük Ağa'ya varub sohbet esnasında yeni dünyânın ahvâli îrâd olunub yılan hikâyesi gibi mufassal beyân olundu hattâ ol tarafta bulunan halkın bed-hûyunu 'ayân itmeğe Konsol Beğ sa'î idüb insan etini yediklerin söyleyüb benim efendim bunda dahi bir 'acâ'ib seyrân vardır ki merdüm-hâr olan mel'un tâ'ife Fransız etinden haz itmeyub İngiliz lahmina ziyâdesiyle hevesdir nitekim biz Bağçesaray'ın kuzularından haz idüb İstanbul kuzularında [4] lezzet-yâb değilsek anlar dahi Fransız eti fenâdır deyü İngiliz lahmı lezizdir dirler de Françe Devleti ile barışub İngiliz üzerine asker çeküb şikârına sa'î iderler diyerek vezîr-i â'zamı gâyeti'l-gâye güldürdü ve gerçi sohbet-i mezbûrede yeni dünyânın ma'âdîn-i muhtelifesi söylendi ise cevâhir-i behiyye-i umûr-u mühimme bertaraf kalub Konsol Beğ ile vezîr-i â'zam kân-ı latîfe-i bî-vazîfe kenarında geşt ü güzâra meşgul olmuşlar pes Konsol kalkmağla bu fakir Büyük Ağa'nın elini öpüb vedâ'laşdılar.

[*Juillet*:4: Madde-yi mezbûre sebget kerd ve dû kerre zikr-i şod fa zabt]

Konsol Beğ bugün yine bu fakiri Büyük Ağa'nın konağına irsâl idüb bir dilber ve medd-i basara müsâade iden bir dûrbin-i pişkeş ağâ-yı mezbûra götürdüğümde içerüye gittiği sebebeden anınla görüşmeyüb [5] kethüdâsı eliyle hareme îsal itdim.

[Bâis âmeden nâzır-ı Kefe be-Bağçesaray ve mülâkat-ı in fakir bâ nâzır-ı mezbûr]

Fammâ balâda zikr olunan Kefe'ye gelmiş Fransız bâzergânımız tarafından bize mektûb gelüb Kefe gümrüğü emini Konsol Beğ'in münâsebetnâmesine ri'âyeten yüzde üç gümrük resmini alub bâzergân-ı mezbûremiz ile hüsn-i mu'âmele ittiğini mektûb-u mersûmun mazmûnunda yazmışdı meğer nâzır-ı mezbûrun Han efendimiz ile bir nizâ'ı düşmüşdi de faysal bulmasıçün Bağçesaray'a gelmişdi ve bu nizâ'ın aslı bu idi ki ötedenberü nâzırân-ı Kefe olan kimesneler eğerçi Devlet-i Aliyye tarafından nezârete me'mur ve tâ'yin olunsalar lâkin Kırım Hanı hazretlerine yılda on iki kese akçe-i rûmî edâ idegelürlerdi nâzır-ı mezbûr ise meblağ-ı mu'tâdiyi ödemede ihmâl idüb günden güne te'hîr idüb silinmiş Han efendimiz [6] 'akıbetü'l-emr bu kadar tevakkufundan bîzâr olub Abdulkadir Çelebi nâm Kefe â'yanı Bağçesaray'a geldikde Kefe nâzırına sen söyle ki borcunu edâ itmede tekâsül ve tesâmüh itmesün zîrâ ben hakkından gelirim deyü buyurduklarından Abdulkadir Çelebi Kefe'ye 'avdet itdiği birle gümrük emini-i mezbûra varub Han efendimizin kelâm-ı pür intikâmını söyledikde pek eyü ben edâ iderim kim inkâr ider hasmı Burusa'ya gitdi diyerekden yerinden kalkub çubuğunu Abdulkadir Çelebi'nin eline teslim idüb Ocak tarafına ilticâ itdi çelebi-i mezbûr bu haberi alınca perîşân hâl olub hemân-dem nâzır-ı mezbûr ile mâcerâsını müstemil Han efendimize hitâben bir mektûb tahrîrine tasaddî itdiğinden Han efendimiz dahi bu evzâ'-ı nâ-marziyyeye müteellim olub Kefe tarafına bir çavuş irsâl idüb Ocak'a bir mektûb yazdığı derûn-u [7] mazmûnunda Devlet-i Aliyye'nin sizi Kefe'ye ta'yin itmekden murâdı yaramaz âdemlerinin hakkından gelinüb cezâları tertîb olunmaktır yohsa ol havâlide ne işiniz vardır hakkını edâ itmeğe istemeyen âdeme sâhib çıkmayasız hâşâ sümme hâşâ pes nâzıra imdâd virüb dest-gir olmağa murâd

Ek 4: (Devamı)

ittiniz ise bana medyûn olmağla dünyâlarını edâ idseniz illâ benim çavuşumun eline teslim idüb tarafıma irsâl itmeğe şitâb kılmak sezâvârdır imtinâ' itdiğiniz takdîrce cevâba hazır olasınız deyü mestûr ve mukayyid bulunmağın mektûb-u mezbûrun mefhûmu nâzır-ı mezbûrun ma'lûmu olunca fi'l-hâl kalkub Bağçesaray'a [8] geldi ve işin husûl-pezîri suhûlet buldu bu fakir misâfir olduğu Büyük Ağa'nın konağına varub anınla mülâkat olduğum def'â-i evelîde Konsol Beğ size selâm ve duâlar ider Kefe'de mütemekkin Fransız bâzergânımız ile hüsn-i zindegâni kıldığınızı istimâ' idince mesrûr olub memnûniyetini izhâr zımnında bu kulunuzu cânibinize irsâl itmişdir didiğimde envâi ri'âyât ve ikrâmât itdikten sonra mu'ammer ve mükerrerem olalar benim bu husûsda itdiğim 'amel dostluğun muktazâsıdır inşâü'r-rahman ba'de'l-yevm dahi ziyâde olur İstanbul vesâ'ir Osmanlı iskelelerinin gümrük ümenâsı ile bazı karar nizâmlarınız vardır malûmlarım [9] dahi değil lâkin vakitle hepsine haberdâr ve âgâh olurum deyü envâ'i mevâ'id-i kerîme irâd olundu ba'de bizim bu vilâyetde henüz bede't bulan alış verişimizi hüsn-i himmetlerine tefvîz iderek kapudan yana oldum.

[5: Juillet: Sohbet in fakir bâ dû çukadaran-ı Han der reften bâ 'acele yek çukadar be-İslambol ve tefekkürât mâ der in madde]

Han efendimizin iki çukadarları konağıma gelüb bugün mektûb yolladınız mı İstanbula deyü su'âl itdiğimizde ya 'acabâ bugün çukadar çıkdı mı sordum Matyas nâm hizmetkârınız ile ma'ân kışın gelen Sa'id çukadar çıkdı ammâ ancak iki saat tedârik için virildi hem şol şartla çıkdı ki yedi günde İstanbul'a ine deyü bize cevâb itdiler bu günlerde dahi çıkar mı sorduğumuzda inşâallâhu teâlâ yarın ya öbür gün bir dahi çıkar demişler çıkarsa yine haber veriniz deyü ricâ [10] itmişiz anlar dahi üzerlerine te'ahhüd kılmışlar lâkin bu kadar 'acele ile İstanbul'a bir çukadar irsâl olunmasına sebep nedir beynimizde fikr ü mülâhaza iderdik.

[6: Juillet: Niyet kerden Konsol be-firistâden hizmetkâr-ı râ be-İslâmbol ve ilzâm kerden in fakir be kurra be-irsâl-i rahib ma'ân bâ hizmetkâr-ı mezbur]

Konsol Beğ La Jones nâm hizmetkârını İstanbul'a yollamağa niyet itdiğini bugün bana nakl itdikde cild-i evvelde mezkûr ve Yaşdan getürdiği papazı bu takrîble gönderüb işbu belâdan kurtulsak ne olurdu deyü Konsol Beğ'e söylediğim hinde olmaz yeni ilçimiz gelinceye değin anı İstanbul'a yollamak bana elvirmez deyü cevâb itdi ben dahi mu'ânedet idüb ya niçün eğer akvâl fâsidesinden havf iderim diseniz La Jones nâm hakîkatlü hizmetkârınız papaz-ı mezbûr ile koşulsa kâzib ve dürûğsan* olduğunu isbât idebilür de ol hay-i zehrdârın zahmlarına [11] bâd-ı zehr gibi olub mânend tiryâk ve semm mâbeynlerinde ihtilâf olduklarından râhibin sû-i kelâmından bu dürlü havfınız olmaz dedim Konsol Beğ bu sözümü beğenüb papazı İstanbul'a göndermeğe cezm itdi.

[7: Juillet: Reften in fakir be-kâtib-i sadrâzam ve cevâbeş]

Pes irtesi gün bu fakir Büyük Ağa'ya varub kâtibinin odasına 'âdet-i müstemirrem muktazâsınca ilticâ idüb benim efendim Konsol Beğ'in ağaya çok selâmı var kış vaktinde Yaş'dan gelen bir papazımız vardır ki inhirâf-ı mizâca düşüb vâfir zahmet çekmişti hattâ efendimizden Yaş'a 'avdet itmek üzre bir yarlığ-ı Hanî istemiş idik de ol vakitte eyyâm-ı şitâ olmağla şimdi karadan

Ek 4: (Devamı)

olmaz menzillerimiz perîşân oldu Konsol Beğ papaz-ı mezbûru denizden irsâl itmeğe murâd ider mi iskelelerimiz [12] elhamdülillâh açıktır deyü redd-i cevâb olunmuşdu el-hâleti hazîhi râhib-i mezbûrun mizâcî yevmen fe yevmen perîşân-ter olub helâk mertebesine karîb gelmesin deyü ‘ale’l-‘acele İstanbul’a tebdîl-i havâ sebebiyle yollamağa isteriz de yanında bir hizmetkârımız yanına ta‘yin olundu pes bu iki nefer âdemimiz içün bir yarlıg-ı Hanînin ısdârı Büyük Ağa Hazretleri’nin merâhim-i ‘aliyelerinden mercû ve me’mûldur sizin de bu bâbda hüsn-i vesâtatınız ricâ ve niyâz olunur dediğimde kâtib-i mezbûr içerü girüb vezir-i aristo-tedbîren kulağına değdirdikde nola Han efendimize vardığımda buyururum deyü cevâbını bu kuluna söyledikten sonra anınla vedâ’laşub konağa ‘avdet itdim.

[8: Juillet: Tekraren reften men be-sadrazam ve berden be-su-i avaz-ı taraf]

[Konsol saat-i zerrin râ feramuşiden vezir husus-u marâ ve kabul kerden hediye-yi marâ ve vaadeş der himmet ve ihtimâm kerden berây-ı husûs-u mezbûr]

Ba‘de irtesi gün yine Büyük Ağa’ya varub Konsol Beğ’in tarafından bir dilber altun sâ‘atı [13] kâtib-i mezbûrun eliyle pişkeş virüb yarlıg-ı ma‘hûd içün Han Hazretleri’nin cevâbını istediğimde Büyük Ağa Konsol Beğ’in hatrını su‘âl ider ma‘zûr buyursun dün Han efendimizin mesâlih-i mühimmesi olmağla sizin husûsunuz lakırdısı meydâna çıkmadı inşâü’r-rahmân yarın olur bâki vezîr-i âsaf nazîr Konsol Beğ’in hediyesini kabûl idüb hatrı hoş oldu deyü beni odasına da‘vet idüb bir kahve içmeğe mecbûren getürmüştür odasında oturub nâzır dahi hazır olduğu hâlde meclis erbâbının cümlesine enfiye virirken nâzır-ı mezbur bakalım ne aslıdır isti‘mâl itdiğiniz enfiye diyerekden benim kuvvetimi alub bu enfiye nerelüdü eski olduğu kokusundan bellüdü ben burun otunun [14] terkîbini bilürüm İstanbul’da iken dîvânın tercemânı tâ‘lim itmişdi lâkin şimdi vaktim yoktur yohsa kendü kendime kifâyet idecek mikdârını her yıl peydâ iderdim didi.

[Sohbet-i nâzır-ı Kefe bâ in fakir der hakk-ı tâcir-i mâ ve der-fasl-ı enfiye ve duhan men be-desteş mektub râ berây-ı Kefe]

Ba‘de Kefe’deki bâzergânınız ne yapar ne işler hep eyüce satar mı deyü su‘âl itdikde benim efendim öte gün Kefe’den gelmiş bir Yahudi ile irsâl itdiği mektûba göre emr-i ticâretin ‘uhdesinden kemâliyle gelür deyü cevâb itdim Fransız bâzergânlarınız nukûd akçeye satmağa isterler de bu kadar müşteri bulamazlar biraz viresiye dahi fûruht itmeğe kâ‘iller olsa iki ayda bütün mallarını satabilürlerdi dedi pek ma‘kûl efendim lâkin kaç ay va‘desiyle bey‘ iderlerdi sorduğumda va‘de rûz-i kıyâmetde olur dedi de hepimiz gülmeğe başladık pes yine feth-i kelâm idüb benim efendim Kefe’ye ‘an-karîb gidecek bir âdeminiz var mı deyü su‘âl [15] itdiğimde ya bir göndereceğiniz var mı ben kendim gideceğim mektûbunuz var ise ben götürürüm didi pes bu fakir Kefe’de mütemekkin tâcirimiz içün bir muhabbetnâme-yi koynumdan çıkarub nâzırın eline teslim itdikden sonra dünyâlar kadar i‘tizâr birle istîzân eyleyüb aldım yürüyüvirdim fammâ konağa ‘avdetimde Konsol Beğ’e benim gümrük emîniyle mâcerâmı söyledim de Konsol Beğ hemândem enfiye-i misk* en ıslâhından bir münakkaş kutusunu doldurub nâzıra irsâl itmeğe câzim oldu binâ‘en-‘aleyh zalik bu fakir mektûb-u muhabbet üslûb-u âtiyü’l-beyânı yazub ma‘ân kutuyu irsâl itmişim.

Ek 4: (Devamı)

[Mektûb-u muhabbet üslûb in fakir be-taraf nâzır-ı mezkûr]

İzzetlü meveddetlü ağayı kerîmü’ş-şân ve ‘amimü’l-ihsân efendim sultânım hazretlerinin dâman-ı muhabbet [16] aktaranlarını leb-edeb birle bûs ve takbîl kıldığımız siyâkında inhâ-gîrde-i bende-i ahkârları budur ki benim meveddetlü efendim bu günkü gün dîdâr-ı şeriflerini ‘ayn-ı şuhûd ile müşâhede idüb bi’l-müşâfehe mülâkatımız müyesser oldukda esnâ-yı musâhibetde enfiye-i neşâtiyye mübâhesesi îrâd olunduktan sonra bu dâîleriniz bende hâneye ‘avdet ve edâ-yı merâsim ve icrâ-yı şerâ’it-i meveddet zımnında nâm nâmınızı zikr-i bi’l-cemîl idüb enfiyeye dâ’ir sohbetimizi dahi Konsol Beğ dostunuzun huzûrunda andığım birle beğ-i mezbûr sohbet-i mezbûreyi canına minnet ve fırsat-ı ganîmet bilüb muhibbâne pişkeşciniz irsâline vesîle olmak mülâhazasıyla hâmil varakpâre ile cenâb-ı ‘izzetme’âblarına bir yeşil yaprak göndermeğe cesâret idüb [17] kabûle karîn olduğu takdîrce memnûniyetimiz kûnhâyeş pezîr husûle ta’bîr olmayacağı müstağni ‘ani’l-beyândır bâkîdir mesned-i ‘âfiyyet bil.

Mine’l ma’lûm bende-i tercemân-ı Françe

[Le meme jour: Dâvet-i Müftî Efendi bâ in fakir ve yâften Müftî-yi mezbur bahâne râ ta’lim şübhe nekond]

Bu mektûb nâzır-ı mezbûrun kibeline yollandıktan sonra sofra vakti gelüb ta’âma mübâşeret eylediğimiz esnâda Müftî Efendi tarafından bir hizmetkâr gelüb beni isteyüb hemândem ta’âmı bıragub aşğa indigim zamân tercemân beğ Müftî Efendi şimdi senin ile görüşmeği ister hemân kalkub gelesin lâkin eğer Müftî Efendi’nin sana hizmetkârını yollamasına sebep ne oldu sorarlar ise Konsol Beğ’e virilen ve çarha çevirilecek bir iki zarf içündür söylesün deyü bana bir hazır bahâne virmişdi. [18]

Hakikat hâl kapudan çıkar iken Abdi Beşe nâm yasakçımız su’âle mübâşeret idüb uğurlar ola Müftî Efendi’den haber alacaksınız umarım ki dönüşde işitdiğinizi bize de söylersiniz deyü beni sıkışdırmağa mübâderet idecek oldu fammâ Müftî Efendi’nin ta’lim itdiği bahâneyi isti’mâl idüb ya Müftî Efendi ile bu kadar âşinâlığımız yokdur ki esrârını ifşâ ide Konsol Beğ’in tabîatı ma’lûmudur üç aydan berü efendi-i mezbûrun iki zarfları elindedir çarha çevirecek idi ihmâl idüb dahi başladığı yokdur ben artık cevâba kâdir değilim deyü sıkletini def’ itdikden sonra Müftî Efendi’nin konağına varub vusûl bulduğum birle kendiliğimden geldiğimi anladub Konsol Beğ size çok selâm ve du’âlar ider [19] mizâc-ı kerem imtizâcınızı sorar didikden yanına varub ortalık halvet olundukda vech-i atiyü’l-beyân üzre Müftî Efendi feth-i kelâm idüb söylemiştir.

[Sohbet Şeyhü’l-islâm ve rivâyet kerden o fasl-ı Balta râ]

Öte gün Han efendimizin huzûr-u ‘izzetmevfürlarına ‘arz eylediğiniz takrîrlerin bir nüshâsını bana da virdiniz mu’ammer ve mükerrer olun takrîr-i mezbûru başdan başa kırâ’at ve Konsol Beğ’in bizim hakkımızda sunûh iden hamîyyet ve gayrete söz kalmadığını müşâhede itdim Yeni Kal’a’nın bir mikdâr kazakları Leh toprağına girdikleri takrîr-i mersûmun bir maddesinde mestûrdur lâkin Potkal semtinde mütemekkin olan kazaklarından ötürü bir söz söylenmedi bunlar ise geçen çarşamba

Ek 4: (Devamı)

günü Aksu'yun kenârında görünüb [20] bundan akdem sulh ü salâh mücebince yüz nefer âdem bekleyüp durdukları makamda beğinden ziyâde oturub kalktıklarını Cedisan seraskeri nazar edince öte yakada olan kazakların başbuğlarına âdem yollayub mugâyir-i sulh ü salâh hafazan bîşümâr suyun kenârında meks ü aram itmelerine sebep nedir deyü su'âl itdirdikte Rusya İmparatoriçesi Leh boyarlarını zîr-i nigîn itâ'atine getürmek sevdâsında olub Tatarların zorbayân-ı mezbûrâna sâhib ve mu'în çıkağa murâd etdiklerin istimâ' idince her vechle icrâ-yı niyetinizi men' ü def' etmek zımnında bizi buraya göndermişdir deyü cevâb bâ-itâb virdi pes serasker-i mezbûr Balta'da oturan voyvodaya haber virüb ahvâl-i [21] keyfiyeti bildirmek üzere bir mirza ve yigirmi nefer etbâğı ile Yâkub Ağa'ya irsâl eylemişdir ol esnâda ittifâk-ı cedîdin bazı müttefik boyarları sınır tarafına firâr ve Umman demekle ma'rûf Aksu'yun kenârında vâki' ve Cedisan Nogayları sekiz dokuz sâ'at yakın bir kal'aya ilticâ etmekle Moskov askeri ardlarınca düşüb kal'a-i mezbûreye vusûllarında emr-i muhâsaraya dâ'ir tedârik görmeğe başladıklarında kal'anın dizdârı hâzır ve müheyyâ olmadığından vire mükâlemesine gelüb ben kal'anın miftâhlarını yedinize teslim iderim lâkin şol şartla ki ne kadar müttekavvi firârî içinde bulunursa cümlesi emân ve [22] necât bulub istedikleri yere kaçabilirler deyü istîmân eyledi Moskov cenerali dahi bu şarta kâ'il olub kal'a-i mezbûre eline verildi ba'de içinde olan neferât dağılub Balta semtine firâr itmişler malûmudur ki Balta nâmân iki şehir vardır birisi öte tarafda duşarda Leh cumhûrunun zîr-i tasarrufundadır berûki Balta Kırım Hanı efendilerimize tâbi'dir hattâ Tombaşar ve bütün Kırım sınırlarının voyvodası Balta-i mezkurda oturur ara yerde bu Bağçesaray'ın Çürük Su gibi bir ırmak akar da üzerinde bir küçük cısır vardır müttekikân-ı mezbûrân cısır-i mezbûrdan 'ubûr idüb Ya'kûb Ağa'nın oturduğu Balta'ya 'azîmet ve Kırım Hanı efendimizin zîr-i himâyetlerine duhûle murâd eylediklerinde Yâkub Ağa dahi anları kabûl ve icrâ-yı merâsim müsâferet muktazâsınca ikrâm ve ri'âyet idüb konakları ve ta'yîn ve ta'yînâtları [23] kemâ-yenbagî virildi ba'de Ya'kûb Ağa firâriyân-i mezbûrânı çağırub 'acabâ sizin ardınızca gelen Moskov askeri buraya gelir mi su'âl ittiklerinde anların birisi feth-i kelâm idüp hazır olun buraya geleceklerinde iştibâh yoktur deyü cevâbına göre Ya'kûb mümkün olduğu kadar anların hıfzına sa'î idüb Boğdan tarafına kaçın sığınan deyü giden firâra tergîb ittikten sonra kendisi râhat ve huzûr ile otururken Moskov taburu yaklaştı deyü bir ses işitildi binâ'en-'aleyh zalik Ya'kûb Ağa'nın haremi Tonbasara irsâl olunub cümle etbâ' ve ensârı ile kendi konağında kapanub düşman askerinin kudûmüne muntazır oldu bir iki sâ'atten sonra Moskov Ceneralinin tarafından bir âdem gelüb Ya'kûb Ağa'dan kaçkın olan âdemleri [24] isteyüb virmediği takdîrce üç gün mühlet vermek üzere me'mûr olmağla Ya'kûb Ağaya vech-i meşrûh üzere teklîf itdikde Ya'kûb Ağa-yı mezbûr teklîf-i mezbûra dayanmayub bizim Moskov İmparatoriçesi ile öteden berü sulh ü salâhımız var iken teklîf idüp mühlet vermek ne münâsebeti vardır hem ne kabûlum var üç gün değil kırk gün mühlet verilse yine kâ'il olmam illâ Han efendimiz tarafından bir mektûb gelüb kaçkınları viresiniz deyü bir emr-i 'âlîleri gele deyü redd-i cevâb eyledi pes gelen âdem Moskov taburuna 'avdet ve voyvoda-i mezbûrun cevâbını beyân eyledikde Moskov askeri kalkub Leh'e tâbi' Balta'yı yakub yıkdıktan sonra Kırım

Ek 4: (Devamı)

Baltası'na mürûr idüp yağma ve gâret ve bilâdullahı kırub depeleyüb müttefik buldukça bilâmerhâmet helâk ve [25] haddeden birûn fisk ve fesâda tasaddî eylediğinden top serpindisinden telef olmuş ve binâ altında kalan âdem bin nefer âdemden mütecâviz oldu bu esnâda Ya'kûb Ağa silâh ve pusatlu konağından çıkup Bender tarafına firâr itdi lâkin sağ mı ölü mü dahi bellü değil zirâ Moskov askeri ardına düşüb Bender çöllerinde bulunan âdemleri kılıca geçirüb Bender Kal'ası'nın hıfzına me'mur olan bazı yeniçeriyân meydân-ı cenkde maktûl kaldıkları mukarrerdir deyü Kışla seraskeri ve Cedisan seraskeri tarafından gelmiş mektûbların mefhûmu budur kaçkından haber alub sözüne inanma deyü bir eski darb-ı mesel vardır lâkin ateşsiz tütün olmaz da meşhûr mûte'ârifdendir kaldı ki şimdiki halde [26] ittifâk-ı cedîdin müttefiki olan Lehlüyân mağlûb ve mahkûm olub Moskov'a itâ'at idüb Rusya Devleti'yle yekcihetde olub Osmanlı üzerine yürüyüş ider mi yani biz Âl-i Osmân pâdişâhına varub ve Kırım Hânı efendimize ilticâ idüb istimdâd eylediğimizde pâdişâhân mezbûrân bizim niyâzımızdan i'râz ve iğmâz idüb imdâdlarından bizi mahrûm kıldılar deyü bir dahi gayret idüb tarafımıza meyl itmezler mi deyü Konsol Beğ'e su'âl eyle dedi.

[Rücû'kerden-i men bahâne ve goften men in hikâyet râ be-Konsol]

Bu fakir dahi destur alub konağa 'avdet eyledim de Konsol Beğ'e müfti efendinin nakl ittiği mâcerâyı bir bir söyledim.

[Firistâden Konsol bâ dest-i men basar çukadarân-ı Hân sâ'at-i tonbakrâ]

Ol dahi cümlesini yazub devletine bildirmek üzere beni baş çukadara gönderüb bir güzel tonbak sâ'ati hediye virüb İstanbul'daki ilçimiz ile [27] cereyân iden mükâtebemize müsâ'adesini ricâ' eyle deyü sipâriş eylediğinizde bu fakir baş çukadâr-ı mezbûr ile görüşüb mükâtebe-i mezkûreye mu'âvenet idüb giden gelen çukadar olduğu vakitte bize haber itseniz memnûn ve minnetdâr oluruz diyerek sâ'at-i mev'ûdeyi eline virüb ol dahi kabûl idüb bize fırsat buldukça haber vermek şartını üzerine aldı.

[Juillet 9: İcrâ kerden ser çukadârân sûhan râ ve reften çukadâr-ı be-Kostantiniye]

Fî nefsu'l-emr irtesi gün Han efendimiz Devlet-i Aliyye'ye yazmak kaydında olmağla çukadar hazır ve müheyyâ olsun deyü söyledikde çukadar gidecektir mektûbunuz var ise hazır olsun için baş çukadar-ı mezbûrun tarafından bize küçük oğlanı geldi ve fil-hâl mektûblar elinde virilüb İstanbul'a vusûl idecekleri me'mûldur. [28]

[Juillet 10. (Han efendimiz sâ'ir cevâblarında bunu söylemiş ki Allahu te'âlâdan Devlet-i Aliyye ne şekil inâyet ricâ ve niyâz ide ki hemhudûd ve dâ'îlerini yani Lehlûleri Moskov'un eline teslim idüb fedâ eylemiştir bu Allah'ın emri değil didi)]

[Mülâkat-ı Konsol bâ hazret-i Han ve sohbet-i pür maslahat in bâ ân]

Elyevm konsolbek Han efendimiz ile buluşmağa heves idüb öyleden sonra kapuya varub ikindiyn içeri girub ortalık tenhâ olub yalnız dîvan efendisi kaldıkda Han efendimiz ebvâb-ı sohbet kûşâde idüb ne var ne yok Konsol Beğ su'âl itmeğin efendim şimden sonra size sormalı iyim deyü cevâb itdikden sonra Konsol Beğ bu siyâk üzere feth-i kelâm idüp efendim pâdişâhım bu vakitlerde

Ek 4: (Devamı)

sizin sınırunuzda zuhûr iden vak‘ayı çoktan efendimize ahhâr ve inbâ eylemeğe cesâret itmişdim lâkin o kadar sözümüze i‘timâd kılmadınız deyü söyledikde Han Hazretleri âh-ı serd çeküb kim inanmadı Devlet-i Aliyye i‘timâd kılma oldu yohsa ben inandım ve siz söylemezden mukaddem dahi olacağını bilirdim ammâ Moskov Devleti’nin bu fuzûl rütbesine [29] cüzvî zamân içinde erişeceğini zan itmez idim şehrimi gâret ve yağma kılub ‘ibâdullahın malını değil cân-ı ‘azizlerini bile telef itdikten sonra her tarafı barışık iken benim hetmanımı öldürüb serdârını katl idüb Bender sahrâsında bulunan yeniçerileri kılıca geçirüb mefâsıd-ı nâdîde ve fiten-i nâşinîde tasaddî idüb vilâyetime birden hücum idecekleri insanın hatrına gelür bir şey midir ne dersin buyurdıkları hinde Konsol Beğ absam oldu ve bir iki dakîka mikdârı sükûtda kaldıktan sonra yine söz açub benim efendim ma‘zûr buyrunuz şâyed ki bu haberlerin bi’l-cümlesi sahîh olmaya Ya‘kûb Ağa’nın ma‘rekede esnâ-yı [30] maktûl kaldığını işitmedik Bender tarafına kaçdı deyü söylendi buna mânend rivâyetlerde dâ‘imâ biraz yalan da olur didi pes Han efendimiz ya ne dirsın Brandaburg Kralı’nın askeri dahi Moskov ile birlik idüb sınırda olduğunu görmüşler andan mâ‘adâ Nemçe Çasarı’nın dahi Moskov ile ittifâkı var bir olmuşlar diyen vardır didiklerine Konsol Beğ tahammül idemeyüb Françe Devleti dahi üzerinize yürüyüş itmek bâbında Rusya Devleti ile rabt-ı ittihâd itdi diseniz câ‘izdir didi Han efendimiz gülmeğe başlayub artık bu çokdur Konsol Beğ ben buna inanmam didi ya buna inanmazsanız gayrısına inanmak dahi münâsib değildir zîrâ Nemçe Devleti ile benim devletim şimdiki hâlde gâyeti’l-gâye dostlardır biri birinin sözünden çıkmazlar [31] hattâ bir şehzâdemiz Nemçe Kralı’nın bir kız kardaşını nikâh ile alub evleneceği kıl u kâl olundu böyle olduğu hâlde Nemçe Devleti ‘ale’-d-devam dostluk üzre kalacağı mukarrerdir ve kalacağına başımı rehin korum Brandaburg Kralı ise başkadır dâ‘imâ fâ‘idesi bulunduğu tarafa meyl ider kâr u kesbine mukayyed olub dost düşman bilmez bir devlet olmağla Leh Cumhuriyeti’nin bir cüzvîyesini ben dahi kapayım diyebilür de (Leh) askerini Leh toprağına idhâl eylediği mümkünâtdan hâric değildir lâkin asker çeküb Leh’e göndermesi tedârik-i mühimmâtına merbût bir husûs olduğu sebepten hiç sıyt u sedâ çıkarmaksızın bu emr-i müşkülün temşiyet görülmesi muhâlâtdandır lâcerem bizim devletimizin bir haberi olurdu da bizi dahi agâh [32] ve haberdâr iderdi deyü Konsol Beğ Han efendimize elinden geldiği kadar ahhâr-ı nâ sahîhenin yanlış ve yalan olduğunu izhâr iderek sahîh olan haberlerden nâşi Han efendimizin gam ve kassâvatını def‘ itmeğe sâ‘î itdi Han dahi teselli-pezîr olub güzel Konsol Beğ ammâ bize medh eylediğin ittifâk-ı cedîdin gayreti ne oldu cümlesi kırılıub nâ-bedîd oldu buna sözün var mı deyü yine su‘âl buyurdular Konsol Beğ cevâbında benim efendim bu semtlerde mevcûd olan müttefikler münhedim olub yıkıldı ise câ‘izdir lâkin yalnız bu havâlideki müttefikler mağlûb oldu ya Litvanya ve Krakov ve Podolya ve sâ‘ir yerlerde bulunan ittifâk-ı cedîdin âdemleri dahi sağ‘ sâlim durur Moskov’un tabi‘atı ma‘lûm-u devletinizdir ihtimâldir ki bir karaltı göstermek zımnında bu tarafa gelmiş oldular [33] Balta’ya gelüb bu misillü hareketleri ile tarafeyni havfa düşürür Moskov hîlebâzdır bu renk ile sen Tatarsın zinhâr zinhâr da‘vâsını bilmeyenin şahidi olma fehvâsınca Lehlülere bir dürlü imdâd virme zîrâ anların işi bitdi deyü sizi korkudur ve yine sen Lehlüsün sakın

Ek 4: (Devamı)

olmaya ki Kırım Hânı _silinmiş_ tarafından vechen mine'l-vücûha müsâ'ade ve mu'âvenet me'mûl kılasın biz vilâyetini basub istediğimize göre harâb itdik de yerinden kımıldanmadı katde kaldı ki senin güzel hatrın için hareket ide deyü Lehlûleri tahvîf ider ve benim bu didiğim öte gün efendimize virilen takrîrin bir maddesine hep eyüce uygun görünür vallah efendim Balta'da vaki' cenk oyunu sizin ve [34] Devlet-i Aliyye'nin bir mektûbunu taklid idüp Leh Cumhûru'nun derûnunda olan nizâ' ve feza'dan külliyyetle rû-gerdân olduğunuzu halka inandırmak bâbında Varşava'da mukîm Moskov ilçisinin geçenlerde çıkardığı yazı oyununa benzemez mi evvelâ gâ'ibâne sizi söyletmişler el-ân bu sükûtunuzu beyân ideceklerdir didi Han hazretleri Konsol Beğ'in (kendü murâdına göre) sözlerini kemâl-i takayyüd birle istimâ' itdikde pek eyü Konsol Beğ melhûzâtına söz yok ammâ ittifâk-ı cedîdin hâlini ne şekl bilürüz didi.

[Porsiden Konsol ez Han yarlığı râ berây-ı hizmetkârı ki Lehî bûd]

Konsol Beğ hemândem Han efendimizin bu sözünü fırsat-ı ganîmet bilüb benim efendim bir takrîbim vardır Podolya semtinde bir beğzâdemiz bulunur ol dahi ittifâk-ı cedîdin cümle a'mâlini ve sekenâtını ve hareketini bilür eğer Han efendimiz bana izin virüb bir menzil yarlığı [35] ihsân buyururlarsa bir mu'temed hizmetkârımı ol cânibe irsâl iderdim şöyle ki ne efendimizin nâm-ı şerîfleri görünürdü ne benim dahi adım âşikâre olurdu efendimiz bu takrîbi beğenseler çapuk sahih haber bana gelürdü dedikde nola Konsol Beğ bir iki gün arası mürûr itsün de bunu fikr-ü mülâhaza ideyim deyü Han hazretleri böyle cevâb itdikden sonra

[Heves kerden Han befiristâden murâd-ı Konsol râ be-su-i Cumhûr-u Leh]

Konsol Beğ yine su'âle cesâret idüb ya bunu Devlet-i Aliyye'ye bildirmediğiniz mi sormağın Han efendimiz ya ne zaman Devlet-i Aliyye'ye haber virmekden hâlî oldum ki bu mühim maslahatı ifhâm itmede taksir itmiş olam lâkin ne fâ'ide Devlet-i Aliyye büyük devlettir ama ağırdır vallah kımıldanmaz böyle didi pes Konsol Beğ birkaç söz dahi söyleyüb izn alub [36] kapudan yana oldu.

[Dâden kâtib-i vezir be in fakir yarlığı-râ matlûb berây-ı râhib ve hizmetkâr]

Bu fakir hor-u destbûs idüb Konsol'un ardına düşüb gider iken Büyük Ağa'nın kâtibini yolda bulub üç dört günden berü Büyük Ağa'ya varub istediğim geçid yarlığını elinden alub papazımıza virdüm de bu varta-ı belâdan 'akıbetü'l-emr canımı tahlîs itdim.

[Le meme jour: Reften Konsol be-Kadiasker Efendi ve ricâ kerden vesâte-yi efendi-i mezbûr râ der ısdâr-ı yarlığı verây-ı taraf-ı Leh ve sohbet o bâ efendi der madde-yi Balta]

Andan sonra Kadiasker Efendi'nin konağına varub bir kahve ile bir çubuk içtiğimiz esnâsında sohbet pür latîfe idüb efvâh-ı nâsda olan ahabârın lâkırdısı sorulduktan sonra bu fakir söze gelüb benim efendim Konsol Beğ'in size sırrıyâne söylenecek bir sözü vardır dediğimde efendi-i mezbûr pek eyü küçük odaya varın da ben şimdi kalkub gelürüm dedi pes Konsol Beğ oda-i mezbûra varub efendi dahi çokça bekletmeyüb [37] bizim ile hâlvet odasında mülâki oldukda Konsol Beğ ne dersin Balta'da vaki' olan mâcerâdan Moskov'un üzerimize an-karîb yürüyüş ideceğini kıyâs ider misin deyü Han efendimizin su'âlini tekrâr itmeğın Konsol Beğ dahi Han hazretlerine cevâb virdiği minvâl

Ek 4: (Devamı)

üzre efendiye dahi söyleyüb bu oyundur ve'l-bâkî tekrarladıkdan sonra efendi dahi bu cevâbı beğenüb göreceksin Konsol Beğ Balta vaka'sı karaltı dedikleridir lâkin Han pek korkdu böyle şeyi aslâ görmediğinden havfa düşdi didi ba'de Konsol yine feth-i kelâm idüb benim efendim benim size bir ricâm vardır Han hazretleri benden tâze haber istedi bende yoğidi İstanbul'dan bana vürüd iden havâdis-i rûzigâr yolda bayatlanur ekseriya ittifâkın hâl-i nevini teftiş ve [38] tefahhus zımnında bir mu'temed âdem Leh'e irsâl olursa pek münâsib olurdu benim eski konsoldan kalma bir hizmetkârım vardır aslı Lehlüdür ve Leh boyarlarından olmağla vatan-ı asliyesini bilür ve hem sadâkatkâr bir uşşaktır anı yollasak bu işin hakkından gelüb Podolya semtinde bulunan bir Fransız beğdâzemiz ile görüşüb ol havâlide devr iden havâdisi bir takrîb ile bize bildirir de Han efendimizin ve sâ'ir ibâdullahın refâhiyyetini te'sîs ider bir husûs olmağla gerçi bugünkü gün efendimize anlatdı isek yine bu işin husûl-pezîri bir iki güne imhâl ve tevakkuf olduğundan sizin hüsn-i himmetinize sipâriş ve tefvîz olursa lâyıkdır deyü Konsol Beğ bu bâbda efendi-i mezbûrun hüsn-i vesâtasını ricâ ve niyâz eylemeğle efendi-i mezkûr dahi 'âlî re's ve'l-ayn diyerekden bizden ayrılıb gitdi. [39]

[Juillet 11: Telâkkî-yi men bâ Şeyhü'l-islâm]

Elyevm bu fakir Müftî Efendi'nin konağına me'mûren varub bir müsâ'it mikdârı galabalık dağılıncaya dek bekleyüb âkıbet efendi-i mezkûr dışarı çıkub hâlvat odasına geçüb varmağla bu fakir dahi efendinin ardına düşüb yanlarına vardığım vakitte efendi feth-i kelâm idüb ne var ne yok Tercemân Beğ deyü su'âlîne ben dahi cevâba mübâderet idüb gelen gidenimiz yokdur lâkin bugün halkın ağzından çıkan haberlere göre öte gün nakl olunmuş havâdis-i rûzigârın cümlesi yalan aslı faslı yok kaçkınların rivâyetidir deyü işitmiş iyiz dediğimde efendi-i mezbûr tebessüm idüb bugün Ya'kûb Ağa'dan ve Cedisan seraskerinden iki mektûb gelüb geçenlerde rivâyet olunan vaki' oldu fammâ bazı söz ziyâde söylendi ba'zısı dahi gerçeğinden noksan [40] ta'bir olunduğu mektûbun mezbûreynin mefhûmundan bellüdür nenin (?) gibi disek şimdi sana nakl iderim dimeğin bu fakir dahi göz kulak olub efendi-i mezbûrun hikâyetini takayyüd ve ihtimâm birle istimâ' iderim.

[Rivâyet-i ceride-yi madde-yi Balta ki Şeyhü'l-islâm-ı mezkur merâ nakil kerd]

Evvelâ Umman didikleri kal'anın fethi ve içinde olan müttetiklerin Leh Baltası'na kaçub andan dahi Kırım Baltası'na firarları ve Moskov taburunun Leh Baltası'na gelüb müttetiklerin ardlarına düşüb mezbûr şehrinde fisk ve fesâda tasaddî iylediği haberleri bi'l-cümle vâki'hâldir Lehlü olsun Ermeni olsun her ne millet ise olsun hepsi katl olunup tu'me-i seyf pür hayfları olması var binâ altında hurd u haş olmaları var nehb u gârete nihâyet olmamış sübyân mekûlesine ve nisvân kısmına merhâmet itmeksizin [41] Leh Baltası'nı harâb-ü yebâb iyledikden sonra Moskov Ceneralı Ya'kûb Ağa'ya bir âdem yollayub firâr iden Lehlüleri elimize teslim idüb redd eylemede mu'ânedet kılmak münâsib değildir zîrâ anlar benim imparatoriçemin itâ'atinden çıkmış cebelâyı re'âyâsı olmağla anlara sâhib çıksan belânı bulub rezil olursun hem anları ele getürmek için her vechle sâ'î idüb zûr itsek dahi câ'izdir hattâ bunun üzerine me'mûr ve me'zûn iyiz deyü hetman-ı mezbûra söyletdi Ya'kûb Ağa dahi cevâbında ben Kırım Hânı efendimin bir kulu iyim anın bir izni gelmeyince zîr-i

Ek 4: (Devamı)

himâyetlerine mürâca‘at itmiş bir tâ‘ifeyi zâlim elinize vermek ne münâsebeti var deyü söyletdikten sonra Boğdan tarafına firâriilerin bellü başlusunu kaçırub Moskovların kudümüne hazır ve müheyyâ oldu ol esnâda Kırım Baltası’nın altı yeniçerisi [42] iki Balta’nın arasında cereyân iden bir küçük ırmağın üzerinde yapılmış köprünün başında tüfenkleriyle bekleyüb Moskovların bir kaçını helâk itdikden sonra altısı dahi meydanda maktûl kaldılar Rusya askeri ise Ya‘kûb Ağa’nın konağına varub anı kuşatdıklarında ağa-yı mezkûr Cedisan seraskeri tarafından" bundan akdemce" irsâl olunan bir mirza ile ma‘ân gelmiş yigirmi nefer Tatar etbâ‘ ve hüddâmını berâberce alub cümlesi silâhlu pusatlu olub hazır ve müheyyâ olunca hemândem kapuyu açrub ‘ale’l-fevr mânend rüzgâr rüzgâr Moskov’un üzerine hücum idüb anlar dahi kesret-ü hayret ve dehşetlerinden nâşi yol virüb açılmağla Ya‘kûb Ağa sağ sâlim Cedisan semtine firâr idüb vusûl bulmuşdur fammâ hetman-ı mezbûrun firârından sonra Moskov taburu her buldukları Lehlüyânı yine kılıca geçirüb [43] havsala-i ta‘bîrden hâric şenî‘ ve fesâda tasaddî olmuşlar recana ila nahnı kayd Ya‘kûb Ağa Cedisan seraskerinin katına varub yetişdikde serasker-i mezkûra nasîhat virüb cümle ümerâ ve emirzâsını cem‘ itmeğe sevk ve tergîb idüb ol dahi nola deyü pend ve nasîhate kulak asub cümle mirzaların cem‘e da‘vet itmeğle ebvâb-ı müşâvere meftûh olub hîn-i mübâhasede erbâb-ı müşâverenin hepsi bu mevâd-ı sâlise üzre müttefik oldular ki evvelâ ol havâlide vaki‘ olan mâcerâyı Han efendimize bildireler sâniyen ki birkaç âdemleri kıra çıkub Moskovun harekât ve sekenâtını uzaktan görüb teftiş ve tecessüs eyleyeler sâlisân ki Han efendimizin emlâk-ı mevrûsesi olan dört beş köyleri Moskov askerinin gâret ve yağmasından [44] her vechle tahlîs itmeğe sa‘î ve ihtimâm kılalar pes on nefer genç mirzalar bu hizmete ta‘yin ve irsâl oldular şol şartla ki irakdan bakub bir takrîb ile tecessüs kılub vechen mine’l-vücûh Moskov ile döğüşüb yapışmasınlar lâkin anların gençlikleri var idi kıra çıkub Moskov taburunun kırk elli nefer âdem mikdârı öteberü seğirdüb Han efendimizin bâlada zıkr olunan kurrasına gelüb (?) gideceklerin görünce dayanamayub üzerlerine hücum itdikde Moskovları bu uğurdan bozub Balta tarafına döndürüb andan dahi Leh Baltası’na dek dâ‘imâ kaçanların ardlarınca düşdüler Moskov ise askerine yetişüb bir parça arka buldukda kuvvetlenüb firârları karada mübeddel olub emr-i ber ‘aks olub mirzaların üzerine kudüm idüb mirzayân-ı mezbûrân dahi komkuna kuvvet diyerekden Kırım Baltası’na firâr ve cîsr-i mezbûrun üzerinde geçer iken bir [45] mirza bi-iznillahi te‘alâ atıyla devrilüb düşdükde hizmetkârıyla katl olundu kusûru Cedisan seraskeri ‘avdet ve mâcerâlarını nakl ve rivâyet ittikleri birle erbâb-ı müşâverenin cümlesi tenbihlerine mugâyir hareketleri zemm olduktan sonra Balta ahvâline bir devâ bulunmasına sâ‘î olundu yine müşîrân bu kul üzre müttefik oldular ki kâr azmüvde ve umûr dîde bir mirza ol tarafa ta‘yin olunub Moskov taburuyla görüşüb nizâm karar virile ol dahi fî’l-hâl cânib-i mezbûra ‘azimet ve Rusya Devleti’nin ceneralıyla mülâkat ve mezâ ma mezâ diyerek şimden sonra bir şeni‘at zuhûr itmemesine bir çâre bulalım deyü ceneral-i mezbûra ifhâm eyledikde ol dahi nola benim imparatoriçemin aksâ-yı âmâlî gerek Tatar ile gerek Devlet-i Aliyye ile sulh ü salâhında sâbit kadîm ve râsih [46] -dem olmaktadır tarafeynden zâyi‘ât olsa Balta kadısının hükmüne kâ‘il iyim bu husûs şer‘en görülsün tazmîni

Ek 4: (Devamı)

elimizden gelürse dostluğumuzu icrâ ideceğimizde iştibâhınız kalmaya deyü mülâ'im sözler söyledi mirza dahi haz idüb tarafeynden ibrâlaşub temessükleşub iş nizâma geldi lâkin bu kadar fesaddan sonra Ya'kûb Ağa Kırım Baltası'nda emn ü âmânla oturur mu dâ'imâ korkusu olur deyü mirza-yı mezbûr tarafeynin refâhiyyeti için üç bellü başlu Moskovlu Ya'kûb Ağa elinde rehin kalmaların teklif idüb bedeline üç mirza Moskov ceneralinin yedinde dahi rehin kalsun ki iki taraf dahi asûde-i hâl ve müreffehü'l-bâl ola deyü 'arz iylemeğle bu kul cânibinden kabûl olunub ana göre hareket olundukdan sonra Ya'kûb Ağa Kırım Baltası'na gelüb rahat ve huzûr ile otururken irtesi gün 'ale's-sabâh Leh Baltası'na bir âdem yollayub ahvâl-i keyfiyyet nicedir tecessüs zımnında mezbûr âdem oraya [47] vardıkda baksun ki Moskov eseri kalmadı daha öteye varub Balta'ya yakın bir dağın eteğinde yigirmi nefer kazak beklediğin gördükde bunda nedir işiniz Moskov taburu nereye kaçtı su'âl itmekle anlar dahi cevâblarında Moskov askeri çekildi de bu dağın ötesinde darb-ı hiyâm eyledi biz hod burada bekçilik ideriz didikleri hinde yine mezbûr âdem su'âl idüb ya bizim rehinimiz olan üç nefer mirzalarımız nerede kaldılar dedi anları bir evde kondurmuşuz isterseniz varub alınız dediler pes casus-u mezbûr ol eve varub mirzaları bilesince alub Ya'kûb Ağaya 'avdet iyledi hâsıl kelâm bu ma'rekede sekiz müslüman ölüb re'âyâ ise yedi yüz nefer âdem dâm-ı helâka giriftâr oldular ve esnâ-yı hayhuyda Ya'kûb Ağa'nın bir kızcağızı gâ'ib ve nâ-bedîd olmağla pederi bulana bin [48] sikke flori va'ad idüb bulduklarında katl olunmuş demişler.

[Gayret dâden in fakir der in fasl]

El-ân bize kerem idüb rivâyet buyurduğunuz maddelerden zu'm-u fâsideme göre bellü ve nümâyan olur ki Han efendimiz bi'l-cümlesini Devlet-i 'Aliyye'ye bildürmek için şitâb birle bir çukadarını irsâl itdiğimi medhe lâyük ve memleketi için hamiyyet ve gayretinden kinayedir zemm itmek münâsib değildir hâşâ sümme hâşâ lâkin öte gün istediğimiz minvâl üzre Devlet-i Aliyye'ye yazdığım vaki'hâl değildir deyü Han efendimizin hatrına biraz gubar gelmişdi buna pek te'accüb ideriz dedim Müftî efendi dahi benim dediğimi hep eyüce fehmi ve idrâk idüb ben Han hazretlerinin Devlet-i Aliyye'ye haber göndermeğe bu kadar 'acele kıldığına sebep oldum hem dünki gün yine anlar gele tenhâca bulunduğumda bin nefer re'âyâ katl olundu deyü yazıldı sonraki rivâyete göre maktûllerin 'adedi yedi yüzden mütecavizdir. [49]

Pes yalan yazılmadı dimem ile Han efendimizi bu bâbda tesellâya ihtimâm iyledim dedi ba'de yine bu fakir söze cesâret idüb benim efendim Moskov'un huyu kime ma'lûm değildir ziyâdesiyle hîlebâzdır bu haberleri çapuk yetiştirmeye idiniz anlar gayri bir tarz üzre bildirirlerdi hattâ ezmân-ı mâziyenin rivâyâtında okudum ki elli altmış sene mukaddem bu sınırlarda buna manend bir velvele kopdu da Moskov derdmend Kırım ahâlisinin dünyâ kadar mal ve menâlini kapub yağma itmişlerdi lâkin ol vakt Kırım Hanı olan Sahib Giray Han Devlet-i Aliyye'ye bu haberi virmekde zerre kadar taksir ve ihmâl iylemekle Moskov bâ'is fesâd iken şikâyeteye mübâderet idüb Tatar bişümâr bizim vilâyetimize gelüb hücum birle basub bin kese akçeden mütecâviz zayı'atımız oldu deyü Devlet-i Aliyye'ye hilâf anladub igfâl iylediklerinde [50] Devlet-i Aliyye dahi Moskov üzerinden bilâ sebep

Ek 4: (Devamı)

gâret olunan malı girüye redd idesiniz yahud garetgir olan Nogay tâ'ifesinden tahsîl itmede ihmâl iylemeyesiniz deyü Sahip Giray Han-ı mezbûra fermânlar yazıldı sonra bundan öteye yazılıb gerçeği bilinceye dek gâyeti'l-gâye zahmet çekildi bundan ve buna mümâsil bin def'aâtden ibret almaludur didim efendi-i mezbûr bu sohbeti pesend itdi ben dahi elini öpüb veda'laşdım.

[Le meme jour: Mülâkat Konsol bâ hazret-i Han ve su'âlât-ı Han dercevâb ki balyos-u Rusya hâheddâd be Asitane-yi Sa'âdet]

Öyleden sonra Konsol Beğ Han efendimize varub mülâkat oldukda bâlada zikr olunan haberlerin cümlesi Han hazretlerinin takrîr-i 'aliyeleriyle mukarrer oldu Han efendimiz kelâma gelüb bu mâcerânın i'lâmı Devlet-i Aliyye'ye vusûl bulduğu birle Moskov balyozunu da'vet idüb aslını soracaklarında iştibâh yokdur ne dîrsin Konsol Beğ Moskov ilçisinin cevâbı ne olacak tahmînen bilür misin didiklerinde [51]

[Mübâhese-yi Konsol dercevâb-ı mezkûr]

Konsol Beğ cevâbında belî efendim bilürüm Balta tarafında vaki' olan fasl bir şey değildir Moskov imparatoriçesinin sizin hakkınızda olan niyyetleri gâyeti'l-gâye pakdır sulh ve salâha halel verir bir hareketleri sâdr olmadı hem inşâallah şimden sonra olmaz sınırda ba'zı kerre böyle döğüş barış olur lâkin dostluk dâ'imâ lâyenkatı' müttelikler imparatoriçe-i mezbureme itâ'at itmeyüb Leh Cumhûri bilcümlesi kabûl itdiği nizâm kararlara tuğyânân râzı olmayub zorbalık itdiklerinden anları tarîk-i itâ'ate getürmek bâbında üstlere bir mikdâr asker ta'yin ve irsâl olundu askeryân-ı mezbûran dahi aslından Moskov olmayub Kazak mazak olmağla zâbitlerinin sözünü dinlemeyüb biraz mest ve sarhoş [52] olduklarından esnâ-yı kermiyyetde sınırdan öteye atılıb bir mikdâr zarar ve ziyânları re'âyânıza dokundu ise istirdâd ve tazmîni görölür de bi't-tamam ve bi'l-kemâl edâ olunur deyü yine kendini i'tizâr itmeğe sâi ider fâmmâ ilâm-ı şerîfiniz ile bu fasla kemâliyle habir ve âgâh olan Devlet-i Aliyye balyos-u mezkûra söyler ki sarhoş imiş ayık imiş Moskov askeri sınıra altı sâ'atten ziyâde yaklaşıb karîb olmamak üzre sulh ve salâhımızın bir mahsûs maddesi yokmu ya niçün askeriniz ma'hûd mesâfede durmayub daha yakın gelmişler aslı nedir andan mâ'adâ tutalım ki kesret-i harâretten nâşî askeriniz Balta'ya dek gelmişler ya sarhoş ve intikâm sevdâsına düşen asker bile altı pâre top getürmeğe sabr ider mi bu kadar ihmâl ve eskâl ile yürür mü yürür mü mühlet virir mi ve'l-bâkî [53] bu su'âlâta cevâb-ı şâfi virmek Moskov balyozun elinden gelir mi didi Han hazretleri pek ma'kûl Konsol Beğ ammâ Devlet-i Aliyye bu su'âlâta cesâret ider mi geçenlerde Kamenisa semtinde bir velvele kopub Moskov taburu yakın geldi deyü Hotin pašasına şikâyet oldukda paşa-yı mezbûr bir âdem Turla Suyu'nun öte yakasına irsâl ve Moskov ceneraline ba'zı su'âlâta mübâşeret itmeğin Moskov ceneralı Leh Cumhûru bizim kralı da bizim re'âyâsı da bizim sizin sormağa bile 'alakanız kalmadı rahat ve huzûrunuza bakın deyü cevâb virdi artık sormak hayr itmez didiler Konsol Beğ yine söze gelüb benim efendim bu Leh maddesi meydâna çıkalıdan berü Moskov'un iki cevâbı çıkıdı lâkin cevâbeyn-i mezkûreynin beyninde ne çok fark bulunmuş biri bu ki Leh maddesi bir mezheb [54] gavgası bir küfr nizâ'ıdır ana karışmak Ümmet-i Muhammed şânına düşmez öbürü Leh bizim

Ek 4: (Devamı)

kral bizim karışamazsınız sekiz ayda Moskov'un fuzûlu ziyâdesiyle artmıştır didi Han efendimiz gülmeğe başlayub evvelki cevâbı ne imiş bir daha söyle deyü Konsol Beğ'e cevâb-ı mezbûru tekrârlamağa zor itdi de def'a-i sâniyede istimâ' idince ya Moskov kendi kendinin din ve imânı yok olduğunu ağzıyla ikrâr ider disene Konsol Beğ deyü kahkahâya mübâşeret itdiler ba'de 'ale't-tekrâr feth-i kelâma gelüb Balta'daki Moskov cenerali Yaş beğine yazub olmaya ki müttefiklere sâhib ve mu'in çıkub anlara emân viresin zirâ benim askerlerimle Yaş'a dek varub elinden cebren almağa me'mûr iyim deyü tahrîr eylediği evfâh-ı nâsda güft ü gû olmuş ammâ bunu idemez zirâ Devlet-i Aliyye buna bir vechle [55] kâ'il olmaz Boğdan re'âyâsı haracgüzârdır hazîne-i 'âmireyi doldurur bir halk olmağla Devlet-i Aliyye anların zararlarını istemez Tatar ise Devlet-i Aliyye'ye bir pâyeye virmez belki andan 'ulûfe alır bir kavim olduğundan Devlet-i Aliyye'nin buna meyl ve muhabbeti yoktur didiler Konsol Beğ benim efendim Tatar kavmi Devlet-i Aliyye'nin haracgüzârı değilse bâri bekçisidir hazînesini doldurmaz ise döğünmemesine mâni' olur didi Han hazretleri yine söyleyüb her ne olursa olsun benim bu bâbda Devlet-i Aliyye'nin hitâb ve 'itâbına mazhar olacağımı bilüb cevâbı gelmezden mukaddem benim kapucubaşımı Cedisan cânibine yollayub hitâb agaz ve 'itâb engîz bir mektûb irsâl eyledim sağdan sağa söylerim didi Konsol Beğ cevâb idüb benim efendim buna te'accüb iderim Cedisan ahâlisinin bir dürlü kabâhatleri yoktur ve inşau'r-rahman Devlet-i Aliyye [56] me'mûlunuzdan ziyâde gayretinizi medh ve pesend idüb 'an-karîb nehzat ider didiğinde Han hazretleri cevâbında hayır Konsol Beğ devlet ağırdır kalkamaz yoksa anın hazînesi çokdur âdemisi dahi vâfirdir isteseydi Acemistan memleketini çokdan zabt ve feth itmiş olurdu ağaniyân fitne-i kebîre ikâz idüb bize otuz bin nefer âdemle bir vezîrinizi irsâl edin cümle memleketimiz elinize girer deyü Devlet-i Aliyye'ye yazmışlardır aslâ ve kat'â bu sözlere kulak asılıb hareket olunmadı didi.

[Teklif kerdan Han be-Konsol berây-ı fristâden merd-i râ belde]

Pes yine ittifâk-ı cedîdin hakkında ba'zı su'âlâta mübâderet olundu ana göre cevâblar dahi virildikten sonra Han hazretleri dayanamayub Konsol Beğ ol tarafa bir âdemini göndersene dimiş Konsol Beğ nola efendim izn-i şerîfiniz [57] var ise âdem hâzır durur hemân işâretinize muntazırdır didi ba'de Han efendimiz benim iznim dahi hâzırdır yarlığı kendim Dîvan Efendi'ye yazdırdım hizmetkârın (duymayub hemen) Karabet nâm Ermeni re'âyâsından olub ticâret umûru için Hotin'e varub andan Leh'e mürûr itmek üzre bundan 'azimet itdiğini derûn-u yarlıkda tahrîr itdirdim yârın tercemân gelsün didiklerinde Konsol Beğ iskemlesinden kalkub gitmeğe icâzet istediği birle bu fakir yed-i şerîflerini takbil itdikten sonra kapudan yana oldum.

[Juillet 12: Dâden Divan Efendi-i merâ yarlığı-ı mezbûr ve taleb kerdan men ez efendi-i mezbûr diğerk menzil yarlığı râ]

Ale's-sabâh Dîvan Efendi'nin odasına varub yarlığı-ı ma'hûdu bana okuyub elime virdikde benim efendim pek güzel ammâ menzil için ne şekl yapsak gerek menzilsiz olmaz pek giç gider giç gelir didiğimde nola bugün Han hazretleri bugün seyrek çıkacaktır varayım bakayım [58] eğer

Ek 4: (Devamı)

itlâgımızdan evvel menzil yarlığını mühürlemeğe vakti var ise mühürledirim didi fi'l-hakîka ol gün ba'de'z-zuhûr Divân Efendi'nin bir hizmetkârı gelüb Karabet nâm zımmî için bir yarlığ-ı hanî bize getürdi ve güneş batub yattığı birle Matyas nâm hizmetkârımız Karabet nâmında yarlığ-ı mezbûru eline alub baş çukadara okudub menzilciye haber olunub sâ'at ikide ata binüb yola revân olundu.

[Juillet 15: Mülâkat Konsol hazret-i Han der hâne-yi bağcuya ve mesâhebet pür maslahat in ve an]

Elyevm Konsol Beğ Han efendimize varub buluşmağa müştâk olduğunda Han hazretleri ol günün kesret-i harâretine dayanamayub bağçesi meyânında vaki' ve mermer döşemesi ile müzeyyen ve şâdü'r-revân cennet nişân ile müferrih odasında bulunmağlu hâlde efendi bizi içerü da'vet idüb ortalık tenhâ oldukda Han efendimizin yanlarına getürmeğin [59] Han hazretleri ebvâb-ı kelâm maslahat encâmı feth idüb ne var ne yok Konsol Beğ Brandaburg Kralı'ndan ne haberin var sorduklarında Konsol Beğ cevâbında benim efendim Brandaburg Kralı'nın hakkında bi'd-defa'ât su'âl itmişsiniz ve bildiğimiz kadar cevâb bâ sevâb virmişsizdir anın ahvâli perîşândır zîrâ iki deryâ arasında furtına yemiş bir gemiye benzer dâ'imâ müzdaribü'l-hâldir didi Han efendimiz yine söze gelüb Konsol Beğ Akkirman'dan gelmiş bir âdemim vardır 'acâ'ib şeyi bana nakl itdi Bendere kaçmış ba'zı müttelikler var idi Bender paşası gerüye gönderib Balta'ya döndürmüştür ondan bellü olur ki Devlet-i Aliyye mütteliklere emân virmeğe bile cesâret itmez pes anların bi'l-cümlesi benim üzerime düşer didiği birle ya benim efendim Âl-i [60] Osman padişahına öteden berü itlâk olunagelen pâdişâh-ı nusret destgâh elkâbı 'acabâ 'abes mi oldu olduğu takdîrce olmaya ki Tatar şecâ'at-i şî'ârın hidiv-i alişânı suçsuz derdmendlere sıyanetlerin dirîğ itmiş ola cümlesi üzerinize düşüb zîr-i himâyetlerinize dahl olsalar kimse kereminizden mahrûm ve me'yûs kalmaz da nâm-ı nâmınız âfâka münteşir olacağında kat'â iştibâh yokdur 'ırz ve nâmusunuza ve nâm ve şânınıza lâıyk ve sezâvâr olan budur ki bilâ cürm dâm-ı belâya girifdâr olmuş filenizdeler zul-i sıyanetinize mürâca'at eylediklerinde siz efendim hâllerine merhamet iderek zalâm bî emânların belâsından garîbân canların tahlîs buyurasın didi bu söz Han efendimizin gûşuna hoş gelüb pesend itdi. Pes Konsol Beğ [61]

[Taleb kerdin Konsol be-hazret-i Han tecdîd-i fermân eslâfşerâ der hakk-ı Katolikân]

kalkub gitmezden evvel Katolik Ermeniler için ötedenberü hanlar tarafper-i şerîflerinden virilegelen bir yarlığ-ı hakânî Maksud Giray Han efendimiz tarafından dahi mühürletmeye murâd idüb bu fakirin lisânıyla bu faslı söyledüb benim efendim Konsol Beğ merâhim-i 'aliyyelerinizden bir kerem ve ihsânın ricâsına cür'et ider Han efendimiz nenin (?) gibi su'âl itmeğle benim efendim pâdişâhım ötedenberü Kırım adasında mütemekkin olan Ermeniyân milleti iki fırka üzre münferit olub birisi Katolik öbürü gayrı mezhebde bulunub Katolik olan dahi az ve ziyâdesiyle fukarâ olmağla sâ'ir Ermeni tarafından külli gadr ve te'addîye mübtelâ olduğundan eslâf-ı kirâmınız hâllerine merhameten bu yarlığ-ı hanî [62] ellerinde i'tâ olunub kimse incitmesün deyü yarlığ-ı mezkûrda mestûr ve mukayyed olmuşdu siz efendim dahi eslâf-ı kirâmınızın âsârına iktifâen yarlığ-ı mezbûrda mührünüzü bassanız memnun ve minnetdâr olurum didi Han hazretleri su'âl idüb ya böyle var mı

Ek 4: (Devamı)

nerede otururlar didi gerek Gözleve’de gerek Kefe ve Karasu’da seksen doksan mikdârı Katolik vardır efendimizin en vefâdâr re‘âyâları anlardır dâ‘imâ efendimizin ömr-ü devletleri devâmına du‘âcılardır deyü Konsol Beğ efendimize bildirdi efendimiz dahi nola bakayım şu yarlığa didi ba‘de Konsol Beğ kalkub gıtdikden sonra bu fakir Han efendimizin elini öpmeğe vardığımda ne asl kâğıddır bu dediğin Halid Efendi’ye getir ben göreyim [63]

[Kabûl kerdin Han taleb-i Konsol]

didiklerinde benim efendim şöyle bir eski kâğıddır ki vara vara kirlendi ecdâd-ı ‘azâmınızın cümlesi mühürlerini basdılar diyerekden gıtdim.

[Le meme jour: Berden in fakir sened-i mezkur râ be-Halid Efendi]

Fi’l-hâl konağa varub bâlada zıkr olunan kâğıdı alub Halid Efendi’ye getürdüm de ahvâl-i keyfiyeti bildirdikden sonra ol bâbda hüsn-i himmetlerin dahi ricâ ve niyâz eyledim ol dahi üzerine ta‘ahhüd itdi.

[Le 16: Juillet: Mühr zeden Han in sened râ be-himmet-i Halid Efendi]

Fi nefsi’l-emr irtesi gün ahşam oldukda Halid Efendi-i mezbûra varub tenhâca buluşub mezbûr kâğıdı memhûr görüb Konsol Beğ’in memnûniyetini izhâra s‘aî eylemeğin büyük görmedir tercüman sâ‘ir Han ise dâ‘imâ para avucundan mahvolmuş bil didi bu söz kulâğımıza takılacak küpe olsun didim de alub yürüyüvirdim. [64]

[Nüşâ-yı sened-i Ermeniyân ki der cezîre-yi Kırım mezheb-i Katolik râ dâdend]

Kırım adasının ‘umûmen harâcgüzâr olan Ermeniyân tâ‘ifesinin ak baş ve papas ve sâ‘ir rü‘esâ ve ehl-i tüccârdan misâfir ve sâ‘ir rencber Ermeniyân tâ‘ifelerine yarlığ-ı şerîf-i hanî budur ki ötedenberü Ermeniyân tâ‘ifelerinin mezhepleri iki fırka olub biri Katolik öbürü gayrı mezheb olduğundan ol vechle gayrı mezheb olanları Katolik olan Ermeniyân’a mücerred iktizâî nefsanîyetleri üzre icrâî garaz birle haliminde ifsâd ve gamz idüb her-bâr tahvîf ve dürlü dürlü cevır ve eziyyet ile kendülerini tazyîk ve gadr eylediklerinden nâşî Katolik olan tâ‘ifeler nâçâr (.) perâkende ve perişan ve bî-huzûr [65] olduklarından pâdişâh re‘âyâları bî vech bu misillü azürde ve remîde olmağla zulm ve te‘addîlerini bu Katolik olan tâ‘ifelerinin üzerinden men‘ ü def‘ üzerimize lâzım olmağla hâl-i perîşânlarına merhameten yerlerine işbu yarlığ-ı baliğ sa‘âdet teblîğ-i hâkânî virdim buyurdum ki gerek Bağçesaray ve gerek Karasu ve Gözleve ve Kefe ve sâ‘ir Kırım içinde mevcûd olan Ermeniyân tâ‘ifeleri sizlerin meyânenizde bu misillü mezheb gavgasıyla birbirlerinizi ve bâ-husûs Ermeniyân olan Katolik tâ‘ifesini vechen mine’l-vücûh rencîde ve remîde eylediklerinize rızâmız yokdur ve ba‘de’l-yevm dahi tâ‘ife-i merkûmeye Katolik ve Frengsiz deyü hâkim ve [66] zâbitlere gamz ve efsâd ile nizâ‘ ve fezâ‘larınız zuhûru malûmumuz olur ise muhkem haklarınızdan gelinür zecr ü nefy olunub zahmet çekersiz ve bundan sonra tâ‘ife-yi mezbûreye bir vechle dahl ve ta‘arruz itmeyesiz şöyle bilesiz

Ek 4: (Devamı)

Mühr Yerleri

[Selim Giray ibn Fetih Giray Han] [Arslan Giray Han ibn Devlet Giray Han] [Selim Giray İbn Selamet Giray] [Yanlış Kaplan Giray] [Maksud Giray Han ibn Selâmet Giray] [Kırım Giray İbn Devlet Giray]

Halim Giray mührü başka bir yer-i suretde basılmıştır [Halim Giray ibn Saadet]

[18: Juillet: Mülâkat in bende-i bâ Müftî Efendi ve cevâbât-ı Konsol besîü'l-ateş]

Bu fakir Müftî Efendi'nin konağına varub halvete rast gelüb içerüye duhûl ve sohbet pür muhabbete mübâşeret itmeğle benim efendim öte gün bana kerem idüb meydâna getürdüğünüz bir [67] kaç su'âlâtın cevâblarını size redd itmek zımnında gelmişim.

Su'âl-i evvel bu idi ki 'acabâ Moskov'un murâdı Osmanlı üzerine yürüyüş itmek midir yohsa karaltı gösterüb dâ'imâ sulh ve salâhda oturmak mıdır bu su'âle Konsol Beğ'in cevâbı budur Moskov'un niyyeti Osmanlı üzerine asker çeküb seferi açmak değil hâşâ sümme hâşâ Leh Cumhûru'nun cümle boyarlarını ilzâm idüb kendine muti' edinüb Leh toprağını sâ'ir Moskov eyâletine ilhâk itmeyince Osmanlı ile hüsn-i mu'âmele ve medârâ ile geçinmeğe murâd itdi ve bu bâbda olan fikirleri sulh ve salâhın maddelerini icrâ idüb sözlerinde durub vefâlarından nişân değil ammâ [68] bir husûsun encâmını görüb kühn-ü gavrı dokunub bitinceye dek gayrı bir husûsa el sunmağa cesâret idemediklerinden nâşî Lehlülelerin cümlesi mazbût ve külliyyetle mazlum olub dünyâda meşhûr olmuş Leh maddesi bir eyüce itmâm bulunca gayrı bir maddeye itâle-i dest gadrları olunacağında kat'â ihtibâh yokdur.

Su'âl-i sâni Lehlülere müte'allik idi yani Moskov İmparatoriçesi Al-i Osman Pâdişâhı üzerine sefer itmeğe niyyet ve cezm eylediği takdirce ittifâk-ı cedîd üzre müttetik olan Leh boyarları Osmanlı'dan istimdâd itdikde bizi me'yûs döndürmediler şimdi bizden imdâd istemişler ammâ biz Moskov'a mahkûm ve tâbi' olub tarafgirleri olmağla [69] yekdil ve yekcihet Osmanlı üzerine hücum eyleriz deyü yürüyüş iderler mi yohsa gerçek Devlet-i Aliyye bize imdâd virmede taksir itdi ammâ şimdi bizim ile birlik idüb 'alî vechi'l-müşâr ki düşmanımız olan Moskov üzerine asker çekdiğini müttetikân-ı mezbûrân canlarına minnet ve fırsat-ı ganîmet bilüb Osmanlı ile rabt-ı ittifâk ve ittihâd kılub Rusya Devleti'nin makâsıd-ı fâsidesine mukâvemet iderler mi bu su'âle Konsol Beğ'in cevâbı budur ki ittifâk-ı cedîdin müttetikleri Moskov'a muhâlif olmak üzre bir yere cem' olunub and içdikleri mukarrer olmağla damarlarında bir katre kan kaldıkça kendü serbestiyyetinin hıfzı uğruna dökecekleri [70] emr-i bedîhîdir ve bir nefes canları vücûdlarında mevcûd oldukça konşularının refâhiyeti uğruna fedâ ideceklerinde şübhe yokdur lâkin Devlet-i Aliyye imdâd ve siyanetinden müttetikân-ı mezbûrânı nevmid ve mahrûm kılrsa ve 'ale'l-husûs mağlûb oldukları hâlde kendü toprağında melce ve me'vâ virmez ise anlar be-hasbe'l-iktizâ Moskov'a eyvallâh idüb hâh ve nâ-hâh itâ'at idecekleri muhakkaktır pes imhâl ve tevakkuf itmeyüb hemhudûd vefâdârınız olan Lehlülere imdâd itseniz sizinle birlik idüb Moskov'a karşı kılkaçaklarında ihtibâh yokdur deyü hatm-i kelâm eyledim.

Ek 4: (Devamı)

[22 Juillet: Telâkkî-yi Konsol bâ hazret-i Han ve mükâleme der iftirâ ki Reprin elçi küşâyed Han râ der hakk-ı Lehyân ve i'tirâfgirden Han ki mektûbeşrâ an-kasîd tire kerde bûd]

Bir iki gün arası geçüb mürûrundan sonra Konsol Beğ yine Han efendimiz ile görüşmeğe iştiyâk üze olub [71] kapuya varub Han hazretlerine 'azimet idüb evvelâ Katolik Ermeniyân haklarında bize ihsân eylediği yarlıg-ı şerîfleri için memnûniyetimizi izhâra sa'î ve ihtimâm eylediğimizde Han efendimiz cevâbında ben bunu unutmuşidim bile didi Konsol Beğ yine söze gelüb kerem iden keremini ferâmûş itse pek makbûl ve memdûh bir kârdır ammâ kerem gören aslâ ve kat'â unutmamak gerek didi.

Ba'de Han hazretleri ne var ne yok deyü su'âl itmeğle Konsol Beğ cevâb idüb benim efendim dün gelen çukadarınız ile birkaç mektûb almışım Moskov'un Varşav'da mukim elçisi öte gün virdiğimiz takrîrde mestûr ve mukayyed olduğuna binâen Lehlûlerin ümidini külliyyetle kat' eylemek zımnında gerek Devlet-i Aliyye'nin gerek siz efendimizin murâdlarını beyân iderek bir vechle [72] Moskov ile Lehlûlerin mâbeynine girmez iyiz hem karışmaz iyiz deyü iki mektûbun tercemesini havâdis-i rûz-i gâra dâ'ir kâğıdlarda koyub dünyâya ifşâ ve işâ eylemiştir ma'lûm-u mu'âdatınız olmak gerek şimdi hod yine elçi-i müşârü'l-ileyh bu işe nâdim ve pişmân olub kâğıdlarda yazılan Devlet-i Aliyye ve Kırım Hanı hazretlerinin mektûbları tercemesi yanlış oldu deyü yine kâğıd-ı mezbûrlarda yazdırub gelen gidene yaylatmağa sebep olmuş mekâtib-i mezbûrenin mefhûmu pek güç olduğundan kimse hulâsa-i ma'nâsını fehîm itmeyüb terceme kâdir olmadı pes ben böyle anladım da sâ'irlere dahi anlatmışım dedi ve bundan böyle kezzâb olduğunu kendi ikrâr itmiş deyü Varşav'dan [73] gelen mektûblarımızda zikr olunur didi Han efendimiz dahi gülmeğe başlayub hakikat hâl giden boyara virdiğim mektûb bulaşık su palûzesine benzer idi ne yapmalı idi imdâd virdim size disem elimden gelmez bir şeydir deyü size bir dürlü mu'âvenet itmey de söylesem şânıma düşmez bir söz olur deyü an-kasîd şöyle bir karaku cevâb virmişim ki bir şey eklenmesün didi Devlet-i Aliyye'nin izni olaydı izn değil darılmayacağını bilsem bârî vallah Lehlûleri böyle nevmîd koydurmaz idim lâkin Devlet kalkmaz bir şey itmez itmez itmez didi.

[Fermân âmeden ez Devlet-i Aliyye bebin Boğdan tâ teslîm kond firâryân râ be eyâdî-yi Moskov]

Ya Boğdan Beyi'nin su'âline sözün var mı kendüsi Balta'dan salt elli sâ'at uzak olub ben isem yüzden mütecâviz ırâğ iken bana yazar ki Balta'da vaki' olan mâcerâdan [74] ötürü efvâh-ı nâsda kîl u kâl olur işidirim lâkin sahîh haberim yokdur bana 'inâyet idüb ahvâl-i keyfiyeti bildiresiniz deyü ricâ ve niyâz ider ne asl su'âlâtdır bu didi Konsol Beğ dayanamayub benim efendim re'âyânızın ba'zısı için ricâcî ve niyâzmend olmama bir sebep vardur elbette didi Han hazretleri ya anlar Rum değil onu mu diyeceksin deyü çok güldü sonra yine feth-i kelâm idüp Boğdan Beğ-i mezbûra Devlet-i Aliyye tarafından bir zâ'im gelüb kaçkınların cümlesini Moskov eline teslîm etmek bâbında bir fermân getürmüşdür bu işden haberin var mı didi hayır efendim hem haberin olsaydı inanılacak şey

Ek 4: (Devamı)

değil aslâ ve kat'â vaki' olduğu fasıl değil deyü Konsol Beğ cevâb itdikde Han efendimiz ya [75] İsveç Kralı Osmanlı toprağına firâr idüb Devlet-i Aliyye'nin zîr-i himâyetine ilticâ eylediğinde böyle şey olmamış mı didi belî sultânım ibtidâi emirde olmuş lâkin sonra Devlet-i Aliyye itdiğinden pişmân olub İsvec Kralı'na envâ'i ikrâm ve re'âyât itmemiş mi didi pes Han hazretleri allahû te'âlâ encâmın hayr eyleye deyü hatm-i kelâm itdikden sonra Konsol Beğ kalkub vedâ'laşub kapudan dışarı oldu.

[25: Juillet: 'avdet Sa'id çukadar ez Astâne-i Sa'âdet ve berden o mektûb râ bimâ ve mülâkat kerden Konsol bâ hazret-i Han]

Balta'nın mâcerâsını müş'ar mektûbları Devlet-i Aliyye'ye getüren Sa'id nâm çukadar bugün gelüb bize bir kaç mektûblar getürmekle Konsol Beğ aldığı ahbâr-ı sahîheyi Han efendimize bildirmek niyyetiyle mülâkât olmağa arzûmend olmağın kapuya tahrik pâ idüb Han hazretleriyle görüşdükdü [76] Han efendimiz kendine ba'zı su'âlâta mübâşeret itdi de Konsol Beğ cevâbında benim efendim inşâü'l-rahman Devlet-i Aliyye 'akıbet bidâr oldu bizim Astâne-i Sa'âdet'de mukîm olan elçimiz uyandığına şehâdet eder ittifâk-ı cedîdin Leh'de günden güne kuvvetlenüb temkin bulunduğunu dahi işidiriz Deli Boyar lâkabıyla sizde ma'ruf olan Podoski evvelâ Moskov'un bir mikdâr askerine gâlib gelüb saniyâ mağlûb olmağla Boğdan tarafına kaçdıktan sonra salisâ dolaşma idüb 'ale'l-fevr yine Moskov üzerine hücum itdikde anların üzerine zaferyâb olduğunu bize yazmışlar bu haberden nümâyân olur ki bizim zann itdiğimiz gibi müttefiklerin hâli bu kadar perîşân değildir inşallâh yevmen fe yevmen dahi tezâyüd bulurlar didi Han hazretleri bu haber ile mesrûr [77] olub Venedik ile Nemçe ve Françe devletleri bir olub Lehlülere imdâd virecekleri halkın diline düşmüş bir sıyt ü sedâdır aslı var mı yok mu deyü su'âl itdikde benim efendim Venedik bir küçük cumhûrdur böyle umûr-u mühimmeye karışması ne münâsebet ile olur evvelâ bir büyük devlet idi ammâ Devlet-i Aliyye vura vura anı pek küçük idüb nişân-ı asliyesinde tasvîr olunan kanadlu arslanın kanadını pek kısaltmışdır şimdi bu havalarda uçmağa mecâli yokdur Nemçe ile Françe'nin ittifâkından bir dürlü âgâhım yokdur didi Han efendimiz tebessüm idüb Moskov'un 'askeri ya'ni Balta şehrini basan Haydamak kazakları bi'l-cümlesi der-zincir olduğu ma'lûmun mudur deyü istifhâm eyledi Konsol Beğ [78] dahi cevâb idüb bilürüm efendim ammâ Moskov'un tabi'atını dahi bilmişim şöyle ki bu husûsdan sonra 'askerlerini bend idüb habs itmeseler idi pek te'accüb iderdim der-zincir ider bir ikisini dahi değnek altında çürüdür lâkin bu 'ömr ve bahânedir didi Han efendimiz yine cevâb idüb güzel güzel didiğini hep eyüce anlamışım ammâ beni aldatmazlar çünkü mübâşirimi tâ Varşav'a dek irsâl idüb ana tenbîh iderim ki zayi'ât olan eşyâmin bi't-tamâm ve bi'l-kemâl tazmîn olunub Balta semtine gelmiş 'askeryânın cümlesi habs olub cezâları tertîb olunub katl olunmayınca mübâşir-i mezbûrum bana 'avdet eylesün (buna dahi sözün var mı) didi Konsol Beğ sizin tenbîhiniz yollu ve şerâ'it-i adl ü dâd üzre kurulmuşdur didikden sonra bir dakika kadar [79] tarafeynden sükût olundu.

Ek 4: (Devamı)

[Ricâ kerden Konsol ez kerem hazret-i Han cevâb-ı bâ sevab râ be-Pâdişâh-ı Françe]

Pes Konsol Beğ feth-i kelâm idüb benim efendim pâdişâhım size bir niyâz ve münâcâtım vardır Françe Pâdişâhı'nın tarafından siz efendimize iki mektûb getürmüşim anlara cevâb virseniz benim sebeb-i iftihârım olurdu hem sizin hizmetinizde izhâr eylediğim gayret ve hamiyetimi kerem idüb pesend itdiniz ise mefhûm-u cevâbınızda mahzûziyetinizi izhâr itseniz günden güne hizmet-i şerîfinizde daha gayur ve cesûr olmama bâ'is olur dedikde Han hazretleri biraz tefekkürden sonra ya mektûbumu kim getürdü deyü su'âl itdi Konsol Beğ dahi benim efendim elçimiz İstanbul'dan kalkmağa hâzır ve âmâde olmağla fırsat-ı ganîmet bilüb ana irsâl itsek pek eyü hâmil varakanız [80] olurdu hem Al-i Osman Pâdişâhı'nın mektûbu dahi yedine teslim olunmağın iki pâdişâhın mektûbları bir elde bulunması ne münâsib olurdu deyü şâfi cevâb virdi Han efendimiz ise tebdîl-i kelâm idüb elçiniz niçün İstanbul'dan gider didi Konsol Beğ çokdan evvel umûrda bulunmağla keyfi biraz şikest oldu deyü îhâm tarîkiyle cevâb itdi.

[Tekrâr kerden Konsol ricâ-yı mezbûr râ ve hâmûşiden Han]

Pes yine mektûbun maddesini zikr idüb benim efendim Divân Efendi'nize bu bâbda emr-i 'âlîleriniz sadr olsa pek memnûn ve minnetdâr olurdum deyü herçend bu husûsda sâ'î ve ihtimâm itdi ise aslâ bir cevâbları sadr olmadı ba'de Konsol Beğ iskemlesinden kalkub konağına 'avdet itdi.

[Le meme jour]

Han efendimize varmazdan mukaddem bu fakir Konsol Beğ ile [81]

[Bahs in fakir pür taksir bâ kâtibân-ı dîvân]

ma'ân Divân Efendi'nin odasına girüb bir mikdâr meks ü ârâm itdiğimiz esnâda oda-i mezbûrede bulunan sırr kâtibleri bu fakire hitâb idüb garib (?) lafzı ne dimekdir Meninçki lugatında arasan ne olurdu deyü beni sıkışdırmak bâbında beyt-i âtiyi elime virüb tercemesin senden isteriz didiler ben dahi anı kabûl idüb minvâl-i atiyü'l-beyân üzre tefsîr ve şerh eylemişim.

[Juillet 26.]

Beni hayrân-u mest itdi ağır abren,

O bir yâkut hamr ider sürer gam leşkerin saf saf

Ayin banın fethiyle iki günde bir vâki' olan nûş ve 'işrete itlâk olunur

Hamıyyet-ü sedâ manasına çıkan öbür garib fethiyle bir lafz-ı müstaidir

Mahsûl-ü terkîb

Dilber-i ma'hûdun müdâm değil bir gün aşurı 'iyy u işret idüb sürdüğü şurb ve nevşden çıkan na'resi beni dahi hayrân ü mest itdi bir kırmızı yâkuttur ki saf saf durub âlâyı bağlamış gam leşkerin sürüb ib'âd ider.

Beyt-i merkumun makbûlü ve ma'bûduna vâkıf olmaksızın hülâsa-i ma'nâsını bilüb lebb-i lezzetine vâsıl olması gerçe önümde emr-i müşküldür lâkin bu fakir öz cehl ve hamâkatıma nazar itmeyüb fakat işbu varakpâyeye nazar buyuran efendilerin kemâl-i merhametlerine mağruren mahsûl-ü terkîb-i mezbûra cesâret eyledim ve'l-'ilm-i 'indallah.

Ek 4: (Devamı)

[82]

[Juillet 27: Beyân-ı hâl Şekercizâde Ahmed Beğ ve esbâb-ı âmedeneş be-in vilâyet]

Kırım Hanı efendimizin zîr-i himâyetine ilticâ iden bir Mısır Beğ'in hikâyetini bilmeğe istediğim hasebiyle beğ-i mezkûrun yanında olan bir Ocaklu hizmetkâra ba'zı su'âlât idüb bu vech üzre bana nakl itdi.

Beğ-i mezbûrun Şekercizâde Ahmed Beğ adı ve künyesi vardır Mısır'a buyuran yigirmi dört beğin biridir ki yigirmi beş seneden berü Mısır'da kethüdâlık sürer bi'd-defa'ât Devlet-i Aliyye tarafından emîr-i hacc ta'yin olunub çölde fermân fermâi garibân olan hammâm ile rabt-ı muhabbet itdiğinden aslâ hacılara bir şey yâhûd bir zarar değmemiş Süveyş köyleri babasından kalma emlâkları olmağla Devlet-i Aliyye yine ana Süveyş Kapudanlığı kendine tevcîh [83] olunmuşdu Kölemen ya'nî evvelâ Çerkes soyundan çıkub beğlerin kölesi olub vakitle çırağ ve 'akıbet beğ olur makûlesinden olmayub beğzâde beğdir öyle olduğu hâlde sâ'ir begân-ı Mısır buna hased idüb garezgîr olmağla beğ-i mezbûr Süveyş tarafına gitmiş iken sâ'ir beğler Devlet-i Aliyye'ye yazub iftirâ çıkarub bunun nehysi Devlet-i Aliyye tarafından emr olunduğuna binâ'en Mısır beğleri buna bir beği yollayub sürgünsün deyü haber verdiklerinde Ahmed Beğ beğ-i mersûmu alub boynun urdurub kellesin Mısır'a yolladı begân mezbûrân irsâl olunan beğ-i kafadârlarının maktû'n görüb havfa düşüb Mısır'ın halkını [83] pür silâh idüb sefere hâzır itmeğle gerçe Ahmed Beğ hammâm askeriyle Mısır'ın şehrine girmeğe mecâlin kifâyet ideceğini bildi ise 'ibâdullahın kanı döküb benim husûsumda bu kadar cân telef olması Allâh'ın emrine mevâkif bir emr değildir diyerekden Sayda semtine firâr ve kuş uçmaz çivân geçmez yerlerden mürûr ve 'ubûr idüb Ahmed Beğ deyü nâmını bilmiş arablar ana bir dürlü itâle-i mazarrat itmeğe cesâret itmemeğle Haleb'e 'azimet andan dahi İzmir'e vusûl bi's-selâmet oldu şehir-i mezbûra vürûd itdiği birle Devlet-i Aliyye'ye yazub Musunoglu lakâbıyla mülâkkab sadr'âzama ahvâl-i keyfiyyeti bildirdi Ahmet Beğ'in bahtsız ve talihsiz olduğuna delil budur ki Mısır vâlileri olmuş Ragıb Paşa yâhûd Mustafa Paşa'ya rast gelmedi anlar ise [84] Mısır'da iken Ahmet Beğ'den dünyâlar kadar ri'âyet ve ikrâm görmüşlerdi de lâcerem memnûniyetlerin izhâr zımnında Ahmed Beğ'e çok kerem ve ihsân iderlerdi lâkin Musunoglu ise aslâ ve kat'a ol taraflara varmadığı hasebiyle beğ-i mezbûr cevâb idüb Sultan Mustafa'ya telhîs idemedik siz İzmir'de oturunuz zevk ü sefânıza bakınız biz İzmir Paşası'na yazdık ki size misâfireten ikrâm ve ri'âyet kılınlar deyü Ahmed Beğ'e tahrîr eyledi beğ-i mezbûr dahi bir iki ay İzmir'de oturduktan sonra yine Sadr'azâma yazub ben bu vilâyetde oturamam İstanbul'a 'azimet iderim deyü bildirmeğin Sadr'azâm-ı mezbûr cevâbında tebdîl-i kıyâfet idüb [85] tağyir zî ü hay iderek Kadıköyü'ne geliniz deyü da'vet eyledi Beğ dahi bir altı çift kayığa binüb mezbûr köye gelüb andan sonra Üsküdâr şehrine 'ubûr ve fırsat buldukça İstanbul cânibine geçüb günde yüz pâre ta'yin olunub konaklar virilüb bir buçuk yıl mikdârı böyle geçindi iki ayda üç ayda bir teberrûken bir bir buçuk akçe virilirdi îd-i şerîfde bir kisvet dahi hedîye irsâl olunurdu bildir bayramda kisvet-i mu'tâdi

Ek 4: (Devamı)

gelmeyüb hemân üç yüz seksen gurus Vezir tarafından getirülüb Ahmed Beğ dayanamayub kalkub Kırım Hanı dahi bir pâdişâhdır bil ki işümi bitürür deyü bu vilâyete gelmişdir bunda dahi ta'yin ta'yinât [86] virilüb zevk ü sefâsında durur.

[İ'tizâr kerdin hazret-i Han tâ imdâd ne dihed bebin Mısır]

Han efendimiz ile görüşdü de Mısır beğlerinin 'âdeti ve pâyesi iki tûğlu olmaktadır Han hazretleri bize kerem idüb bir tûğ dahi bizim için istese büyük ihsân olur fımaba'ad paşalık dahi bize virileceğinde iştibâh yokdur didi Han efendimiz ise ben bu şeyi devlete yazamam illâ me'mûr deyü i'tizâr itdi pes bir gün Beğ'in keyfi çatsa ata binüb bu vilâyetden dahi gideceği mukarrerdir kendünün Mısır'ı feth ideceğini zan ider ve buna delîl Cafer Ali'nin sözüdür ki üç defa ' Ahmed olan Mısır'ı teshîr ider dimiş bu ise Ahmed ibn Ahmed ve Ebû Ahmed'dir öyle olduğu hâlde ümîdi çokdur didi.

[Reften Konsol der be der tâ ısdâr bâ şod cevâb-ı Han be-pâdişâh-ı Françe] [87]

[28: Kadı'asker Efendi ile müzâkere itdiğimiz hinde efendi-i mezbûr 'adet-i müstemiresi üzre latife söyleyüb Han çok akıllı ve okumuş olduğundan ba'zı husûslarda pek korkak olub Rumeli'de iken Arslan Giray'ın Kırım Giray'ın ve Selim Giray'ın ve sâ'ir eslâf-ı kirâmlarının evzâ' ve hareketlerini yazub Devlet-i Aliyye bunu pesend idüb anı zemm itmiş deyü cümlesini silk-i tahrîrine geçirmiş ve ana göre 'amel ve hareket ider yazılmamış şey zuhûr itse pek vesveseli olduğundan ne yapacağını bilmez benden sorar eğer 'inâd komaz ise işin suhûlet bulur didi]

Bugün Konsol Bek evvelâ Kadı'asker'e varub sâniyân Müftî Efendi'ye ziyâret idüb sâlisân Büyük Ağa hazretlerinin konağına 'azimet râbi'ân ve 'âkıbetü'l-emr Divan Efendi ile görüşüb bunların cümlesine Padişah-ı Françe'ye Han efendimiz tarafından virilecek cevâb husûsunu tefvîz ve sipâriş idüb cümlesi dahi bu himmeti üzerlerine alub ellerinden geldiği kadar husûsun husûlpezîrine sa'î ve ihtimâm ideceklerin va'ad kerem itmişler.

[29: Juillet: Telâkkî-yi in kedâ be-hazret-i Şeyhü'l-islâm ve rivâyet kerdin o mezmûn-u mektûb Devlet-i Aliyye ki intibâh ve basiret râ fermâyed]

Elyevm bu fakir Müftî Efendi'nin konağına varub ortalık tenhâ oluncaya değin bir sâ'at mikdârı intizârda olub nihâye efendi-i müşârü'l-ileyh ile yapayalnız kaldığımda efendi-i mezbûr feth-i kelâma mübâşeret idüb dün değil öbür gün bir Tatar ağası [88] geldi de Han efendimize getirdiği mektûbların mefhûmu bu idi ki Moskov Cenerali tarafından gerek Hotin Paşası'na gerek Boğdan Beği'ne bir mektûb gelüb derûn-u mezmûnunda Lehlûler ile mâcerâmız ötedenberü ma'lûmunuz olan mezheb gavgâsından ötürü olmuş Al-i Osman Devleti yâhûd Kırım Hanı hazretlerine gadr ü tasaddî itmeğe dimağımıza bir dürlü niyet gelmedi biz dâ'imâ Devlet-i Aliyye'nin hâtrını her vechle sayub gözedüb dostluğumuza hâlel verir bir vaz' ve hareketimiz sadr olmaz rahat ve huzurda olarsınız deyü yazdı mektûb-u mezbûrun mezmûn-u hilâf-ı makrûnuna vechen mine'l-vücûh i'timâd [89] kılub i'tibâr itmesin hattâ Balta'nızda vâki' olmuş fasl Moskov'un sözüne inanmak 'akıl ve ehl-i ferâset kimesnenin kârı olmadığına delîl müstekalledir kaldı ki sınır umûruna külli takayyüd birle meşgûl olub 'âle'd-devâm hâzır ve müheyyâ olunuz ve Varşav'dan bir âdeminizi irsâl idüb ahvâl-i

Ek 4: (Devamı)

keyfiyeti kemâliyle teftiş ve tefehhüs idesiniz ve andan mâ'adâ Moskov tarafından Boğdan Beği'ne mektûb tev'îd-i üslûb gelüb Lehlü zorbâmızı taşranızda kabûl idüb envâ'i ikrâmla melce ve mev'a virdiniz ammâ arazinizde bile alub elimize getürmeğe me'mûr iyiz yazdukları sebebdan Boğdan Beği za'if ve nâ-tüvân re'âyâ olmağla Moskov'a [90] mukâvemet idüb mukâbeleye mecâlleri olmamağla siz ki Kırım Hanısınız Kışla Ser'asker Sultânı'na emr idüb 'asker ve pusâtını tedârik idüb cenge hâzır ve âmâde olsun deyü tenbîh idesiniz Moskov'un bir hareket itdiklerini **[Kışla Ser'asker Sultânı]** istimâ' idince fi'l-hâl kalkub Boğdan eyâletini 'askeriyle siyânet ve himâyet ide biz Moskov Devleti'nden aldana aldana bîzar olduk siz dahi ol tarafda intibâh* üzre olasız Haydamak'dır Balta'da şamata iden dirler ise ve cezâları tertîb olunur deyü ând içerler ise böyle i'timâd kılmayasınız hemân hâzır olasınız deyü Devlet-i Aliyye [91] tarafından mektûblar geldi didi.

[Vusûl yâften elçi ez ittifâk-ı Podolya]

Pes efendi-i mezbûr bugün ki gün gelen Leh boyarı içün ba'zı su'âlât itdikde benim efendim Han hazretleri ile görüşmeyince anlar ile mülâki olmamız münâsib değildir vakitle görüşdüğümüzde size haber virmekden hâlî olmaz iyiz deyü bu fakir cevâb itdikden sonra vedâ'laşub yürüyüvirdim.

[30: Juillet: Mülâkat Konsol be-hazret-i Han ve nemuden hidiv be-Konsol mektûb-u müttefikân güyâ terceme-yi in mektûb]

Elyevm Konsol Beğ Han efendimize varub ba'de's-su'âl hatrû'l-cevâb Han hazretleri ne var ne yok istifsâd itdiklerine Konsol Beğ cevâbında benim efendim gönderdiğimiz âdem Podolya semtine salt gidecek deyü zann iderdik [92] lâkin daha uzâğa varub Krakov şehrine dek varacağı ihtimâlden ba'id değildir didi Han hazretleri bu husûsda bir vechle dönmeyüb gelen Leh boyarı ile görüşdünmü deyü su'âle iktifâ itdi Konsol Beğ hayır görüşmedik didiğinde Han efendimiz bu fakire tevcih-i hitâb idüb sen okur musun deyü istifhâm itdiği vakitte bu hakir su'âl-i mezbûrun aslını bilmediğinden Lehce okumağı bildiğimi zann idüb Han hazretleri bu su'âl ider didikden benim efendim bu kulunuz Lehce bilmez deyü kendimi i'tizâr itdiğimde Han efendimiz ise hayır benim size gösterdiğim [93] kâğıd Leh kâğıdının tercemesidir didi pes bu fakir Han efendimizin yanına varub kâğıd-ı mezbûru alub okuduğumda Konsol Beğ'e mefhumunu anlatmağa sa'î itmişim ammâ terceme-i mezbûra rabtımız terkîb üzre yapılmış olduğundan bir eyüce anlanmadı mefhûmun hülâsa-i ma'nâsı bu idi ki biz Hotin şehrinden dört sâ'at mesâfede bulunub Moskov gadrından kaçkın bir kaç boyar iyiz imdâdınızı ricâ ideriz demek olurdu bu kâğıdı imzâlayan üç boyarların adları varakpârenin zeylinde mestûrlar idi pes Konsol Beğ feth-i kelâm idüb benim efendim her ne ise olsun [94] bu derdmend mazlumlara bir mikdâr cân virüb gayret yolunu göstermek sevâbdır mümzî olan boyarların adlarını bi'l-cümle çıkaramadık lâkin birisinin ism-i şerîfini gördüm bu pek büyük boyardır didi.

[Rivâyet kerden Han be-Konsol mektûb râ ki ez Ceneral Kiyo be-desteş vürûd kerde bûd]

Han efendimiz gayrı bir söz açub Moskov Cenerali bana bir mektûb yazdı da Balta'ya gelüb şen'ate cesâret itmiş Kazakları tutub habs itmişiz cezâları tertîb olunur ammâ havfımız budur ki cân

Ek 4: (Devamı)

korkusuyla tarafınıza firâr itmesünler size geldikleri takdîrce âmân ve zamân vormeyüb ya bize gerü teslîm idesiniz ki haklarından geline yâhûd kendünüz ele götürüb asdurub ta'zîr idesiniz bu ihsân ve kerem sizden [95] me'mulumuzdur deyü derûn-u mezmûnu bu idi didi Konsol Beğ cevâb idüb benim efendim gelen Kazakların bu dürlü kabâhatleri yokdur emir ve tenbîh iden ofisyal ta'bir olunur zâbıtlarında kabâhat var Moskov ile Brandaburg Kralı zâbıtlarını Françe'ye yollayub 'askeryânımızı aldadub kâr u kesb ümidiyle ayardırlar idi Françe Pâdişâhı bu emr-i nâ-marziyyelerine teşekkî itdikde zâbıtlarını habs idüb katl ideriz deyü va'ad itdiler sonra zindândan çıkarub büyük pâye ve mansıb ile anları tefhîr idegeldikleri ma'lûmumuz ve mücerrebimizdir didi Han efendimiz ya size dimedim mi ki anların [96] sözlerine bir dahi inanacak gibi değilim ammâ Devlet-i Aliyye'den geçenlerde gelmiş Tatar ağasıyla bir 'acâ'ib haber işitmişim.

[Sebeb-i hışm-ı tabur-u Moskov be-millet-i Yahûdiyân]

*[Bu su'âle dahi Konsol Beğ cevâb idüb her ne yaparsak ilki başka gelse gerek darb-ı meselin fehvası üzre bu zehirleme aslından Moskov'dan çıkma bir takrîbdir hattâ biz de zehr ile Moskov kahvesi 'atf-ı tefsir gibi bir şeydir Lehlüler ise Moskov'dan bu ma'rifeti kapub kendülerinin haklarında isti'mâl iderlerse ne 'aceb didi]

Deli Boyar Moskov'ları da'vet idüb boyar-ı mezbûrun hizmetinde olan Yahûdi* kısmı keskin 'arak olduğu fuçılardan zehirlediler de ol içkiden nevş iden Moskov'un cümlesi helâk idüb birisi halâs bulmadı Yahûdilerin üzerine varmayub bu kadarları katl olunmasına sebep budur deyü Moskovlar kendisi söylemiş didiler aslı var mı ya sekiz bin Moskov bundan telef olmuş deyü işitdim bu kadar 'asker nerede içebildi deyü söyledikde [97] Konsol Beğ cevâbında benim efendim fiçu yetişse anlar değil Moskov memleketinde ne kadar âdem var ise hemân fuçıya kuvvet deyü cümlesi içerdi bile 'askeryâna gayret viren 'arrâkdır şöyle ki bir düşmanları aç karnı olan Moskov 'askerine rast gelirse hepsini kaçırub kırar didikde Han efendimiz kahkahâ itmeğe başladı Konsol Beğ dahi kalkub istîzân idüb konağa 'avdet itdi.

[31: Juillet: Mülâkat-ı elçi-yi ittifâk bâ Konsol]

[Mezbûr Lehlü bize Ya'kûb Ağa'dan Lâtin lisânıyla bir tezkireciniz getürdü ki ber vech-i atîyü'l-beyân zikr olundu]

Bugün leh boyarı Konsol Beğ'e gelüb bedarak (?) görmek zımnında konağıma teşrif ba'de'l-ibâdet umûr sohbetinine girüb Hotin ile Mohilev'in arasında olan [98] bir köyde

[Tezkire-yi Ya'kûb Ağa be-Konsol]

darb-ı hıyam itmiş Podolya müttefiklerin iki bin nefer kaçkın Lehlülerin tarafından Han efendimize irsâl olundum tâ ki dört bin nefer Tatarın imdâdını ricâ ve niyâz eyleyeyim Moskov'a karşı imdâd istemez iyiz bu dört bin nefer Tatarı istemekden murâdımız kendü Kazaklarımızı râh-ı itâ'ate getürmekdir zîrâ Kazakân-ı mezbûrân zorba çıkub Moskov'dan bin kat ziyâde eşna' ve ifsadlardır malımızı yağma ve cân-ı 'azîzimizi bile fırsat buldukça telef bilâ merhamet iderler ve bu

Ek 4: (Devamı)

husûsda benim gayrı terhîsnâmelerim vardır ki bu bâbda her ne kim Han hazretleri bizden isterse cümlesini va'ade ve her umûra beni mürsel ve murahhas iderler didi pes Konsol Beğ [99] elçi-i mezbûra tesellâ-yı kalb virüb her vechle sabr itmeğe tergîb itdi.

[Tergîb kerden Konsol elçi-yi mezbûr râ be-sabir]

Ol dahi kabûl idüb niçün sabr itmeyeyim ki ben fakir Bar kassabasından çıkub bütün mal ve menâlim ile Osmanlı toprağına firâr iderken Kazaklar gelüb benim heybemde mevcûd olan iki bin sikke florimi ve kırk atımı alub beni soymuşlar şöyle ki elimde* olan esvâbı Bender'de yapıdırmağa iktizâ itdi bu misillü belâlara griftâr olan kimesne ister istemez sabûr olmağa alışır didi fimâba'ad Konsol Beğ yine tesellâsına sa'î ve ihtimâm idüb gene hâfz olan Allâh'a hamden sümme hamden olsun ki bu varta-i belâdan sağ selim çıkdınız başınız sağ oldukda zayi' olan malınızdan kat ender kat ziyâdesini tahsîl [100] itmek mümkünâtandır hem me'mûlumdür deyü sofrâ hazır vâreste olmağla ziyâfete da'vet idüb mesâlih-i mühimme bertaraf kalub zevk ü sefâyâ bakıldı.

[Le meme jour: Ameden tabîb-i Han be-bende-i âhkar ve berden o der meyân ba'zı su'âlât râ der husûs-u cevâb ki Konsol taleb kerde bûd]

Fâmmâ esnâ-yı ekl ve şerbde iken Han efendimizin hekimbaşısı gelüb ol dahi sofrâ-i ni'mete da'vet olunub amberye ile kahveden sonra tabîb-i mezbûr bu fakirin odasına gelüb ba'de's-su'âlât vâfirü'l-cevâbât mütekâsire Han efendimize ricâ itdiğimiz Françe Pâdişâhı'na yazılacak mektûb maddesini müzâkereye mübâşeret idüb 'acabâ nedir bu ricânız deyü ağzımdan bir usûl ile sakızımı çalmağâ sa'î eyledi ben dahi bunun murâdını duyub doğrusunu [101] söyle hekimbaşı yohsa vallah sen hîle ile bir sözümü çalamazsın Han efendimiz size benim hakkımda bir şey söylemedi mi sana deyü sıkıştırdığımda 'akıbet yola gelüb hakikat hâli bana bildirüb Han hazretleri bu sabâh benim ile sohbe tenezzül idüb hekimbaşı senin tercemânla bir dürlü âşinâlığın yokmu deyü su'âl itmeğin benim efendim anınla âşinâlık değil büyük dostluğum var deyü cevâb itdiğim hinde Han efendimiz var tercemâna danış ve ber-vech-i hüsn Konsol Beğ'in bu ricâdan niyyet ne olduğunu bil gör didi ben dahi sizden me'mûl iderim ki bana sağdan sağa söylersiniz didi bu fakir tabîb-i mezbûrun bu sözüne cevâb idüb Han efendimize bir mübârek sâ'atde ifhâm idesin ki tercemân [102] kulları kemâl-i kerem ve ihsânınızdan nâşî su'âl idüb kendine sordurdu(ğunuza)klarına memnûn ve fevka'l-melhûz mahzûz oldu bu mektûbu istemekden murâdımız budur ki Han efendimiz Françe Pâdişâhı'nın bu tarafa gelen iki mektûblarını kabûl idüb aldığı ve Baron de Tott beğzâdenin vusûlünden haz idüb hizmetlerin beğendiğini mezmûn-u cevâbında tahrîr itsün deyü anlatması mercûmdür didim hekîm dahi bu himmeti üzerine ta'ahûd ve benim hakkımda bi'd-defa'ât Han efendimizin huzûr-u şerîflerinde dünyâlar kadar iyülik söylediğin takrîre ve şimden sonra yine fırsat buldukça gayret ve hamîyyetime şehâdet ideceğini va'ad iyledikten sonra veda'laşub gitdi.

[Le meme jour]

Ba'de't-ta'am [103] Konsol Beğ bu fakirin odasına tenezzül idüb Han efendimize varalım didikde hâzırın bi'l-meclis olan bir Yahûdi Han hazretleri seyre çıkdılar dimeğin Konsol Beğ ne mâne seyre varalım biz dahi ve Han efendimiz ile mülâkatımız müyesser olur didi.

Ek 4: (Devamı)

[Mülakat-ı Konsol bâ hazret-i Han der seyr-ü şikâr ve latîfe-i Kadı'asker be-in kedâ]

Pes atlar hazırlanub cümlemiz konakdan 'azimet ve Aşlama didikleri Kırım Giray'ın binâ itdiği sarayın üst dağında vaki' bir köşke 'azm idüb Han efendimizin cülûs itdiği yere vusûlumuzda içerü da'vet ve hidiv-i 'âlişânın huzûruna vürûd itmeğin ba'de'l-merhabâ Konsol Beğ'in 'âdet-i müstemirre üzre kıyâfetini seyr ü temâşâ itmeğe başladılar vare vare yanına asılı duran bir nev-zuhûr palüşünü gördüler de Kadı'asker Efendi evvelâ anı alub Han hazretlerine dahi gösterdi bu bâbda hayli söz söylendi 'akıbet köylünün [104] birisi gelüb tarafında incir getürmeğe Han efendimiz istemeyüb Kadı'asker Efendi'ye incir sepeti sunuldu ol dahi bir kaçını konşusu olan Sadrâ'zama virüb bir kaçını dahi kendine alub Konsol Beğ'e bir ikisini virdikden sonra gel Tercemân sana dahi vireyim gözündeki marazına uğramıyasın olmaya ki sen diyesin ki Tatar kavmi bir şeyi bulduklarında cümlesini kendilerine saklayub öbürlerine virmezler deyü latife yollu söz söyleyüb bu fakire dahi bu yemişin bir hissesini virdi ba'de Han hazretleri kalkub herkes atına binüb alayı ile sarayına geldikden sonra biz dahi evimize 'avdet itmişizdir.

[Le 1 Août: Reften Konsol be-hazret-i Han ve rivâyet kerden heme sûhan râ ki ez dihân elçi-yi ittifâk tahsil kerde bûd]

Elyevm Konsol Beğ ba'de'l-zuhûr Han hazretlerine varub dünki gün Lehlülerden işittiği haberlerin cümlesini bâlâda mestûr olan vech üzre nakl itmişdir ve 'ale'l-husûs Lehlüyân-ı mezbûrânın Han efendimiz ile görüşmeğe iştiyâklarını tefhîm idüb bunlar ile mülâkî olmağı sevâb [105] cezîl bilmelü deyü söyledikten sonra Han hazretleri su'âl idüb 'acabâ bana virdikleri mektûbdan gayrı mektûbları yokmu didikde Konsol Beğ tahkîk idüb anların terhîsnâmeleri de var lâkin sizin hüsn-i niyyetinizi anlayıncaya dek virmeğe korkarlar dimiş ya niye murahhasdır deyü sorduklarında Konsol Beğ cevâb idüb benim efendim Lehlülere imdâd virmek için elbette çok ihrâc ü mesârife mebnî bir emr olmağla ihrâc-ı mezkûre için bir meblâğ-ı kâfi tahmînen taleb iderlerse Lehlüyân-ı mezbûrân meblâğ-ı mezbûru va'ad itmeğe murahhaslardır didi.

[Talebiden müttefikân ez Han imdâd râ berây-ı Kazakân-ı hod ki serkeş bûdend]

Han efendimiz yine su'âl idüb ya ne kadar imdâd-ı neferâta muhtâclardır didikde benim efendim yalnız dört bin Tatar isterler ki itâ'atlerinden çıkub hezârân hezâr fesâda tasaddî eyleyen kendü Kazaklarını ta'zîr idüb hakklarından geleler deyü Konsol Beğ söyledikde Han efendimiz [106] tebdîl-i kelâm idüb ya Leh Cumhûru gibi bir büyük memleket ki bi'd-defâ'at altı yüz bin nefer âdeme mâlik olduğu vardır kendü Kazakların küşmâl itmeğe kâdir olmazsa ağrebü'l-garib değil mi

[Tahkîr kerden Han Lehlüyân râ ez sebeb-i mağrûriyeteş]

Lehlü pek fuzûl olmuş ve fuzûl olan yiğid değildir ve fuzûllüklerine delil istersen anların kılıçlarına bak kabzası gümüş altındandır ammâ demirine baksan on pâreye değmez bir şeydir didi Konsol Beğ cevâb idüb benim efendim Lehlüler'in fuzûllüklerine söz yokdur Varşav'da iken kendü gözümle müşâhede itdiğim tamam sizin takrîrinize mutâbıkdır fâmmâ haklarında olan sû-i zannınıza pek tassâlandım zîrâ Lehlüler'in yiğidlikleri ezmân-ı mâzîde meydâna zuhûr itdiği vardır da

Ek 4: (Devamı)

hikâyetlerde meşhûr olmuş didi Han efendimiz cevâb idüb aslı yokdur Konsol Beğ [107] bu nakl ve rivâyetlere i'timâd kılmam on bin pusâtlu silâhlu Lehlûler sefer iderken bir yerde uyku ile on nefer Kazakları bassalar belki yendikleri vardır didi pes Konsol Beğ yine cevâb idüb benim efendim pâdişâhım da'vâsını bilmeyenin şâhidi olma dimişler ben dahi da'vâ-yı mezbûra girişüb karışmaz idim eğer siz efendimizin bu da'vâdan bir hisseniz olduğunu bilmezseydim didikde Han hazretleri cevâbında ben latîfe itdim Konsol Beğ yohsa bir memleketi hıfz ve hırâset itmek husûsu ziyâdesiyle müşküldür deyü yine tebdîl-i sûhan itdiler.

[Tekrâr kerden Konsol talebeş râ berây-ı cevâb-ı Han be-Pâdişâh-ı Françe]

Ba'de Dîvân Efendi içeri gelüb soffada oturdukda bu fakir Konsol Beğ'e söyleyüb Françe Pâdişâhı'nın cevâbına dâ'ir bir söz söylemeniz şimdi münâsibdir didiğim [108] birle Konsol Beğ te'hîr idüb fırsatı kaçırub Dîvân Efendi kalkdıktan sonra kelâm-ı mezbûru açdı Han hazretleri nola deyüb Dîvân Efendi'ye ısmarlarım va'ad kerem itdikde Konsol Beğ kalkub vedâ'laşdı.

[Le meme jour: Azimet men be-Dîvân Efendi ve ricâ kerden ez vey himmetes râ berây-ı cevâb-ı mezkûr]

Ba'de't-takbîl yed-i Han katından çıkdığımız vakitte Dîvân Efendi'ye 'azimet ve ol bâbda hüsn-i himmetlerin ricâ eylemeğin ol dahi üzerine ta'ahhüd idüb söz virdikden sonra kapudan dışarı çıkdık.

[Le 2: Dâden men be-Efendi-yi mezbûr varakpâre râ ki der o ve heme elkâb-ı mezbûru Pâdişâh-ı Françe nevisende bûdend]

Bu resme irtesi gün Dîvân Efendi'ye varub elkâb-ı lâzıme-yi yedine virüb hüsn-i ihtimâmına tefvîz ve sipâriş itdiğimde efendi-i mezbûr elkâb-ı mezbûreyi müştemel varakpâreyi kemâl-i dikkat ve takayyüd birle krâ'at idtikden sonra Tercemân Beğ bunu nerede buldun deyü su'âl itmeğin bu fakir cevâbında benim efendim bu kâğıdın mukaddimesinde tahrîr olunduğuna binâ'en ba'zı hânân-ı [109] hazerâtının Françe Pâdişâhı'na yazdıkları mektûblardan ihrâc olunduğundan mâ'adâ Devlet-i Aliyye dahi Françe Pâdişâhı'na tahrîr itdiği mekâtibinde dâ'imâ elkâb-ı mestûreyi itlâk idegelmiştir bu misillü nâmeler bizim sicilâtımızda mahzûn kalmağla nâme-hâ-yı mezbûreden Asitâne-i Sa'âdet'de mukîm baş tercemânımız ihrâca sa'î ve ihtimâm itdi hattâ gördüğünüz yazı tercemân-ı mezkûrun yazısıdır dediğim hinde efendi-i mezbûr nola Han efendimize gösteririm deyü mülâ'im sözler söyledi.

[Ahbâr kerden an kedâ be-Dîvân Efendi vusul-ü Matyas râ ve ihtisâr-ı havâdis ki be ser-i hizmetkâr-ı mezkûr âmed]

Ba'de bu fakir yine feth-i kelâm idüb benim efendim Karabet nâmında Leh tarafına irsâl eylediğimiz hizmetkâr bugün geldi de Podolya semtinde merbût olan ittifâkın perîşân ahvâlini nakl itdi [110] Françe Devleti tarafından mezbûr semte irsâl olunan beğzâdeyi bulamadığından ol yerde bir iki gün teftîş ve tefahhus zımnında intizâr idüb ba'de gelmediğini görüb de bîzâr olub andan mâ'adâ Bar demekle ma'rûf şehirde rabt olunmuş ittifâkın perâkende olub Hotin ile Mohilev'in

Ek 4: (Devamı)

arasında kaçub darb-ı hıyâm itdiğini istimâ' itmekle ol dahi Turla Suyu'nu yine geçüb müttetikân-ı mezbûrân ordusuna varub çok haber alub geldi de bu sebebdan ötürü Konsol Beğ Han efendimize varub gelen âdemini huzûr-u şerîflerine getürmeğe niyyet ider pes size ricâsı budur ki Han efendimize bir münâsebetle Konsol Beğ'in bugün hakpây-ı hidîvânesine yüz sürmeğe müştâk olduğunu anladasınız efendi-i mezbûr dahi 'alî re's ve'l-'ayn deyü bir kahve ile bir çubuk [111] bu fakire virdirüb oturtdukdan sonra öte gün bir kâtibin bana virdiği beyt-i müşkülün şerhi müzâkere olundukda kâtib-i mezkûr bu vech üzre beyân eyledi.

[Mübâhese-yi kâtibân bâ in kedâ]

Beyt-i mezkûrun aslı Arapça imiş de Bâki şâ'ir Türkçe terceme itdi.

Beyt: Velev kân mâ bî min hûy ve muhabbeten, Alî cem lem yebka fî'n-nâr kâfi

Tercümesi: Üştür sermest ağır yüklense hicranım yükün, Hâl dilber gibi kâfir meskenin cennet tutar

Beyt-i mersûmun şerhi

Bu beytin ma'nâ-yı latîfi bu ki şâ'ir Bâki gûyâ idda'â eyledi ki benim hakk te'âlâya olan hicrân-ı 'aşkımin gamını yâhûd gam yükünü bir dane erkek yaramış devenin üzerine yükler isem kafirler duzahdan çıkub cennete girür dimiş lâkin bu kâfir meskenin cennet tutar didiği sözü bir cezadır üştür sermestin benim hicrânım yükün yüklense deyü bast itdiği kelâm ol cezâ-yı mezkûra şart düşer öyle olduğu takdirde cezânın şartı tertîbi müşküldür zîrâ üştür sermest hicrân yükünü yüklendiğinden kâfir cennete girmek iktizâ ider mi el-cevâb hazret-i resûl muhterem âhir zamân peygamberi Muhammed Mustafa Aleyhi's-selâm Hazretleri'ne nazl olan Kuran-ı Kerim'de bârî te'âlî buyurur ki el-ayet lâ yedhulûn eyyü'l-kâfirun el-cennete hatta yelic fî semmî el-hıyat ya'ni ma'nâsı dimekdir ki kâfirler cennete girmez [112] illâ erkek deve ibrenin gözüne girerse kâfirler dahi cennete girer dimekdir böyle olsa şâ'ir Bâki dimiş ki ol deve benim hicrânım yükün yüklense zahmet ve meşakkatden ip gibi incedir ve çuvalduzun gözünden girer çuvalduzun gözünden deve girerse kâfirler dahi cennete girer demek olacaktır vallah-i a'lem bi's-sevâb.

İşaret

Şerh-i mezbûrda hâl dilber gibi mümessilini unutmuşlardır ki beyânı mâleziminden idi kâfirlerin cennete girüb hâl dilbere benzedikleri ne münâsebetle îrâd olundu deyü su'âl itseler meğer Bâki şâ'irin dilber-i ma'sûku kâfir idi deyü cevâb olunurdu ve'l-'alem indullah.

[Le meme jour: Mülâkat-ı Konsol bâ hazret-i Han ve ihzâr kerden o der huzûr-u hidîvâneş Matyas râ]

Öyleden sonra Han efendimize varılub Leh'den gelen hizmetkâr dahi içeri çağırılıb mabâd da mestûr ve mübeyyin olacak vekâyî'n nakl ve rivâyeti Han hazretlerinin huzûrlarında söylendi Han efendimiz dahi Lehlûlerin killet-i nizâm ve ittihâdlarına bir mikdâr te'accüb itdikden sonra Konsol Beğ yine anların [113] haklarında bir kaç söze gelüb benim efendim Hotin ile Boğdan arasında vaki' müttetiklerin baş marskali bana yazub Han efendimiz bize ne emr iderlerse ana göre 'amel ve

Ek 4: (Devamı)

hareket itsün deyü bizim Han efendimizin yanında oturan elçimize ısmarlamışsınız siz dahi her husûsunda ana müsâ'ade idesiniz deyü mazmûn-u mektûbunda mestûr ve mukayyed oldu didi pes vedâ'laşub gideceğimiz vaktinde Kadı'asker bize tevcih-i hitâb idüb Süleyman Paşa'ya üçüncü tûğ gelmiş vezir oldu deyü Kefe Paşası üç tûğlu paşa oldu deyü bize haber itdi.

[Le 3: Août: Tafsîl-i 'azimet hizmetkâr Konsol be-memleket-i Leh ve beyân-ı cümle vekâyî' hizmetkâr-ı mezbûr der refteneş]

Evvelâ hizmetkâr-ı mezbûrun Bağçesaray'dan 'azimet itdiği vakitte Karabet nâmında bir yarlıg-ı şerîf-i hânî eline virildi ki vech-i âtiyü'l-beyân üzre yazılmış idi. [114]

[Sûret-i yarlıg-ı hânî]

Bâ'is-i tahrîr-i yarlıg-ı şerîf-i hânî budur ki dârende-i yarlıg Karabet nâm zımmî kendü umûruyla geçdikleri mahallerde ve geçidlerde taraf-ı aherden ferd ve âmed rencîde ve remîde ve geçidlerden mürûr ve 'ubûrunda dahi mümâna'at olunmamak bâbında yedine işbu yarlığımız virilmiştir gerekidir ki yedinde görüldükde her ne mahallde bulunur ise hilâf-ı şer'-i şerîf dahl ve ta'arruz ve bu yüzden rencîde ve remîde ve geçidlerde dahi mümâna'at kaydında olmayalar yedine virilen işbu yarlığımız mefhûmuyla 'âmel olalar söyle bileler. Vesselâm

Mühür yeri Sahih Maksud Giray ibn Selâmet Giray Han

Dîvân Efendi hazretleri bu yarlıgı [115] bâlâda zikr olunan vech üzre bu kullarına kırâ'at itdiklerinde ba'de't-teşekkür benim efendim pek güzel ammâ menzil kâğıdı dahi lâzım ki 'acele ile işiniz görülsün deyü söylediğimde efendi-i mezbûr irtesi gün menzil kâğıd-ı âtiyü'l-beyânı bize gönderdi.

[Sûret-i yarlıg-ı menzil]

Kıdvetü'l kuzzât ve'l-hükkâm tarafımızdan Hotin'e varub gelince yol üzerinde vaki' Bağçesaray ve Orman Acı ve Özü sâ'ir kılâ' ve kasabât kadıları efendiler zidet fezâilehum ve menzîlcileri su yollarına minhâ-yı yarlıg-ı şerîf-i hânî budur ki dârende-i yarlıg hizmet-i lâzıme ve umûr-u mühimme birle gönderilmeğin menzil yarlığımız tahrîr ve ırsâl olunmuşdur buyurdum ki [116] her kanginizin taht-ı kazâ ve menzilhânelerinize vârid ve vâsıl olur ise yalnız ... nefer âdeme yalnız ... re's menzil bargirleri virüb birbirlerinize ırsâl ve hidmet-i mâ'mûresine îsâl-i 'avk ve te'hirden ihtirâz ve ictinâb eylesesiz şöyle bilesiz.

1182 / yine mühür yeri

[Mâ ba'd sefer-i Matyas kemâhüve fî'l-yarlıgü'l-mezkûr]

[Pûşide olmaya ki Yaş'a uğradıkda Boğdan Beği bir gün 'avk itdirüb te'hîr itdiği vakitte hizmetkâr-ı mezbûr dayanamayub ben Han efendimiz tarafından bir günde bu iki kâğıdı aldım siz iki üç günde mi i'lân kâğıdınızı vireceksiniz deyü 'itâb eylemeğin ana çapuk Boğdanca bir kâğıd elimde virildi]

Hizmetkâr-ı mezbûr bu iki kâğıd ile yüz elli gurus sağ akçe alub ve ittifâkın yanında oturan Fransız beğzâdemiz için iki rakam üzre mürekkeb mektûbları koynuna koyub yola revân oldu ve altı

Ek 4: (Devamı)

yedi günde Hotin'e vusûl bulub andan dahi kalkub [117] nehr-i Turla'yı 'ubûr ve İsvançe nâm Leh şehrinde konak idüb öteden berüden ittifâkın haberlerini aramağa başladı medine-i mezbûreye her gün Kozaklar gelüb gitmeden hâlî değıllerdi cümlesi altûn ile dolu kemer kuşanub müttefik varmı deyü teftîş ve tefehhüs itmede idiler pes hizmetkâr-ı mezbûr su'âl idüb ben farzâ müttefik olsam nereden tanıyordunuz deyü sordukda anlar cevâblarında biz bilmeziz ve tanıyamaz iyiz lâkin Moziyik didikleri Leh re'âyâları bize işâret idüb bize duyururlar ittifâk ise şimdi dağıldı da bu semtte nâm ve eserleri kalmadı fâmmâ Krakov semtinde hod bir büyük ve kuvvetlü ittifâk peydâ olduğı güç belâ anın hakkından gelebilürüz didiler pes hizmetkâr-ı mezkûr ittifâk-ı mezbûra varmağa niyyet idüb İsvançe zâbıtına varub bir geçid kâğıdını taleb [118] ol dahi virmeğe kâ'il olub tahrîr itdikde ben sana bu kâğıd virdim de Allâhû te'âlâ seni mevzî-i matlûba selâmetle îsâl itsün deyü du'â iderim lâkin ihtimâldir ki esnâ-yı râhda Kazakân bişûmâr ve tarrârân hezâran hezâra rast gelüb kaftanını tebdîl itmeğe sana zor ideler didi ba'de hizmetkâr-ı mezbûr bir mikdâr tefekküre varub ben Kamanisa'ya 'azimet itsem duhûlu kolay hurûcu müşkül bir yerdir andan mâ'adâ aradığım Fransız beğzâdesi lâ-cerem ol havâlide bulunmak muhtemel değıldir gerüye 'avdet idüb kaçkın müttefikler ile görüşsem hem mezbûr Fransız'ın hakkında sahîh haber alurum hem muhavvef ve muhâtaradan halâs bulurum mülâhazasıyla yine nehr-i Turla'yı mürûr ve Hotine 'azimet idüb menzilhâneye [119] varub menzil bargiri taleb itdikde menzilci virmemekde 'inâd idüb Hotin Paşası'nın bir buyuruldu su sadr olmayınca virememe deyü mu'ânedet itmeğın,

[Maslahat-ı Matyas bâ paşa-yı Hotin]

Fakir Hotin Paşası'nın mecbûren konağına varub Kethüdâ Beğ'le mülâkî ve istediğini taleb olmağla anı paşa-yı mezbûrun huzûruna getürdüler de paşa-yı mezbûr su'âl idüb sen nerelüsün uşşâk didi hizmetkâr cevâb idüb ben Kırımlı iyim de Lehlü boyarlarından ba'zı alacağım olduğundan bu tarafda bulundum

Su'âl = Ya senin telâffuzun Kırımlı telaffuzuna benzemiyor

Cevâb = Benim efendim gerçe bu kulunuz asıl Kefelü isem lâkin daha altı yedi yaşında iken babam beni Mohilev semtine getürüb ol havâlide büyüyüb beslendiğimden Lehlüler'in dilini dahi öğrendim

Su'âl = Ya sen Ermenisin ne şekil [120] Han efendimizin şol mertebe hüsn-i nazarlarında oldun ki böyle kâğıd sana virile

Cevâb = Benim efendim şimdiki Hanlık süren Han hazretlerinin Allâhû te'âlâ 'ömr-ü devletlerin dâ'im eyleye ve sizi mükerrem ve mu'ammer kıla daha Kalga Sultan iken benim babam bazergân başısı idi de bunun içün kerem idüb kâğıdı bana ihsân eyledi kaldı ki sizin merhametinizden de me'mûlum vardır ki beni dahi mahzûn ve me'yûs yollamayasınız didikde paşanın eteğini bûs itmeğle paşa-i mezbûr buyuruldu-i âtiyü'l-beyân eline virdi.

[Buyuruldu-yı paşa-yı Hotin]

Mühr yeri {Radeytü bimâ kassemi'llahi lî hakkuhu tefviz eyledi umûrunu Receb ve fûddet emri i âlî hâlikî}

Ek 4: (Devamı)

İnşâllahu te‘âlâ Hotin’den Bağçesaray’a varınca yol üzerinde vaki‘ kuzât ve nüvvâb efendiler zide fezalihim ve mefâhirü’l-emâsil ve’l-akrân mütesellimler [121] ve voyvodalar ve zâbâtân-ı sâ‘îre zide kadrihim inhâ olunur ki umûr-u mühimme-i müsta‘celi ulâğla irsâl olunmağın her kangınızın taht-ı kazâ ve hükûmetine dâhl olur ise nizâm-ı cedîd üzre ücret-i mu‘ayyenesiyle yalnız bir nefere yalnız bir re‘s menzil bargiri virüb ve yanına yarar kulâğuzlar ta‘yin ve birbirlerinize emnen ve sâlimen irsâl ve îsâl itmeniz bâbında Dîvân-ı Hotin’den işbu buyuruldu tahrîr ve ısdâr ile irsâl olunmuşdur inşâllâhu te‘âlâ vusûlünde gerekdir ki vech-i meşrûh üzre ‘amel ve hareket ve ‘avk-u te‘hirinden mücânebet ve tehâsî ile eyleyesin deyü buyruldu* fî 9 r 182 [122]

Pes hizmetkâr-ı mezbûr Hotin’den hurûc andan dört yâhûd altı sâ‘at mesâfede vaki‘ Liýenoviliş nâm Libka köyünde çadır kurmuş müttetiklerin ordusuna ‘azimet itdi müttetikân-ı mezbûrânın başbuğu ve mariskali olan Potoski nâm Lehlü ile görüşüb ol tarafa irsâl olunmasına bâ‘is olanı bir bir mariskal-i mezbûra nakl ve beyân eyledikde Potoski feth-i kelâm idüp senin aradığın Tules nâm Fransız beğzâdesi Bar şehrinde benim misâfirim idi bir ay mikdârı benimle yatub kalkdı lâkin mağlûb olduğumuz günden berü Beç tarafına firâr itdi Konsol Beğ’in mektûblarını bana teslim itseniz ben anları beğzâde-i mezkûreye îsâl itmek himmetini üzerime alurum bizim Han efendimiz yanında [123] elçimiz vardur sana bir mektûb viririm ki ana yetiştiresin Konsol Beğ’e dahi yazdım ve ‘ale’l-husûs Asitâne-i Sâ‘adetde mukîm Françe elçisine bir mektûb tahrîr iderim ve Konsol Beğ’e ricâ ve niyâz iderim ki elçi-i mûmâileyhe ‘ale’l-‘acele îsâl ide deyü hatm-i kelâm itdi pes Pulovski nâm ikinci mariskale varub anlar dahi bir uzûn uzadı musâhibete mübâşeret idüb mariskal-i mezbûr söze gelüb Han efendimizin merâm-ı ‘alilerinden mercû ve me‘mûlümüz budur ki bize dört bin nefer Tatarı virüb Moskov’a karşı değil yalnız cümle mal ve menâlimizi gâret ve yağma ve evlâd ve nisâmızı katl iden kendü Kazaklarımızı râh-ı itâ‘ate getürmekde müsâ‘ade buyursunlar ve ol bâbda Han efendimiz akçe [124] taleb iderse vireceğimize kefil ve rehîn virmek boynumuza farzdır enva‘i kelime-i kasâvatımız ve ta‘birât-ı gam-ı engin söyledi pes hizmetkâr-ı mezbûr andan dahi kalkub yedi günde Bağçesaray’a geldi hamden sümme hamden.

[Le meme jour: Emruz Konsol mülâkatgirden bâ Han ne tevaned]

Bugün ba‘de’l-zuhûr Han efendimizin kapusuna varub iki sâ‘at mikdârı intizâr itdikden sonra Han hazretleri kalkub içerü girüb Konsol Beğ’in anlar ile mülâkatı müyesser olmadı.

[Azimet kerden o be-Kadı‘asker sebep-i imtinâ kerden Han ez cevâb-ı matlûb]

Pes Kadı‘asker Efendi’nin konağına ‘azimet ve namazdan sonra anınla mülâkat idüb Konsol Beğ sohbete mübâderet itmeğle sefer sadâtı işidildi deyü İstanbul’dan bana yazmışlar didi efendi-i mezbûr cevâbında gerçek böyle bir sıyt u sedâ çıkmışdı lâkin aslı yok Konsol Beğ [125] Devlet-i Aliyye karaltı gösteriyor yohsa döğüş sefer ne olduğun unuttu didi Konsol Beğ güzel efendim lâkin benim size ricâ itdiğim mektûb için ne cevâb bakalım deyü su‘âl itdikde efendi cevâbında vallah Konsol Beğ Han bir şey bilmez umûr görmedi bir gâvur krala pâdişâh* diyeyim güç görünür deyü envâ‘i müşkülât îrâd itdi ben ana didim ki Devlet-i Aliyye bile bu elkâbı itlâk itmede teredüd itmez

Ek 4: (Devamı)

Kaplan Giray ve sâ'ir evelü hanlar dahi böyle yazmışlar Abdulkerim eski Dîvân Efendi buna şehâdet idebilir 'ayıbdur deyü çok katı söz söyledim var işüne de koyuvir biraz keyfi gelsün deyü bize vedâ eyledi.

[* Kadı'asker Efendi'nin sözleri gerçek ve sahîh olduklarına delil evvelâ Müftî Efendi'nin şehâdeti ve saniyân Han efendimizin hekimbaşısının nakli muvâfakat ve mutâbakatlarıdır ikisi de bu sözde müttelik oldular ki Han hazretleri kendi velîyü'n-ni'amına itlâk kılacağı elkâbı Françe hükümdârına itlâk itmede tereddüt itmekden hâlî olmadı ve bir eyüce bakılsa husûs-u mezbûr gerçe Devlet-i Aliyye'de müşkülünden 'ârî ise Kırım hanlarıçün suhûletpezîr değil fâfehm]

[Le 4: Août]

Bu fakir Müftî Efendi'ye varub atlanub kapuya [126]

[Azimet men bahâne-yi Müftî Efendi ve su'âlât-ı efendi-yi mezkûr]

varacakların müşâhede itdiğimde mülâkatımız bu gün müyesser olmaz mülâhazasıyla 'azimet-i rüyet göstermeğle Müftî Efendi beni çağırub ne var ne yok Tercemân Beğ su'âline bu fakir bir yeni haberimiz yokdur hemân hatrınızı sormağa geldik deyü cevâb virdiğim vakit efendi-i mezbûr beni yanlarına çağırub Konsol Beğ'e bir su'âlîm vardır ben ana bir şey gizlemediğim gibi ol dahi benden gizlemeyeceği me'mûlumdur Rumeli semtinde ne var ne yok Han efendimizin hakkında bir tedbîlât zuhûr ider mi ana ne yazarlar deyü bana cevâb viresin didi.

[Avdet men bahâne-yi Müftî Efendi ve cevâb-ı in fakir su'âlât-ı Şeyhü'l-islâm ez taraf-ı Konsol]

Pes konağa varub Müftî Efendi'ye virilecek cevâb tahsîline sa'î ve ba'de'l-'asr yine konağına varub [127] Büyük Ağa hazretleri anda bulunmağla bir sâ'at kadar bekledikten sonra 'akîbetü'l-emr efendi beni hâlvat odasına da'vet ve ba'de'l-istifsâr hatra mükâlemeye başlayub benim efendim Konsol Beğ benim lisânım ile sabâhki su'âlinize cevâb ider ki Cedisan Nogayların hareketi Devlet-i Aliyye'nin mesmû' olunca ihtimâldir ki biraz vesveseye girile eğer Nogayân-ı mezbûrânın hareketleri geçenlerde Balta semtinde vaki' olan mâcerâdan ötürü olsa febiha ve ni'am sefer haberi anlara yetişince atdan düşerler de bir şey olmaz lâkin hareketlere bâ'is olan bir gayrı madde olsa iş içinde iş olur da Han efendimiz için bir korkulu maslahat olur deyü Konsol Beğ'in Han efendimizin [128] ez-derûn-u cân ve dil-i esnâm iden meyl ve muhabbetden nâşî bu işin temşîyyetine sâ'î itmek murâdında olmağla şimdi Bender Paşalığı'na mu'ayyen Hüseyin Paşa nâm mû'temed ve sâlih âdemin tavassutuyla Nogayân-ı mezbûrânın harekâtı teskîn olunurdu deyü fikr eyledi.

[Takrîb-i iskân harekât-ı Nogayân-ı Cedisan]

Farzâ kavm-i mezbûr Kırım Giray Han vakitlerinde 'isyan ve tuğyan itmekle dâ'imâ Devlet-i Aliyye tarafından cezâsı tertîb olunub ta'zirden pek havf ve haşyetdedir ve havf-ı mezbûrdan nâşî kat'â sâkin ve sâkit kalmayub çabalanmaktadır pes paşa-yı müşârü'l-ileyh kavm-i mezbûrun a'yânın ve emirzâsın bir yere cem' ve anlara hitâb idüb ben Devlet-i Aliyye tarafından irsâl [129] olundum ve Devlet-i mezbûrenin niyyet ve murâdlarına kemâliyle vâkıf ve haberdârım kabâhatiniz gûşe-i

Ek 4: (Devamı)

nisyânda mevzu‘ ve şimden sonra külli itâ‘atiniz me‘mûldür deyü kelime-i mülâ‘ime ile Cedisan Nogayları’nı her vechle terfih itmek husûsu paşa-yı mezbûrun hüsn-i vesatetiyle suhûlet bulurdu deyü hatm-i kelâm itdiğimde efendi-i mezbûr cevâbında Konsol Beğ’in hüsn-i niyyetine ve istikâmet-i re‘yine söz yokdur lâkin bu su‘âli iden ben yalnız iyim Han efendimiz bu bâbda söz açmadı bile ve Nogayân-ı mezbûranın hareketlerini bilüb def‘ itmek bâbında ol cânibe kapucubaşısını irsâl itdi Devlet-i Aliyye’nin öte gün gelen mektûbların [130] mazmunu evvelki gelmiş mektûblara muvafık değildir niçün bizi hakdan mütecâviz takrîrâtla bizi korkutdunuz sahîh haber almazdan mukaddem bize yazmak ne münasebet vardı el hamd mine’ş-şeytân ve’t-tânî mine’r-rahman deyü sitem yollu birkaç söz mevcûddur bâkî her şey dâ‘imâ anın yedine külliyetle teslîm olunur ammâ Devlet-i Aliyye’nin ‘âdeti budur ‘azl sâ‘atine dek her şey ma‘zûl olacak kişinin elinde kalur kaldı ki Konsol Beğ benim dâ‘imâ mansıbdâ bulunmama râgıb ve tâlib olduğunu bildiğim ecilden ümidim vardur ki elçi beğ yazub bir an evvel buraya gelecek Han’ın ismini bildirmek himmetini andan ricâ ve niyâz idüb haber aldığı [131] hinde bize dahi tefhîm idüb biz han-ı mezbûra tahrîr ve mukarrerimizi istid‘â ıderiz didikten sonra dest-i şerîfini bûs ve vedâ‘ eyledik.

[Le 5: Mülâkat-ı Konsol bâ cenâb-ı Han ve pîş ez o dâden Dîvân Efendi be in kedâ cevâb-ı nâ-sevâb Han der-husûs-u mektûb-u Pâdişâh-ı France]

Yine Konsol Beğ Han efendimize varub içerde çok galabalık olduğundan Dîvân Efendi’nin odasına ‘azimet ittiğimizde Dîvân Efendi-i mezbûr beni çağırub dünki gün getürdüğüm kâ‘imeyi Han efendimize virdik ammâ Han hazretleri cevâb idüb şimdi olmaz mektûb yazamam Konsol Beğ’in bu vilâyetden kalkub gayrı bir vilâyete gidecek olduğu vakitte şöyle bir mektûb virdim ki hatrı hoş olur didiği birle hemândem kalkub Dîvân Efendi’nin cevâbını Konsol Beğ’e teblîğ [132] eyledim Konsol Beğ dahi hâh nâ hâh ana râzı olub Han efendimizin yanlarına vardığımızda bu husûsdan yana söz açılmadı.

[*Bu Han efendimizin sözlerine bâdî olan Kefe’ye varmak üzre çok gemiler isticâr olunub içinde on dört orta yeniçeri ile dört orta arabacı dört dahi cebeci ve baltacı konulub hazîne-i ‘âmireden nice kise akçe çıkub etrâf ve eknâfta katır deve satun alınub her yerde bahareyn sefer sadâsı çalınub tedârik görülür deyü Konsol Beğ’in naklidir]

Pes Han* hazretleri feth-i kelâm idüb Leh maddesini yine meydâna çıkarub Devlet-i Aliyye’nin sefer-i hümayunu olacak vakitte dâ‘imâ kışın Tatarlara izn virirlerdi de Tata Kırım Hanı pîşin Akkirman’a çıkardı didi.

[Latîfe-yi Han]

Benim efendim niçün çıkmazsınız bu fakir ise Bağçesaray’da bir ev binâ itdirdim ammâ keşke kıra çıksaydık da bir obaya kânî‘ olurдум didikde Han hazretleri aldadım disene didi Konsol Beğ sözün ma‘nâsını bir eyüce anlamadığından bir dakika sükûtda kalub ba‘de benden tercemesini istediği birle [133] bu fakir anlatdığımda Konsol Beğ hâşâ efendim benim murâdım sizi bir vechle aldatmak değil bu sözleri söylememe bâ‘is budur ki efendimize gelen mektûbların mazmununu

Ek 4: (Devamı)

bilmiyorum da belki Devlet-i Aliyye efendimize çıkmağa izn virdi de bize söylemez mülâhazasıyla efendimizin nâmı günden güne münteşir olmasına arzuladığımdandır deyü bu bâbda vâfir söz söylendikten sonra,

[Konsol Beğ cümle tedâriğin himmetini şevketlü aldı ve üzerine ta'ahhüd itdi deyü rivâyet itmeğle İstanbul'a Han'ın 'azimeti lâkırdısı îrâd olundu]

Han efendimiz söze gelüb Konsol Beğ du'â eyle ki beni İstanbul'a çağırınlar ol vakit şatır şatır ahvâl-i keyfiyeti şevketlüye bildiririm yohsa bahâra dek altı ay vardır yine şevketlünün 'aklını çelmek çevirmek pek kolaydır didi Konsol Beğ cevâbında İstanbul'a varmak değil her ne [134] ki sizin izdiyâd-ı devletinize ve iştihâr-ı nâm ve şânınıza müsâ'ade idebilürse anın husûlpezîri içün şeb ü rûz du'â ve niyâzda müdâvemet üzre iyim deyü vedâ'laşub kapudan yana oldu.

[16: Août: İbtidâ-yı madde-yi Rûmiye-yi Kübrâ ki der cild-i âti beyân kerd an râ]

Bugün Müftî Efendi'ye bu fakir 'azimet ve çok misâfir bulunub tenhâ olunmasın imkânın göremeyüb içine duhûl ve hatr-ı 'âtırların ba'de's-su'âl ve'l-cevâb efendi-i mezbûr su'âl idüb Rûmiye-i Kübrâ bir şehir var idi 'acabâ ne tarafda vâki' imiş ve sükkânı ne asıl imiş ve büyük dirler lâkin sizin vilâyâtın 'alimine tamâm-ı takayyüdünüzü bildiğimden size soruyorum didikde bir nîm-i lahza tefekküre vardıkdan sonra benim efendim Kızılelma didikleri [135] şehir değil mi su'âl itdim efendi dahi cevâb idüb belî olmak gerek didikde benim o şehrin hakkında bildiğimi söyledim lâkin yine buna iktifâ itmeyüb konağa 'avdet itdiğimde kitaplarım bakub mufassalân Rûmiye-i Kübrâ'nın ahvâline dâ'ir bir takrîr vermek mülâhazasıyla gayrı lâkırdıya mübâşeret idüb ortalık dahi tenhâlîğa mübeddel olduğu birle benim efendim çokdan bizim gelen giden âdemimiz olmadı sizin ne haberiniz vardır deyü su'âl itmeğle cesâret idüb efendi-i mezbûr cevâbında öte gün Han efendimizin yanından Büyük Ağa ile Kadı'asker Efendi gitdikden sonra ben yalnız tenhâca kaldığımda [136]

[Sohbet bâ sefâ-yı in Giray bâ Müftî Efendi ki Asûdegî-i Han râ beyân kond]

Han efendimiz feth-i kelâm idüp benim keyf ve neşâtım pek yerinde olmuşdur etrâf ve eknâfdan gelen mektûbların bi'l-cümlesi müferrih ve sürûriyet eser haberler ile memlûdur.

[İtâ'at-i Nogayân-ı Cedisan]

Allahü'l-hamd evvelâ Cedisan maddesi külliyyetle itmâm buldu benim kapucubaşım ol cânibe vusûl itdikde anlardan çok ikrâm ve ri'âyyet gördü anlara su'âl idüb harekâtınıza sebep nedir sorduğu vakitte anlar cevâblarında bizim efendimiz Maksud Giray Han'dır anlara kemâl-i mertebe itâ'at ve inkiyâdımız vardır Allahû te'âlâ ömr-ü devletlerin dâ'im eyleye biz atlandı isek hemân Moskov zâlimden havf itdiğimizden ve Lehlüler'in memleketini başdan başa yağma ve gâret itdiğini görünce biz dahi gâretten hissemend olmağa murâd itdiğimizdendir deyü Nogayân-ı mezbûrân a'yânı meşâyih [137] hepsi bir yere cem' olub söylemişlerdir pes kapucubaşı-ı mezkûr anlara hitâb idüb çünkü efendimize mutî' ve münkadsınız atdan düşüb sâkin ve sükûtda kalmanız bâbında cânibinize beni yolladı Moskov'dan ise bir vechle havfınız kalmasun zîrâ Devlet-i Aliyye anların işlerini görür ve inşallâh kan akmaksızın her şey nizâm bulur kaldı ki intibah* üzre olub gâfil olmayalım diseniz

Ek 4: (Devamı)

[Nizâm-ı Nogayân]

Aksu kenârında mesâfe be mesâfe karavul nasb idiniz ve ol karavulların üzerine bir mirzayı ta'yîn eyleseniz ki bir şey zuhûr itdikde gavgasız nizâ'sız nizâm koyabile pek münâsib olurdu Leh maddesi ise siz bir vechle karışmayın inşallâhî'r-rahman cüzvî zamân içinde bu işin temşîyeti [138] görölür de Moskov 'askeri Leh içinden çekilür didikde cümlesi kapucubaşının sözlerini dinleyüb atdan düşdiler ve karavul husûsunun nizâmını gördükden sonra Han efendimiz dâ'imâ mutî' ve münkâd olmak üzre ând içüb î'mân-ı galizelerin müş'ar-ı takrîrat ve hüccâc kapucubaşının elinde teslîm olundu.

[Ba'zı müşkülât der meyân-ı Nogayân ve Kazağân-ı Potkal]

Ez ân cânib-i Yanboyluk Nogayları Potkal Kazaklara âdem irsâl idüb 'uhûd-u sâbika üzre bir hırsız müslümân olsa ve Kazakların eline düşse cezâsı tertîb olunmak için yine Nogaylar'a teslîm olunmak şartı mücebince Ramazân-ı Şerîfde bu misillü Ümmet-i Muhammed'den ba'zı kuttâ'ü't-tarik Potkal Kazakları'nın zindânında habs olunmağla anları istirdâd itdiklerinde Kazakların baş [139] buğusu ve zâbıtı reddlerine kâ'il olmayub ceneralimin bir emri gelmeyince size virememe deyi cevâb itmeğin Nogayân-ı mezbûrân Bağcesaray'a bir mû'temed âdem yollayub Han efendimize (yazsak lâıyk olurdu da) bu bâbda danışdılar.

[Fermûdan Asitâne-yi Sâ'adet intibâh ve basiret râ be-taraf-ı Han]

Anlar dahi bu maddeyi Devlet-i Aliyye'ye bildirüb i'lâm itmeğle Devlet-i Aliyye cevâbında gâfil olmayın Moskov'un sözü yalandır bahâne cûyî ve fendbâz bir halkdır ana i'timâd kılan kimesne mağfûl ve hâsir ü hâ'ib olması mukarrerdir pes dâ'imâ bidâd olub intibâh üzre olası deyi bana yazıvirdi.

[Tev'idât ve tahrîrât kerden sâhib-i devlet kapu kethüdâ-yı Kırım Giray]

Bundan mâ'adâ Tophane'de mütemekkin olub Hacı Ömer nâm kimesne sırrıyâne Kırım Giray Han'ın kapu kethüdâsı olub haftada Karışdırandan bir iki nefer Tatar ulâğı konağına gelüb etrâf ve eknâfda cereyân [140] iden umûr ve mesâlihe agâh ve habîr olmağla kapuya varub işleri karışdırmağla sa'î ider idi bu havada uçduğı haberin ben alınca hemândem anın sû-i kâdini men' ü def' bâbında bir iki mü'ekkid mektûb yazub Re'isü'l-küttâb Efendi dayanamayub sâhib-i devlete bildirdi sâhib-i devlet dahi şahs-ı mezbûru kapuya çağrüb zinhâr zinhâr bir dahi senün konağında bir Tatar kalpağı görünse senin kıyâfetin ile ben seni burada salb itdiririm deyi tehdîd buyurdıklarında ol dahi tevbe estağfurullah diyerek evine 'avdet ve min ba'd kendü hâlinde oturacağını yemin ile tahkîk eyledi didiler.

[Hâsıl-ı kelâm]

Pes Müftî Efendi yine kelâmında silkini alub bu mezkûrdan müstedeldir ki Han efendimizin keyfi elhamdülillâh pek güzel ve neşât ve inbisât [142] tam ve mahzûziyet bilâ kelâm üzre didikden sonra yed-i şerîfini bûs ve takbîl ve vedâ' eylemişiz.

Tamü'l-cildi's-sânî bî'avnü'r-rabbânî ve bi'l-lütfü'r-rahmânî.

ÖZGEÇMİŞ

2008 yılında Merkez Uğurlu İlkokulu'nu; 2012 yılında Merkez Uğurlu Ortaokulu'nu; 2016 yılında Şehit Ünal Bıçakçı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'ni; 2020 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nü; 2021 yılında da Karadeniz Teknik Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu'nu bitirdi. 2021 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim dalında yüksek lisans programına başladı. Lisans dönemi içerisindeki 2018-2020 yılları arasında toplamda iki yıl Kredi ve Yurtlar Kurumu'ndan burs aldı. Yüksek lisansının tez dönemi içerisinde Karadeniz Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından yürütülen BAP06 projesine başvurdu ve kabul edildi. Nisan 2023 ile Nisan 2024 tarihleri arasında bir yıl süre ile araştırmacı-bursiyer olarak Karadeniz Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi bünyesinde görev aldı.

BİRİNCİ, bekâr olup orta derecede İngilizce bilmektedir.